

ХУУЛИА МЭДЬЕ- ЭРХЭЭ ХАМГААЛЪЯ

**Хайгуулын үе шат- иргэдийн эрхээ хамгаалахад
зориулсан хууль тогтоомжийн тайлбар**

УЛААНБААТАР ХОТ
2021 ОН

ХҮҮЛИА МЭДЬЕ-ЭРХЭЭ ХАМГААЛЪЯ

Хайгуулын үе шат- иргэдийн эрхээ хамгаалахад зориулсан хууль тогтоомжийн тайлбар

Эмхэтгэсэн:	“Хил хязгааргүй алхам” ТББ
Хянасан:	“МОНЭС” (Монголын эмэгтэйчүүдийн сан)
Хэвлэлийн дизайн:	Б.Цэрэнлхам
Хэвлэсэн газар:	“Мөнхийн үсэг” ХХК
Хэвлэсэн он:	2021 он

ГАРЧИГ

Нэгдүгээр бүлэг ХҮНИЙ ЭРХ		
1.1.	Хүний эрхийн зарчим	9
1.2.	Хүний эрхийн төрөл	10
1.3.	Уул уурхай ба хүний эрх	14
Хоёрдугаар бүлэг. АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ХОЛБООТОЙ МЭДЭЭЛЭЛ		
2.1.	Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн тухай ойлголт	21
2.2.	Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох процесс	23
2.3.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох эрх төрийн бүхий байгууллага	24
2.4.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгоход аймаг, сум, төрийн захиргааны байгууллагын оролцоо	24
2.5.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл болон эзэмшигчийн мэдээлэлтэй танилцах, мэдээлэл авах	25
2.6.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч түүний эрх, үүрэг	32
2.7.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч компанийн үйл ажиллагаанд тавих хяналт	33
2.8.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч компанийн тайлан мэдээ	34
Гуравдугаар бүлэг БОДИТ ЖИШЭЭ		
3.1.	Шигтгээ. БОННУ-д иргэдийн оролцоо 3 үе шаттай болох нь	35
3.2.	Шигтгээ. Хайгуулын лиценцын зөрчил илрүүлсэн нь	38
Дөрөвдүгээр бүлэг АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ, ТОГТООМЖ		
4.1.	Олборлох салбарын хууль, тогтоомжууд	39
4.2.	Байгаль орчны салбарын багц хууль, тогтоомжууд	54
4.3.	Нийгэм, хүний эрхийн талаарх хууль тогтоомжууд	58
4.4.	Иргэдийн уул уурхайн үйл явцад оролцох эрхийг баталгаажуулсан хуулиуд	69
4.5.	Олон Улсын гэрээ конвенци	72
4.6.	Холбогдох дүрэм журам	83
4.7.	Мэдээлэл авах цахим хуудсууд	84

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ИТХ	Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал
УИХ	Улсын их хурал
ТЭЗҮ	Техник, эдийн засгийн үндэслэл
НҮТББ	Нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага
БОННУ	Байгаль орчинд нөлөөлөх нарийвчилсан үнэлгээ
Багийн ИНХ	Багийн Иргэдийн Нийтийн Хурал
УУХҮЯ	Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам
БОАЖЯ	Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам
БХБЯ	Барилга хот байгуулалтын яам
БОМТ	Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө
ОХШХ	Орчны хяналт шинжилгээний хөтөлбөр

ӨМНӨХ ҮГ

Энэхүү гарын авлагыг уул уурхайн олборлолтын үйл ажиллагааны нөлөөлөл бүхий нутаг дэвсгэрийн оршин суугчид болон эх орон, газар нутгаа хүндэлж, хайрлан хамгаалахыг эрмэлздэг хэн бүхэнд зориулан боловсруулав.

Манай орны байгаль орчин, уур амьсгалын өөрчлөлтийн доройтол нь хүний үйл ажиллагааны улмаас маш хурдацтай доройтож байна. Ялангуяа иргэдийн хяналтгүй, хариуцлагагүй уул уурхайн үйл ажиллагааны улмаас ундны усны үндсэн эх үүсвэр болох гол, мөрөн их хэмжээгээр бохирдож, ширгэж байна. Энэ нь зөвхөн хөрс, агаар, ус, байгаль орчинд нөлөөлөөд зогсохгүй уламжлалт мал аж ахуй эрхлэх боломжгүй болох, эрүүл мэндэд эрсдэл учруулах зэрэг ноцтой үр дагавартай. Экологийн доройтол, байгалийн үр шим багасах, хүрээлэн буй орчин бохирдох нь иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг зөрчин, эрүүл мэндэд хортой нөлөөлөл үзүүлж байна.

Танай нутагт уул уурхайн үйл ажиллагаа хүний эрхийн, байгаль орчны, нийгмийн хөгжилд сөрөг, хортой ул мөр үлдээхгүй байх зорилгоор Ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын тосны тухай хууль, Цөмийн /ураны/ энергийн тухай хууль, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль болон Байгаль орчныг хамгаалах багц 30 гаран хууль, мөн иргэдийн мэдээлэл авах, өргөдөл гомдол гаргах, шүүхээр эрхээ сэргээлгэх харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомж өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

Үндсэн хууль болон Олон улсын хэмжээнд хүний эрхийг бизнесээс хамгаалах, бизнесийнхэн хүний эрх,

эрх чөлөөг хүндэтгэх хууль зүйн баталгааг гаргах үүргийг Засгийн газарт хүлээлгэсэн. Тодруулбал, Засгийн газар нь иргэдийнхээ эрх, эрх чөлөөг бизнесээс хамгаалах хууль тогтоомж гаргах, хяналт тавих, хариуцлага тооцох замаар хүний эрх, эрх чөлөөг бүрэн хамгаалж, хангах үүрэг хүлээнэ. Харин бизнесийн байгууллагад хүний эрхийг зөрчихгүй, дордуулахгүй, хөндөхгүй хүндэтгэх, дэмжих үүрэг хүлээх бөгөөд энэ үүргээ хэрэгжүүлж байгаад төр нь хяналт тавьж хариуцлага тооцох, зөрчсөн тохиолдолд шүүхээр болон шүүхийн бус хэлбэрээр эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлөх үүргийг хуулиар баталгаажуулах үүрэгтэй.

Монголчуудын аж ахуй, уламжлалт соёл нь байгаль орчин, газар нутгийн аюулгүй байдалтай салшгүй холбоотой. Энэ утгаараа эх нутгаа хайрлах, энэрэх, хамгаалах чин сэтгэл хэн бүхэнд байдаг. Сүүлийн үед байгаль орчин, аж ахуй соёлоо хайрлах, хамгаалах иргэдийн идэвхи улам сайжирч, олон төрийн бус байгууллагууд, бүлгүүд байгуулагдан байгаль хамгаалах үйл хэрэгт хувь нэмрээ оруулж байна. Гэхдээ хүн бүхэн хэрхэн, ямар аргаар уг үйл ажиллагаанд оролцох вэ гэдгээ мэдэх боломж нь хомс юм. Тийм учраас энэхүү гарын авлагыг иргэд, тэр дундаа малчин эмэгтэйчүүдийн хуулийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, тэд эрхээ хамгаалахдаа хууль ашиглах мэдлэг, ур чадварыг дэмжих зорилгоор бэлтгэсэн болно.

Уг гарын авлагын 1-р бүлэгт Хүний эрх, эрх чөлөө гэж юу вэ? Иргэд бид тэрхүү эрх, эрх чөлөө зөрчигдөж байгаа эсэхийг хэрхэн танин мэдэх, зөрчлийг баримтжуулах болон хүний эрхийн талаарх үндэсний болон ОУ-

ын хууль зүйн тайлбар орууллаа. 2-р бүлэгт Үндэсний хууль тогтоомжуудыг иргэн танд зориулж хялбаршуулан тайлбарлаж зарим жишээгээр тодруулж ойлгомжтой болгохыг зорилоо. Харин 3-р бүлэгт уул уурхай бүхий нутгийн иргэд хууль тогтоомжийг хэрхэн ашиглаж үр дүнд хүрсэн амжилт бас сургамжийн бодит амьдралыг түүхчлэн бичиж, зурж харууллаа. 4-р бүлэгт салбарын бүхий л гол гол хууль тогтоомжуудын заалтуудыг түүж ач холбогдолыг тайлбарлаж багтаалаа.

МУ-ын Үндсэн хуульд 2019 онд байгалийн нөөц ашиглахтай холбоотой томоохон шинэчлэлийн заалтууд орсонтой холбоотой Ашигт малтмалын тухай багц хуулийн (УУХҮЯ), Байгаль орчны (БОАЖЯ), Газрын тухай багц хуулиудад (БХБЯ) нэмэлт өөрчлөлтүүд оруулах үйл явц ид өрнөж байна. Ийм учраас энэхүү гарын авлагыг тун удахгүй дахин шинэчлэн сайжруулах шаардлага гарна.

Энэхүү гарын авлагыг МОНЭС-ийн “Эмэгтэйчүүдийн эрх ба байгаль орчны шударга ёс” чиглэлээр хэрэгжүүлсэн төслүүдийн хүрээнд эмэгтэйчүүдийн бүлгүүдийн хууль эрх зүйн мэдлэг, ойлголтыг нэмэгдүүлж, нөлөөлөл хийх чадавхыг бэхжүүлэх зорилгоор боловсруулсан бөгөөд иргэн таны эх орон, байгаль орчноо хамгаалах, эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхээ хэрэгжүүлэх, учирсан хохирлоо барагдуулах үйл ажиллагаанд бодит хувь нэмэр оруулна гэдэгт найдаж байна болно. Санүүгийн дэмжлэг үзүүлсэн NTFP-EP (Non-timber forest products) байгууллагад талархал илэрхийлье. Гарын авлага нь санхүүжүүлэгч байгууллагын байр суурийг илтгэхгүй болно.

Мөн уул уурхайн салбарын харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомжуудыг иргэдэд ойлгомжтой байдлаар хялбаршуулан боловсруулсан Хил хязгааргүй алхам ТББ, түншлэгч Эл Би Партнерс өмгөөллийн ХХН-ний хуульчдад гүн талархал илэрхийлье.

*Тус гарын авлагатай холбоотой санал, асуулт зөвлөгөө авах бол:
Хил хязгааргүй алхам ТББ-ын дараахь хаягаар холбогдоно уу.*

7000-6061
8872-4869

swb.ngo@gmail.com

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТАЙЛБАР

«ашигт малтмал»

гэж геологийн хувьсал, өөрчлөлтийн дүнд газрын гадаргуу, түүний хэвлийд үүсч бий болсон, аливаа хэрэгцээнд ашиглаж болох байгалийн байдлаараа байгаа эрдсийн хуримтлалыг;

«ашигт малтмал хайх»

гэж эрдсийн хуримтлалын байршил, тоо хэмжээг нарийвчлан тогтоох зорилгоор газрын гадаргуу, түүний хэвлийд геологи, хайгуулын судалгаа хийж, түүний нөөц, баялгийг ашиглах боломжийг судлан техник, эдийн засгийн үнэлгээ хийхийг;

«хайгуулын талбай»

гэж хайгуулын тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг;

«ашигт малтмал эрэх»

гэж ашигт малтмалын хэтийн төлөв бүхий талбайд эрдсийн хуримтлал байгаа эсэхийг тогтоох зорилгоор хийгдэж байгаа геологийн судалгааны ажлыг;

«хайгуулын тусгай зөвшөөрөл»

гэж ашигт малтмал эрэх, хайх эрх олгосон баримт бичгийг;

«хайгуулын зөвшөөрөл

ЭЗЭМШИГЧ»

гэж ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах эрх авсан, эсхүл түүнийг энэ хуульд заасан нөхцөл, журмын дагуу шилжүүлэн авсан хуулийн этгээдийг;

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ

ХҮНИЙ ЭРХ

Энэ гарын авлагад “Хүний эрх”-ийн тухай өгүүлэхдээ “Таны эрх”-ийг хэрэгжүүлэх, таныг, танай гэр бүл, нутгийн хамт олныг уул уурхайн бизнесээс хамгаалах тухай хууль тогтоомж, түүнийг хэрхэн ашиглах тухай мэдлэг, ур чадвар олгоход чиглэх юм.

Та бол зүүний үзүүрт будаа тогтох төдий тэр агшинд хүн болж төрсөн тул та хүний ёсоор хүндлэгдэж, сайн сайхан амьдрах таатай орчноор баталгаатай хангагдаж, хамгаалагдаж ажиллаж амьдрах ёстой бөгөөд таныг хаана ч ямар ч ажил эрхэлж, амьдарч байхаас үл хамаараад таны эрхийг хэн нэгэн хөндөх, дордуулах ёсгүй. Та ч бусдын эрх, эрх чөлөөг хөндөх, зөрчих ёсгүй. Уул уурхайн бизнес хийж байгаа компани таны болон таны гэр бүлийн халдашгүй байдал, амьдрах орчныг дордуулсан аливаа үйлдэл хийх ёсгүй.

Үүнийг төр хууль дүрэм тогтоож, түүнийг зөрчвөл хариуцлага тооцож, бизнесийг зогсоож хүртэл хүн бүрийн, өрх гэр бүлийн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай хамгаалсан тогтолцоог бүрдүүлэх үүрэгтэй.

Иймд хүний эрх, эрх чөлөө хэзээ ч, хаана ч зөрчигдөх ёсгүй, төрийн хамгаалалтаас гадна үлдэх ёсгүй.

Дэлхий дээр 200 гаран улс бий. Эдгээр улсууд олон улсын хууль, эдийн засгийн хөгжил, нийгэм болон экологийн аюулгүй байдал, хүний эрхийн талаар хамтран ажиллах зорилгоор 1945 онд Нэгдсэн үндэсний байгууллага (НҮБ) байгуулсан. НҮБ-ын гишүүн улсууд 1948 онд дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрч чанд мөрдөх хүний эрхийн наад захын стандарт тогтоосон Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (ХЭТТ) стандарт дүрмийг гаргасан байдаг. Тус тунхаглалыг дэлхийн бүх улс орон даган мөрдөх үүрэгтэй төдийгүй харилцан биендээ зөвлөдөг, улс төрийн төвшний шахалт үзүүлж шаардах байдлаар хэрэгжилтийг хангадаг.

Энэ тунхаглалд зааснаар Хүний эрх гэдэг бол хэн нэгэн өрөөлийн асуудлыг бус харин тантай салшгүй холбоотой, таны хүн болж төрсний хувьд, төрөхөөс заяагдсан, ямар нэгэн ялгаатай байдлаасаа үл хамааран эдэлбэл зохих, эрхэмсэг, хүн шиг байх эрх, эрх чөлөөг хэлдэг.

1.1. НҮБ-ЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ЗАРЧИМ

Нэгдсэн үндэстний байгууллага нь *аюулгүй байдал, хөгжил, хүний эрх мөн хүрээлэн буй орчин* гэсэн дөрвөн үнэт зүйлсийг эрхэмлэдэг бөгөөд дараах үндсэн гурван зарчмыг баримталдаг.

Нэгдүгээр зарчим-ХАМГААЛ.

Төр нь зохистой бодлого, зохицуулалтаар хүний эрхийг гуравдагч талууд зөрчихөөс хамгаалах үүрэгтэй. Үүнд бизнесийн байгууллага ч хүний эрхийг хамгаалах үүрэг хүлээнэ.

Хоёрдугаар зарчим-ХҮНДЭЛ.

Аж ахуйн нэгж, байгууллага нь хүний эрхийг хүндэтгэх үүрэг хүлээнэ. Энэ нь “үл хохироох” гэдэг зарчимд тулгуурлана. Аж ахуйн нэгж, байгууллага нь

эрсдэлийн судалгаа, нөлөөллийн үнэлгээ, хуулийг чанд мөрдөх зэрэг үйл ажиллагаагаараа хүний эрхийг зөрчихөөс сэргийлэх ёстой. Аж ахуйн нэгж, байгууллага шууд бус байдлаар хүний эрхийг зөрчсөн үйл ажиллагаанд оролцох, хамааралтай байх нь энэ зарчимд харшилна.

Гуравдугаар зарчим-ЭРХИЙГ СЭРГЭЭ.

Эрх нь зөрчигдсөн иргэд буюу хохирогчид эрхээ хамгаалах шүүхийн ба шүүхийн бус тогтолцоог бий болгох шаардлагатай. Төр нь хуулийн хүрээнд хохирсон иргэдийн эрхийг хамгаалах, хохирлыг барагдуулах, гэм буруутай этгээдэд шүүх болон захиргааны аргаар хариуцлага тооцох ажлыг хариуцах ёстой.

1.2. ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨРӨЛ

Хүний эрхийн үндсэн таван төрөл байдаг бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан эрхүүдийг улс төр, эрх зүйн шалгуураар нь гурав ангилж болно. Үүнд:

Ангилсан эрхүүд	Иргэдийн байгаль орчны эрхтэй хэрхэн хамаатуулж ойлгох вэ?
Хувийн эрх, эрх чөлөө: Иргэдийн үндсэн эрх, эрх чөлөөний дотор хувийн эрх, эрх чөлөө онцгой байрыг эзэлнэ. Хувийн эрх, эрх чөлөө гэдэг нь хүний хувийн амьдрал ахуйн хүрээнд шууд хамааралтай чухал нөхцөл, боломжийг хуульчлан тогтоосныг хэлнэ. Энэ нь зарим талаар хүний жам ёсны эрхтэй салшгүй холбоотой.	
Халдашгүй чөлөөтэй байх эрх Халдашгүй чөлөөтэй байх эрх нь: - Хувийн амьдрал халдашгүй байх; - Гэр бүл халдашгүй байх; - Орон байр халдашгүй байх; - Захидал харилцаа халдашгүй байх	Танай нутагт уул уурхайн төсөл хэрэгжиж байгаагаас шалтгаалан тэсэлгээний чичиргээ, химийн бодисын үнэр, усны бохирдол, тоосжилт үүсэх зэрэг тэвчиж амьдрах боломжгүй нөхцөлд хүргэх, эсхүл хохирол амсаж, сэтгэл зүйн хувьд дарамтад орж, чимээгүй гомдоллож амьдрахаас аргагүй нөхцөлд хүргэх нь таны урьд өмнө аюулгүй, айдасгүй байсан орчин, нөхцөлийг үгүй хийж, халдаж байгаа үйлдэл болно. Дээрх нөхцөл байдал нь таны төрөөр баталгаатай хамгаалуулсан байх эрх, эрх чөлөөг зөрчиж буй үйлдэл бөгөөд жам ёсны эрх буюу амьд явах эрхэд ч халдахаар байна.
Шүүхэд гомдол гаргах : Өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг, эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх эрх. Энэхүү эрх нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны хүнлэг, энэрэнгүй байх зарчмын бодит илрэл болдог.	
Өмгөөлүүлэх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах эрх Монгол Улсын иргэд: - Эрүү, иргэн, захиргааны хэрэгт оролцоходоо өөрийн эрх ашгийг хамгаалуулах; - Үүний тулд хууль зүйн мэргэжлийн зөвлөгөө, туслалцаа авах, - Өмгөөлөгчөө өөрөө сонгох; - Хэрэгт холбогдсон үед чухам ямар үндэслэлээр шалгагдаж байгаагаа мэдэх, - Өөрийн гэм буруугийг нотлох; - Ял шийтгэл хариуцлагыг хөнгөрүүлэх, цагаатгах нөхцөл байдлыг хангуулах; - Өөрийгөө өмгөөлөх замаар тухайн нотлох баримтыг шалгуулах зэрэг эрхтэй.	Хэрэв таны эрх, эрх чөлөөнд эрсдэл учруулж болзошгүй, эсхүл та болон таны гэр бүл, нутгийн иргэдийн эрх зөрчигдсөн тохиолдолд шүүхэд хандаж зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэх боломжтой. Энэ тохиолдолд та өөрөө эсхүл итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөрөө дамжуулан шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэхээс гадна өөрт учирсан хохирлоо арилгуулах, төрийн байгууллагын хууль бус шийдвэрийг хүчингүй болгуулж болно.

Итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үг хэлэх эрх Монгол Улсын иргэн нийгмийн амьдралд оролцохдоо: - Өөрийн гэсэн үзэл бодолтой байх; - Түүнийгээ чөлөөтэй илэрхийлэх; - Өөртөө итгэл үнэмшилтэй байх; - Хурал цуглаанд оролцох, үг хэлэх, санал хүсэлт гаргах зэрэг эрхтэй.	Та Үндэсний хууль тогтоомж төдийгүй ОУ-ын хууль тогтоомж түүний дотор Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалд зааснаар эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, ажиллах эрхтэй. Эдгээр эрхүүд тань хэрэгжиж байгаа эсэх, эрхээ хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор итгэл үнэмшилтэйгээр үзэл бодлоо илэрхийлэх, эрхийг зөрчигдөхөөс хамгаалах зэргээр ирээдүйдээ итгэлтэй, зоримог байх хэрэгтэй. Таны амьдрах орчин уул уурхайн төслөөс өмнө ямар байсан, хэрхэн өөрчлөгдсөнийг та л хамгийн сайн мэднэ. Тиймээс та баг, сумын хурал, сошиал орчинд үзэл бодлоо үндэслэлтэйгээр илэрхийлэх, санал бодлоо хуваалцах, хариуцлага шаардаж эрхээ хамгаалах боломжтой. Харин хүн, хуулийн этгээдийг үндэслэлгүйгээр гүтгэх, бүдүүлэг үгээр гутаан доромжлох нь хуулиар хориглосон болохыг анхаарах хэрэгтэй.
Мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрх Монгол Улсын иргэд: - Өөрийн танин мэдэхүйн болон бусад шаардлагатай хэрэгцээгээ хангах; - Өөрт хэрэгтэй мэдээ, мэдээлэл хайж, түүнийг олж авах, цуглуулах, хүлээн авах; Мэдээллээ боловсруулж ашиглах, зүй зохистой хэрэглэх зэрэг эрхтэй. Гэхдээ энэхүү мэдээлэл нь төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарах асуудлаар хязгаарласан байдаг. Түүнчлэн хувь хүн, байгууллагын нууцад хамааралгүй байх шаардлагатай.	Хүн бүр хуулиар нууцад хамруулсанаас бусад мэдээллийг авах эрхтэй. Төрөөс авч буй мэдээлэл нь цаг үе, агуулга, чанарын хувьд ашиглаж болохуйц хүртээмжтэй мэдээлэл байх ёстой. Тухайн мэдээллийг ямар зорилгоор авч байгаагаа иргэн хүн төрийн албан хаагчид тайлбарлахгүй байх эрхтэй.
Улсынхаа нутаг дэвсгэрт чөлөөтэй зорчих, түр болон байнга оршин суух газраа сонгох. Монгол Улсын иргэн хэн боловч: - Улсынхаа нутаг дэвсгэрт байнга буюу түр оршин сууж буй эсэхээс үл хамааран нийт нутаг дэвсгэртээ чөлөөтэй зорчих; - Түр буюу байнга оршин суух газар болон ажиллаж амьдрах байршлаа өөрөө чөлөөтэй сонгох эрхтэй. Харин иргэдийн шилжилт хөдөлгөөн, байршил, харьяаллын нөхцөл, журмыг хуулиар тусгайлан зохицуулсан байдаг.	Манай улс нүүдлийн, бэлчээрийн мал аж ахуй эрхэлдэг онцлогтой бөгөөд нүүдлийн соёл иргэншилд тулгуурлаж амьдарч ирсэн. Иймд уул уурхайгаас шалтгаалан бэлчээрээсээ шахагдан дайжих, бэлчээр хомсдох, усгүй болох зэрэг эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах болон малчдын эдийн засгийн гол эх үүсвэрт сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Энэ тохиолдолд Үндсэн хуульд заасан эрхээ хамгаалах боломжтой.
Нийгэм, эдийн засгийн эрх: Иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн эрх гэдэг нь хүний нийгмийн харилцаанд оролцох, эд хөрөнгө өмчлөх, төрөөс үзүүлж байгаа нийгмийн халамжийг авахтай холбоотой бүхий л эрхийг ойлгоно.	

Хөдлөх, үл хөдлөх хөрөнгө шударгаар олж авах, эзэмших, өмчлөх, өв залгамжлуулах эрх Хүн хэрэгцээгээ хангахын тулд: - Аж амьдралын хэрэгцээт зүйлс, байр сууц, өвөлжөө, хаваржаа, машин техник, мөнгө, үнэт цаас, хөдлөх үл хөдлөх хөрөнгө /мал/ гэх мэт өмчтэй байх; - Тэдгээрийг зориулалтаар нь хэрэглэх, ашиглах, өөрийн мэдэлд байлгах, захиран зарцуулах, хамгаалах; - Үр хүүхэд, хууль ёсны төлөөлөгчдөд өвлүүлэх зэрэг эрхтэй болно.	Уул уурхайн ашиглалт, түүний тээвэрлэлтийн улмаас малчид ихэвчлэн сөрөг нөлөөлөлд өртөж, эрх ашиг нь хөндөгдөх нь элбэг байдаг. Малчдын мал нь өрхийн бизнес, ажлын байр, өвлүүлэх өв хөрөнгө, өмч юм. Өмчийн эзний хувьд өмчөө ашиглах, хамгаалах хуулиар хамгаалагдсан эрхтэй. Үүнийг эдийн засгийн эрх ч гэж үздэг.
Хувийн аж ахуй эрхлэх эрх Монгол Улсын иргэн хэн боловч: - Хувиараа чөлөөтэй ажил хөдөлмөр эрхлэх; - Түүнийхээ үр шимийг хүртэх; - Ажиллах нөхцөл, боломжтой байх эрхтэй. Хувийн аж ахуй эрхлэх эрх нь хувийн өмчтэй байх, түүнийгээ ашиглах, эзэмших, захиран зарцуулах, төдийгүй өв залгамжлуулах, бусдад худалдах зэрэг эрхтэй салшгүй холбоотой.	Харин өмчөө өсгөх, хамгаалах эрхийг хангаж, өвөлжөөний газрыг 15-60 жилийн хугацаатай эзэмших эрхийг олгож байна. Иймд малчдын өмч, эзэмшлийн хөрөнгөд уул уурхайн ашиглалтын үйл ажиллагаанаас үүдэлтэй ямар нэг эрсдэл учирвал түүнийг шүүхийн болон шүүхийн бус аргаар хамгаалах бүрэн эрх танд байгаа юм.
Эрүүл мэндээ хамгаалуулах, эмнэлгийн тусламж авах эрх Хүн ямар ч үед: - Эрүүл мэндийнхээ төлөө санаа тавьж, түүнийгээ хамгаалуулах; - Эрүүл мэндээ хамгаалуулах нь эмнэлгийн тусламж авах, эмчлэн сувилуулах үйлчилгээгээр хангагдах бүрэн боломжтой байх; - Эрүүл мэндийн даатгалтай нөхцөлд зохих хөнгөлөлт эдэлж эм, тариа, эмнэлгийн анхан шатны үйлчилгээгээр үнэ төлбөргүй хангагдах;	Иргэн бүр эрүүл мэндээ төрөөр хамгаалуулах эрхтэй. Мөн уул уурхайн ашиглалтын үйл ажиллагаанаас үүдэн таны эрүүл мэнд түүний орчин нөхцөл доройтох нь таны эрүүл мэндээ хамгаалуулах эрх зөрчигдөж байна гэсэн үг. Та цэвэр усаар хангагдсан, дуу чимээ стандартаас хэтрээгүй, айх айдасгүй аюулгүй орчинд л ажиллаж, амьдрах ёстой. Эрүүл мэндийн нөхцөл олон хүчин зүйлээс шалтгаалан өөрчлөгдөж байдаг. Уул уурхайн төслийн хувьд дээрх нөхцөл байдал уул уурхайн төсөл хэрэгжихийн өмнөх үеэс дордох ёсгүй гэдгийг л анхаарах учиртай юм.

Улс төрийн эрх, эрх чөлөө: Иргэн хүний нийгэм-улс төрийн эрх, эрх чөлөө бол тухайн хүний нийгмийн идэвх байр суурь, мөн чанарыг илтгэн харуулдаг.	
Шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийн удирдах үйл хэрэгт оролцох эрх	Улс төрийн эрх, эрх чөлөө гэдгийг энэ сэдвийн хувьд уул уурхайн төсөл хэрэгжсэнээр таны эрх, эрх чөлөө болон байгаль орчинд сөрөг нөлөөлөл үзүүлж таны болон танай гэр бүл, нутгийн иргэдийн иргэний, эдийн засгийн, соёлын, нийгмийн, улс төрийн эрхийн тухайд: - асуудлыг баримттайгаар шүүмжилж, шийдэл шаардаж болно. - ИТХ, УИХ-д төлөөлсөн төлөөлөгчөөсөө иргэдийг төлөөлөх үүргийг шаардах эсхүл өөрөө ч нэрээ дэвшүүлж, иргэдийг төлөөлөн эрхийг нь хамгаалж болно.\ - Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж болно. - Эрэгтэй, эмэгтэй, залуу, ахмад хэн ч аливаа ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх эрхтэй - Үзэл бодлоо хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд чөлөөтэй илэрхийлж болно. - Иргэдийг манлайлан зохион байгуулж, хуулийн хүрээнд тайван жагсаал цуглаан хийж болно. - Өргөх бичиг, албан шаардлага гаргах, түүнд нэгдэх замаар эрх ашгаа хамгаалж болно.
Төрийн байгууллагад сонгох сонгогдох эрх	
Төр, эдийн засаг, нийгэм соёлын амьдрал, гэр бүлийн харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрх	
Хүйсийн тэгш байдал	
Тайван замаар жагсаал цуглаан хийх эрх	

1.3. УУЛ УУРХАЙ БА ХҮНИЙ ЭРХ

Монголчууд бид дэлхийд уламжлалаа хадгалж үлдэж чадсан цорын ганц нүүдэлчин ард түмэн юм. Нүүдлийн мал аж ахуй нь уламжлан хадгалагддаг өрхийн бизнес, тухайн өрхийн үе дамжсан амьжиргааны эх үүсвэр болдог. Нүүдэлчдийн мал аж ахуй нь жилийн дөрвөн улирал, байгалийн онцлогтоо нийцсэн, хүн ба малын усны нөөц нь шийдэгдсэн өвөлжөө, хаваржаа, намаржаа, зуслангийн 4 байршил, түүнийг дагасан бэлчээр, хадлан, отрын талбайтай, цогц дэд бүтэц бүхий үндэсний үйлдвэрлэлийн нэгж болдог.

Нүүдэлчин аж ахуй нь хээр тал, урсгал ус болон голгорхи бэлчээрийн орчин эрүүл, аюулгүй байх нь малчдын амин сүнс болсон мал сүрэг, түүний сүү сүүн бүтээгдэхүүн, мах нь эрүүл байх үндсэн нөхцөл болдог. Мал аж ахуйн бүтээгдэхүүн түүний орчин эрүүл, аюулгүй байх

нь зөвхөн малчин өрхөд үнэ цэнэтэй бус Монгол улсын хувьд экологид ээлтэй хөдөө аж ахуйн эдийн засагт ч чухал ач холбогдолтой.

Бизнесээс хүний эрхийг хамгаалах төрийн үүрэг

Монгол Улсын Засгийн газраас уул уурхай, ашигт малтмалын олборлолтыг тусгайлан хөхүүлэн дэмжиж байгаатай холбоотойгоор аймаг, сумдад том, бага, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалттай олон уурхайн олборлолтууд хийгдэж байна. Уул уурхайн салбарыг дунд хугацаанд хөгжүүлэх стратегийн зорилт нь Монголын эдийн засгийг өрсөлдөх чадвартай, чадварлаг хүний нөөц бүхий уул уурхайн салбарыг эрчимтэй хөгжүүлэхэд оршиж байна.

Хүний эрхийг хамгаалах үүргээ биелүүлэхийн тулд төрөөс

дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Үүнд:

- Аж ахуй нэгж, байгууллагуудыг хүний эрхийг хүндэлдэг байхыг шаарддаг хүчин төгөлдөр хуулиудыг албадан хэрэгжүүлэх, төсөөтэй хуулиуд хэрэгжиж буй эсэхийг тогтмол үнэлж, хуулийн хийдэл байгаа эсэхэд анхаарал хандуулж ажиллах;

- Компанийн тухай хууль болон бусад аж ахуй нэгж, байгууллагуудыг үүсгэн байгуулах, тэдгээрийн бизнесийн үйл ажиллагааг зохицуулдаг хууль, бодлого нь бизнесийн зүгээс хүний эрхийг хүндэлдэг байхыг хязгаарлах бус харин хүндэлдэг байх бололцоо олгож байгаа эсэхийг тодорхойлох;

- Аж ахуй нэгж, байгууллагуудад өөрсдийн бизнесийн үйл ажиллагааныхаа туршид хүний эрхийг хэрхэн дээдлэх талаар үр дүнтэй зааварчилгаа өгөх;

- Аж ахуй нэгж, байгууллагууд хүний эрхийн нөлөөлөлд анхаарал хандуулж байгаад нь дэмжлэг үзүүлэх, шаардах;

Аж ахуй нэгжийн хүний эрхийг хүндэтгэх, дэмжих үүрэг үүрэг

Нөгөөтэйгүүр бизнесийн салбарынхан иргэдэд хор хохирол учруулахаас зайлсхийж, үйл ажиллагааныхаа сөрөг нөлөөллийг багасгах арга хэмжээ авч хүний эрхийг хүндэтгэх үүрэг хүлээх ёстой. Аж ахуй нэгж, байгууллагуудаас хүний эрхийг хүндлэх үүрэг нь тэдгээрийн хэмжээ, бизнесийн үйл ажиллагааны чиглэл, өмчлөлийн хэлбэр, бүтэц зохион байгуулалтаас үл хамааран бүгдэд нь адил хамаарна.

Хүний эрхийг хүндлэх үүргээ биелүүлэхийн тулд аж ахуй нэгж, байгууллагуудаас дараах зүйлсийг биелүүлэхийг шаарддаг. Үүнд:

- Өөрсдийн бизнесийн үйл ажиллагааны явцад хүний эрх зөрчих, эсвэл хүний эрх зөрчихөд дам нөлөө үзүүлэхээс зайлсхийх, хүний эрхийн сөрөг нөлөөлөл үүссэн тохиолдолд түүнийг бууруулах, арилгах арга хэмжээ авах;

- Өөрсдийн бизнесийн үйл ажиллагаагаараа хүний эрхийн сөрөг нөлөөлөл үүсэхэд дам нөлөө үзүүлээгүй ч бизнесийн түншүүдийн үйл ажиллагаа, бараа бүтээгдэхүүн эсвэл үйлчилгээнээс шууд үүдэлтэй үүссэн хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, эсвэл уг зөрчлийн нөлөөллийг бууруулах, арилгахын тулд хүчин чармайлт гаргах.

Хариуцлагатай уулуурхайнолон чухал бүрдэл хэсгүүд уг салбар, төр, иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны чиглэлээс

хамааралтай боловч дараах дөрвөн чиглэл нь хариуцлагатай уул уурхайг тодорхойлогч цөм нь болдог юм.

Үүнд:

- Тухайн нутгийн байгаль экологи, түүх соёлын өвийг хадгалах шаардлагыг ойлгох

- Байгаль орчинд ээлтэй уурхайн ашиглалтыг хэрэгжүүлэх

- Уурхайг ашиглах нь ажилчид болон уурхайн бүсэд харьяалагдах ард иргэдэд эерэгээр нөлөөлөх

- Засаглалын зохистой бүтэцтэй байх.

Иргэний оролцооны эрх

Гэвч уул уурхайн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор ашигт малтмал эрэх, хайх, олборлох, зам тавих, барилга байгууламж барих явцдаа хуулсан хөрс, овоолсон шороо, бий болгосон далан, цооног, суваг, шуудууг хэвийн байдалд нь

оруулахгүй орхисноос байгалийн унаган төрх алдагдаж доройтох, улмаар хүн, мал, ан амьтан осолдож, гэмтэх, дайжих эрсдэлд хүргэж байна.

Уул уурхайн салбарын бүхий л мөчлөгт /хайгуул, олборлолт, хаалт, баяжуулах, тээвэрлэх, засаглал гм/ иргэд, олон нийтийн оролцоо гэдэг нь дараах таван цогц үйл ажиллагаа бүрэн хангагдсан байхыг ойлгоно. Эдгээрийн аль нэг байхгүй бол иргэдийн оролцоо бүрэн биш гэж үзнэ.

i. Үнэн зөв мэдээлэл авах, бодит, цаг үеэ олсон, хэрэгтэй мэдээллээр хангагдах эрх

ii. Олж авсан мэдээлэл дээрээ зөвлөлдөх оролцоо, Үзэл бодлоо илэрхийлэх, санал хэлэх, шийдвэрт саналаа тусгах

iii. Иргэд өөрийн оролцож гаргасан шийдвэрийн хэрэгжилтэд бүтээлч идэвхтэй оролцох, хамтран

ажиллах оролцоо

- iv. Хяналт мониторинг хийх
- v. Гомдол гаргах замаар эрхээ сэргээлгэх эрхийг цогцоор нь ойлгоно.

Хэрэв малчин танд дараах асуудлууд тулгарч байвал

Хэрэв хүн ам төвлөрсөн суурингуудын дэргэд уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулснаас хөрс бохирдож тоосжилт ихээр үүссэнээс улбаалан таны эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлж байгаа бол энэ нь таны эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг;

Хэрэв голын гольдрол, эрүүл ахуйн хамгаалалтын бүсэд уурхайн үйл ажиллагаа явуулж тухайн голд ашигт малтмалаа угаасан усаа нийлүүлж байгаа нь хүн, мал, амьтны ундны ус бохирдох, хомстох нөхцөл бүрдсэн бол энэ нь таны усаар хангагдах эрхийг;

Хэрэв ил аргаар уул уурхайн үйл ажиллагаа явуулахад байгалийн унаган төрхийг алдагдуулж байгаа нь ургамал, хөрсний бүтцэд өөрчлөлт орж тухайн талбайд

ургаж байсан ургамал, амьдарч байсан амьтдын төрөл зүйл устаж үгүй болгож байгаа бол энэ нь таны орчны бохирдол, байгаль орчны тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхийг;

уул уурхайн буруутай үйл ажиллагаанаас үүдэн дээрх эрхүүдийг зөрчөөд зогсохгүй цаашилбал таны амьд явах, эрүүл мэндээ хамгаалуулах зэрэг олон эрхүүд зөрчигдөж байна.

Таны эрхийг зөрчсөн дээрх асуудлууд гарсан тохиолдолд та гомдол гаргах, төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх, зөрчигдсөн эрхээ бүрэн сэргээх, шударга шүүхээр шүүлгэх, өөрөө өөрийгөө өмгөөлөх өмгөөлүүлэх эрхтэй байдаг.

Хүний эрхийн олон улсын хуулийн дагуу, эрх нь зөрчигдсөн хэн ч эрхээ үр нөлөөтэйгээр сэргээлгэх эрхтэй. Эрхээ сэргээлгэх гэдэг нь компанийн үйл ажиллагаанаас үүдсэн хүний эрхийн зөрчлийг арилгах арга хэмжээ болон хүний эрхийн зөрчлийг бий болгосон компаниудад хариуцлага тооцох зэрэг төрөөс авах арга хэмжээг аль алиныг нь хамруулна. Холбогдох компани нь өөрсдөө сөрөг нөлөөлөл үзүүлсэн эсвэл сөрөг нөлөөлөл үүсэхэд дэм болсон гэдгээ тогтоосон бол хууль ёсны үйл ажиллагааны дагуу зөрчсөн эрхийг сэргээх арга хэмжээ авах, эсвэл зөрчсөн эрхийг сэргээхэд хамтран ажиллах хэрэгтэй.

Уул уурхайн салбарын нөлөөгөөр газар зүйн байршлаас үл хамааран байгаль орчин,

нийгмийн бүтцэд өөрчлөлт ордог. Энэ нь мөн тухайн газар нутгийн байгалийн тогтоц, ард иргэдийнх нь амьжиргаанд нөлөөлнө. Харамсалтай нь олборлолт хийж буй дийлэнх компаниудын хайгуул хийх, олборлолт явуулах процесс нь иргэдэд ил тод биш, байгаль орчин, нийгэм, эдийн засгийн сөрөг нөлөөллийн үнэлгээнүүдийг хийхдээ иргэдийг хангалттай төвшинд ОРОЛЦУУЛЖ хийгээгүйгээс олон мянган малчин иргэд, хохирч байна.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-д хүний эрх, эрх чөлөөг хуульчилсан бөгөөд тэдгээр нь хамгаалуулах эрх, үйлчлүүлэх эрх, ОРОЛЦООНЫ ЭРХ-ээр илэрдэг.

“Монгол Улсын Үндсэн хууль”-д “Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд ОРОЛЦОЖ, сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ” хэмээн баталгаажуулсан байдаг.

Иргэний оролцох эрх нь хөгжих эрхийн суурь үндэс бөгөөд бусад эрхтэй нягт холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, иргэн хүссэн үйл ажиллагаандаа оролцох замаар хөгжих боломжтой бөгөөд ингэж оролцох нь *ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх, албадлагын бус байх, тэгш хүртээмжтэй байх* зэрэг бусад эрхийн хэрэгжилтийг шаарддаг.

Эрхээ хамгаалуулахад иргэд, олон нийтийн өөрсдийнх нь оролцоо нэн чухал. Гэвч үүнийг зөвхөн сонгох, сонгогдох, нам улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах,

жагсаал цуглаан хийх зэргээр хязгаарлан ойлгож болохгүй. Иргэд, олон нийтийн оролцоо нь эрхээ хамгаалах, өөрийн болон гэр бүл, нийгэм, нутгийнхаа хөгжлийг тодорхойлоход мэдээллээр урьдчилан хангагдах, санал бодлоо хараат бусаар илэрхийлэх, бодлогод тусгуулах, хэрэгжилтэд хяналт-шинжилгээ/мониторинг/ хийх, хариуцлага шаардах, гомдол гаргаж шийдвэрлүүлэх зэрэг тасралтгүй үргэлжлэх үйл явц юм.

Монгол Улсын Үндсэн хууль 6-р зүйлийн 6.2 дахь хэсэг:

“Иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийнхээ хүрээнд газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрхтэй”

Иргэн тухайн үйл ажиллагаанд оролцохын тулд бүрэн мэдээллийг авах, бодитой мэдээллээр хангагдах шаардлагатай. Мэдээлэл хангалттай авсан бол оролцоо нь мөн адил үр ашигтай, бүтээлч байдаг. Ажиглах оролцоо нь мэдээлэл авахад голчлон чиглэдэг бөгөөд иргэдийн оролцооны эхний алхам юм. Иргэд энэ шатанд зөв мэдээлэл авч, оновчтой чиглэл байр суурийг олж авснаар цаашид идэвхтэй оролцох боломж бүрдэнэ.

Иргэний оролцоо нь нийцтэй болон нийцгүй аль ч хэлбэрээр илэрч болно. Нийцтэй оролцоо гэдэг нь тухайн бодлого, үйл ажиллагаа, системийг дэмжсэн шинжтэй байдаг бол нийцгүй оролцоо гэдэг нь үүний эсрэг юм. Иргэний оролцоо нь ажиглах оролцооноос эхлэх бөгөөд

улмаар мэдээлэл солилцох, зөвлөх, биечлэн, хийх зэргээр идэвхэждэг. Зөвлөх болон биечлэн оролцох явдлыг илүү бүтээлч оролцоо гэж үздэг. Мөн төрийн болон орон нутгийн бодлого, шийдвэр батлагдан гарахаас өмнө иргэд өөрсдийн үзэл бодлоо түүнд тусгуулах, шийдвэрт нөлөөлөхийг оролдох нь үр ашигтай оролцоо юм.

Төрийн боловсруулах, хэрэгжүүлэх, зэрэг бүхий л үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоо яагаад чухал вэ?

- Иргэд нь өөрсдийн орон нутгийнхаа хөгжлийг хамтдаа тодорхойлох, өөрсдөдөө хамааралтай асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцох эрх бүхий хүмүүс юм.

- Иргэд төрж өссөн болон амьдарч буй орон нутгийнхаа онцлог, үүссэн нөхцөл байдал, нийтлэг ашиг сонирхол, хэрэгцээ, шийдвэрлэх шаардлагатай тулгамдсан асуудлуудыг хамгийн сайн мэддэг.

- Иргэд орон нутгийнхаа хөгжлийн тулгамдсан асуудал, тэргүүлэх чиглэл, бодлого, хөтөлбөрийг тодорхойлох, түүнийг хэрхэн хангах тухай оновчтой арга замыг томъёолж чаддаг.

- Тиймээс иргэн таны оролцоо хамгийн чухал.

Хэрэв дараах байршлуудад уул уурхайн үйл ажиллагаа явагдаж байгаа бол...

- *Голын эх түүний ай сав газар, голоос хоёр тийш 150м зайд*

- *Ойн сав бүхий газар ойгоос 150 м зайд*

- *Отор, бэлчээр, хадлан зэрэг нөөцөд авсан талбай* зэрэг нь ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохыг хориглосон талбайд хамаардаг.

Иймээс та дээрх хориглосон байршлуудад үйл ажиллагаа явуулж байгааг мэдсэн тохиолдолд иргэний оролцооны эрхээ эдэлж, холбогдох байгууллагуудад мэдээлж, өөрийн болон бусдын үндсэн эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх боломжтой.

Төрийн зүгээс иргэний оролцох эрхийг дэмжсэнээр тогтвортой хамтын ажиллагааг бий болгох боломжтой. Иргэдийн оролцоог сайжруулснаар төр, орон нутгийн захиргаа, иргэдийн холбоо бэхжиж, харилцан ойлголцох, аливаа шийдвэрт нутаг дэвсгэрийн онцлог, иргэдийн санаа бодол тусгагдах боломж бүрдэхээс гадна гарч буй шийдвэрт иргэдээс тавих хяналт үр нөлөөтэй байх болно.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ

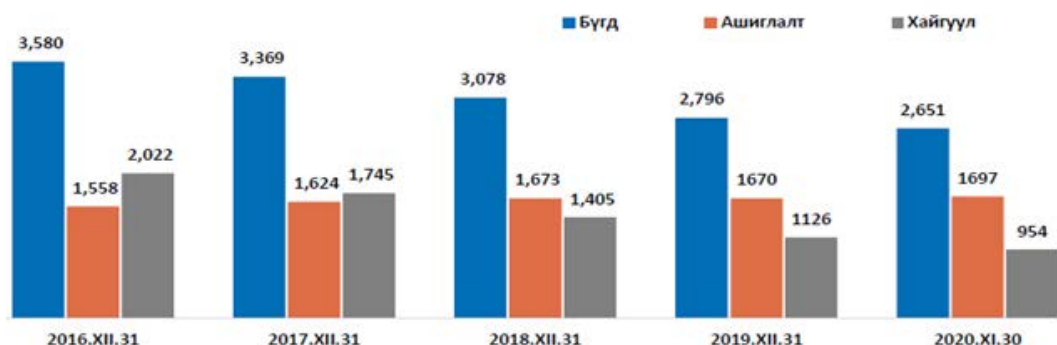
АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРЛИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ХОЛБООТОЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Ашигт малтмалын хайгуулын үйл ажиллагаа нь ашигт малтмал олборлолтын өмнөх үе шат тул үүний талаарх ойлголт, мэдлэгтэй байх, улмаар бодитоор оролцож, санал бодол, ашиг сонирхлоо илэрхийлэх нь иргэдийн хувьд ач холбогдолтой.

Уул уурхайн олборлолт, ашиглалтын үйл явц эхлэхээс өмнө улсын болон хувийн хэвшлийн хөрөнгөөр геологичид тухайн уурхайн талбайд судалгаа хийж, газрын гадаргуугаас доош гүний өрөмдлөг хийн дээж авч шинжлэх, агаараас зураг авч, геологийн зураглалд үнэлгээ хийснээр олборлох хүдрийн тоо, чанарын талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэлтэй болдог. Энэ процесс 1-12 жил үргэлжилдэг. Энэ шатанд ихэвчлэн зөвшөөрөлгүйгээр газар нутагт нь өрөмдлөг хийж, дээж авч ашиглах нь олон нийтэд сөргөөр нөлөөлдөг.

Газар тариалан, бэлчээрийн талбайн газраа уурхайд алдах эсэх нь энэ үед тодорхойгүй байдаг. Гэвч нэгэнт нөөц тогтоогдож ТЭЗҮ буюу техник, эдийн засгийн үндэслэл батлагдсан бол ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох нь нийтлэг байна. Учир нь төсөв хөрөнгө гаргаад нөөцөө тогтоож, ТЭЗҮ батлагдсан бол ихэнх тохиолдолд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохоос татгалздаггүй. Ийнхүү ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгосон нь нутгийн иргэдийн амар амгалан байдлыг алдагдуулж, уул уурхайн ашиглалтын үйл ажиллагаа явуулж байгаа компани болон орон нутгийн иргэдийн хооронд өдөр тутам үл ойлголцох асуудал үүсдэг. Иймд энэ үед иргэд, нэн ялангуяа эрх ашиг нь хөндөгдөх иргэд холбогдох хууль тогтоомжийн талаар мэдлэгтэй байж, тухайн төслийн талаар мэдээлэлтэй байснаар эрхээ бодитой хамгаалж чадах юм.

АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХУЧИН ТӨГӨЛДӨР ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРЛИЙН ТОО 2016-2020

2.1. АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ

Ашигт малтмал эрэх, хайх гэдэг нь эрдсийн хуримтлалын байршил, тоо хэмжээг нарийвчлан тогтоох зорилгоор газрын гадаргуу, түүний хэвлийд геологи, хайгуулын судалгаа хийж, түүний нөөц, баялгийг ашиглах боломжийг судлан техник, эдийн засгийн үнэлгээ хийхийг хэлнэ.¹ Харин хайгуулын тусгай зөвшөөрөл гэдэг нь уг үйл ажиллагааг явуулах зөвшөөрөл олгосон баримт бичиг юм.² Уг тусгай зөвшөөрлийг эзэмшигч нь үйл ажиллагаа явуулж байгаа газар дээр хайгуулийн тусгай зөвшөөрлийн хуулбарыг байлгах үүрэгтэй.³

Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох талбай

Ашигт малтмал, газрын тосны газар нь хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайг тодорхойлохдоо тухайн аймаг, нийслэлийн Засаг даргад бичгээр мэдэгдэх бөгөөд түүнд талбайн зургийг хавсаргана.

Талбай нь дараах шаардлагыг хангах ёстой.

- Дөрвөн өнцөгт хэлбэртэй байх бөгөөд түүний хил нь уртраг, өргөргийн дагуух чиглэлтэй давхацсан шулуун шугамаар хүрээлэгдсэн байх;
- Тусгай хэрэгцээний газар, ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглосон газар, нөөцөд авсан талбайтай ямар нэг байдлаар давхцаагүй байх;
- Хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайтай ямар нэг байдлаар давхцаагүй байх.

ХҮЛЭЭН АВСАН ХАЙГУУЛЫН ҮР ДҮНГИЙН ТАЙЛАНГИЙН ТОО. 2016-2020

Аймаг, сумын Засаг дарга, иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын оролцоо

Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга ашигт малтмал, газрын тосны газрын мэдэгдлийг хүлээн авмагц тухайн талбай байрших сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын болон аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн саналыг авч, 45 хоногийн дотор Ашигт малтмал, газрын тосны газарт хариу өгөх бөгөөд энэ хугацаанд хариу өгөөгүй бол тухайн саналыг зөвшөөрсөн гэж үзнэ. Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хуульд заасан үндэслэлээр татгалзсан хариу өгч болно.

¹ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 4.1.6.

² Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он

³ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 35.2.

Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгоход иргэдийн оролцоо

Иргэд иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаараа дамжуулан 45 хоногийн дотор уг талбайн талаар санал бодлоо илэрхийлж болно. 45 хоногоос хэтэрвэл зөвшөөрсөн гэж үзнэ.

Мөн Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн 18.4-т зааснаар Төслийн нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ хийж байгаа хуулийн этгээд тайлан боловсруулах явцдаа төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн захиргаа, төслийн нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэд, оршин суугчдаас албан ёсоор санал авч, хэлэлцүүлэг зохион байгуулна гэж заасан тул

иргэд байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ гаргах явцад оролцож, санал бодлоо илэрхийлэх боломжтой.

Талбайг батлах- Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайг аймаг, нийслэлийн Засаг даргын зөвшөөрсөн санал болон Уул, уурхай, хүнд үйлдвэрийн яамны саналыг үндэслэн Засгийн газар батална.

Талбайг зарлах- Ашигт малтмал, газрын тосны газар батлагдсан талбайг сонгон шалгаруулалт явуулахаас 30-аас доошгүй хоногийн өмнө сонгон шалгаруулалтын урилгыг үндэсний хэмжээний өдөр тутмын сонин, хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээр нийтэд зарлан мэдээлнэ.

2.2. АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ОЛГОХ ПРОЦЕСС

Сонгон шалгаруулалт зарлах

Ашигт малтмал газрын тосны газар нь хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтыг зарлана.

Хүсэлт гаргах

Сонгон шалгаруулалтын зарын дагуу хуулийн этгээд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлтээ ашигт малтмал газрын тосны газарт гаргаж, бүртгүүлнэ. Хүсэлтэд дараах бичиг баримтыг хавсаргана:⁴

- Тухайн хуулийн этгээдийн нэр, шуудангийн хаяг, утас, факсын дугаар, цахим шуудангийн хаяг;

- Тухайн хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн гэрчилгээний нотариатаар баталгаажуулсан хуулбар;

- Үйлчилгээний хөлс төлсөн баримт;

- Мэргэжлийн боловсон хүчин болон техник, тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан талаарх мэдээлэл, тухайн талбайд гүйцэтгэх хайгуулын ажлын төрөл, хэмжээ, хугацаа, өртөг болон байгаль орчныг хамгаалах ажилд зарцуулах зардал бүхий төсөл, төсөв болон холбогдох бусад баримт бичгийг нэгтгэсэн техникийн санал;

- Төрийн захиргааны байгууллагын баталсан маягтын дагуу үйлдэж, битүүмжилж ирүүлсэн үнийн санал;

- Монгол Улсад татвар төлөгчөөр бүртгүүлсэн тухай татварын албаны тодорхойлолт;

- Журамд заасан бусад шаардлагатай баримт бичиг.

Сонгон шалгаруулах

Хүсэлт гаргасан хуулийн этгээдийн техникийн болон үнийн саналд Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу үнэлгээ өгч, хамгийн өндөр үнэлгээ авсан оролцогчид тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтойг мэдэгдэх бөгөөд уг хуулийн этгээд нь ажлын 10 өдрийн дотор эхний жилийн төлбөрийг төлсөн тохиолдолд 3 жилийн хугацаагаар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгоно.

Төлбөр гэж юу вэ? Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь талбайн гектар тутамд эхний жилд 145 төгрөг, 2 дахь жилд 290 төгрөг, 3 дахь жилд 435 төгрөг, 4-6 дахь жилд тус бүр 1450 төгрөг, 7-9 дэх жилд тус бүр 2175 төгрөг, 10-12 дахь жилд тус бүр 7250 төгрөгийг жил бүр төлнө.

Мэдээлэх

Ашигт малтмал газрын тосны газар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгосон даруйд энэ тухай Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам болон тухайн талбай байрших аймаг, сум, дүүргийн Засаг дарга, мэргэжлийн хяналтын албанд мэдэгдэж, өдөр тутмын сонинд нийтэлнэ.

⁴ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 18.1.

Засгийн газраас баталсан талбайд сонгон шалгаруулалтаар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох процесс

2.3. ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ОЛГОХ ЭРХ БҮХИЙ ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГА

Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг Засгийн газрын харьяа Ашигт малтмал газрын тосны газар олгоно.⁵ Иргэн нь Ашигт малтмалын газрын тосны газартай доорх холбоосоор холбогдож, ашигт малтмалын хайгуултай холбоотой мэдээллийг авч болно.

Холбоо барих		
Вэб сайт	Цахим шуудан	Жижүүрийн утас
www.mrpam.gov.mn	info@mrpam.gov.mn	976-51-263741

⁵ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 11.1.15.

2.4. ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ОЛГОХОД АЙМАГ, СУМ, ТӨРИЙН ЗАХИРГААНЫ БАЙГУУЛЛАГЫН ОРОЛЦОО

Тухайн аймаг, сумын Засаг дарга, иргэдийн Төлөөлөгчид хайгуулын талбайг тодорхойлоход оролцохоос гадна дараах байдлаар оролцоно:

- Харьяалах нутаг дэвсгэрт нь тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг зориулалтаар ашиглуулах, зөрчил гаргавал таслан зогсоох;
- Байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх, хүн амын эрүүл мэндийг хамгаалах болон орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх төлбөрийн талаар хүлээсэн үүргээ тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хэрхэн биелүүлж байгаад хяналт тавих;

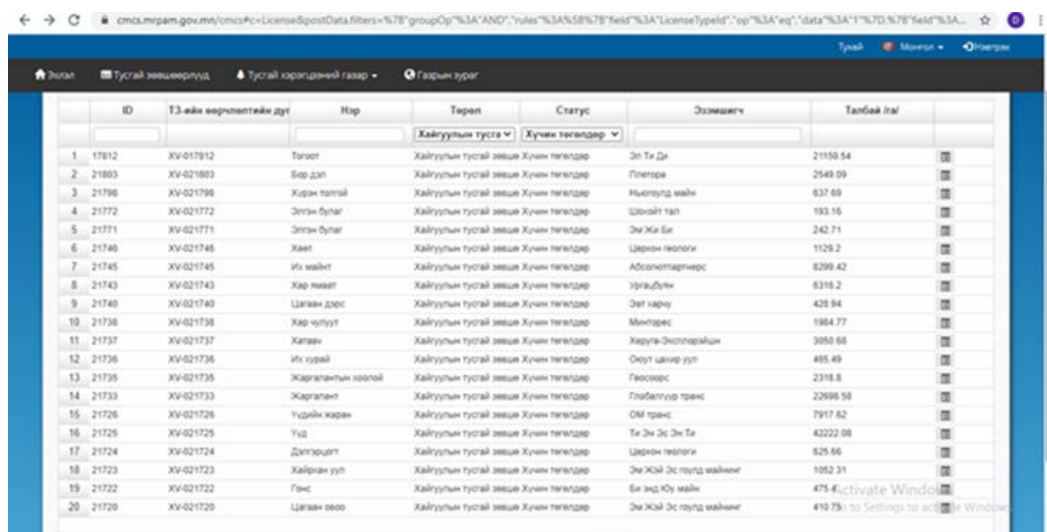
- Газрын тухай хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу тодорхой газрыг орон нутгийн тусгай хэрэгцээнд авах шийдвэр гаргах.⁶

2.5.ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ БОЛОН ЭЗЭМШИГЧИЙН МЭДЭЭЛЭЛТЭЙ ТАНИЛЦАХ, МЭДЭЭЛЭЛ АВАХ

Хэрхэн мэдээлэл авах вэ?

Дараах холбоос болон 976-51-263741 (Ашигт малтмал, газрын тосны газрын утас)-аар холбогдож хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн болон бусад мэдээлэлтэй танилцах боломжтой. Мөн анх тусгай зөвшөөрөл олгосон даруйд өдөр тутмын сонинд нийтлэх тул тухайн нийтлэлээс мэдээлэл авч болно.

<https://cmcs.mrpam.gov.mn/cmcs#c=License&postData.filters=%7B%22groupOp%22%3A%22AND%22,%22rules%22%3A%5B%7B%-22field%22%3A%22LicenseTypeId%22,%22op%22%3A%22eq%22,%22data%22%3A%221%22%7D,%7B%22field%22%3A%22LicenseStatusId%22,%22op%22%3A%22eq%22,%22data%22%3A%222%22%7D%5D%7D>

ID	ТЗ-ийн өөрчлөлтгүй дүг	Нэр	Төрөл	Статус	Эзэмшигч	Tamlaa /tal
1	17812	XV-017812	Тогоот	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Эл Тх Ди	21159.54
2	21803	XV-021803	Бор дэл	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Плетера	2543.09
3	21798	XV-021798	Харан толгой	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Нислугд майн	637.69
4	21772	XV-021772	Элсэн булаг	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Шонойт тал	193.16
5	21771	XV-021771	Элсэн булаг	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Энэ Жи Би	242.71
6	21748	XV-021748	Хавт	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Церон геологи	1129.2
7	21745	XV-021745	Их майн	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Абсолютпарнерс	8299.42
8	21743	XV-021743	Хар мавт	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Ургалдун	8316.2
9	21740	XV-021740	Цагаан днос	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Эл харчу	428.94
10	21738	XV-021738	Хар чулуут	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Минтаре	1984.77
11	21737	XV-021737	Хатавч	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Харуа-Энхлорайн	3050.68
12	21736	XV-021736	Их уурай	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Оюут цанр уул	485.49
13	21735	XV-021735	Жагалантын ховолой	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Гассоорс	2318.8
14	21733	XV-021733	Жагалант	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Глобалтур транс	22698.58
15	21726	XV-021726	Үүдэйн жаран	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	ОМ транс	7917.62
16	21725	XV-021725	Үүд	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Тх Эн Эн Тх	42222.08
17	21724	XV-021724	Дэлгэрцэт	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Церон геологи	625.66
18	21723	XV-021723	Хайран уул	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Энэ Жай Эс пулд майнинг	1052.31
19	21722	XV-021722	Ганс	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Биг энд Юу майн	475.4
20	21720	XV-021720	Цагаан овоо	Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл Хүчин төгөлдөр	Энэ Жай Эс пулд майнинг	410.75

⁶ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 12.

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам болон хайгуулын тусгай зөвшөөрөл бүхий талбай байрших аймаг, сум, дүүргийн Засаг дарга, мэргэжлийн хяналтын алба зэрэг байгууллагуудад хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн талаарх мэдээлэл байдаг. Үндсэн хууль болон Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулиар иргэн нь нийтэд мэдээлэхийг хориглосноос бусад мэдээллийг төрийн байгууллагаас авах эрхтэй тул дээрх байгууллагуудаас тодруулж болно.

Мэдээлэл авах хүсэлт нь дараах шаардлагыг хангасан байх ба нэмэлт шаардлага тавихыг хориглодог.

- Хүсэлт гаргагч нь иргэн бол эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, оршин суугаа газрын буюу цахим шуудангийн хаяг, утасны дугаар, иргэний үнэмлэх, эсхүл түүнтэй адилтгах бичиг баримтын дугаарыг бичиж, гарын үсгээ зурсан байх;

- Хүсэлт гаргагч нь хуулийн этгээд бол нэр, хаяг буюу цахим шуудангийн хаяг, улсын бүртгэлийн дугаараа бичиж, хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий этгээд гарын үсгээ зурсан байх.⁷

Хариу өгөхгүй, эсхүл татгалзсан хариу өгвөл яах вэ?

Холбогдох байгууллага нь мэдээлэл авах хүсэлтийг хянан үзэж, 7 хоногийн дотор хариу өгнө. Хэрвээ мэдээлэл өгөхөөс

татгалзсан, эсхүл 7 хоногийн дотор хариу өгөөгүй бол дээд шатны байгууллагад нь гомдол гаргах эрхтэй. Жишээлбэл, сумын Засаг дарга мэдээлэл өгөхөөс татгалзсан бол аймгийн Засаг даргад гомдол гаргана. Гомдлыг бичгээр, амаар, эсхүл цахим сүлжээгээр дамжуулан гаргаж болно. Бичгээр гаргасан өргөдөл нь дараах шаардлагыг хангасан байна:

- Бичгээр гаргасан өргөдөл, гомдолд овог, нэр оршин суугаа газрын буюу шуудангийн хаягаа бичиж, гарын үсгээ зурна. Хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар гарын үсгээ зурж чадахгүй бол бусдаар төлөөлүүлэн зурж болно.

- Өргөдөл, гомдлыг иргэд бичгээр хамтран гаргасан бол түүнд бүгд гарын үсэг зурах буюу эсхүл тэдгээрийн төлөөлөгч гарын үсэг зурж, төлөөлөх нотлох баримт бичгийг хавсаргана.

Гомдлыг хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлэхгүй бол хэнд хандах боломжтой вэ?

Дээд шатны захиргааны байгууллага гомдлыг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор шийдвэрлэнэ. Уг байгууллага нь гомдлыг шийдвэрлэхээс татгалзсан, эсхүл шийдвэртэй санал нийлэхгүй тохиолдолд тухайн захиргааны байгууллагын оршин байгаа газрын захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд нэхэмжлэл гаргах боломжтой.

Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн эрх ашгийг хамгаалах нэхэмжлэл гаргах

⁷ Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль, 2011 он, 11.3

Захиргааны хууль бус үйл ажиллагааны улмаас нийтийн ашиг сонирхол зөрчигдсөн, эсхүл зөрчигдөж болзошгүй тохиолдолд хүрээлэн буй орчин, хүүхдийн эрх, нийтийн эрүүл мэнд, нийтийн өмчийг хамгаалах асуудлаар шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалан нэхэмжлэл гаргах эрхтэй. Иймд байгаль орчны асуудлаар нийтийн эрх ашгийг төлөөлж тухайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагаар дамжуулж захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж болно.

Төрийн бус байгууллага нь дараах шаардлагыг хангасан байна⁸:

1) Нэхэмжлэлийн шаардлага нь тухайн байгууллагын дүрмийн зорилгод нийцсэн байх;

2) Дүрмийн зорилгын дагуу сүүлийн гурваас доошгүй жил тогтвортой үйл ажиллагаа явуулсан байх.

Захиргааны хэргийн шүүхэд захиргааны акт, гэрээг хүчингүй болгуулах нэхэмжлэл, захиргааны акт, гэрээг илт хууль бус болохыг тогтоолгох нэхэмжлэл, эс үйлдэхүй хууль бус болохыг тогтоолгох нэхэмжлэл, захиргааны акт гаргуулахыг даалгах нэхэмжлэл, хохирол гаргуулах, захиргааны хэм хэмжээний актыг хүчингүй болгуулах болон хүчин төгөлдөр бус болохыг тогтоолгох нэхэмжлэлийг нийтийн эрх ашгийг төлөөлөн тус тус гаргаж болохоор байна.

⁸ Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18.3

Захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн нэхэмжлэл гаргасныг шийдвэрлэсэн шүүхийн шийдвэр

Нэхэмжлэгч “Хил хязгааргүй Алхам Төв” нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага нь 2006 онд улсын бүртгэлд бүртгүүлж Хүрээлэн буй орчин болон хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан хамгаалах, олон нийтийн засаглалын үйл явцад оролцох оролцооны эрхийг хангах, чадавхыг бэхжүүлэх зорилго, чиглэлийн хүрээнд нийтийн эрх ашгийг хамгаалан үйл ажиллагаа явуулдаг.

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагаа явуулж байгаа ажахуй нэгжүүд байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээхтэй холбоотой хүлээсэн үүргээ биелүүлэх баталгаа болгож, тодорхой хэмжээний мөнгөн хөрөнгийг Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны дэргэдэх “Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд” байршуулдаг. Энэхүү тусгай дансанд байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн мэдээ тайланг Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль болон Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны сайдын 2014 оны А-04 тушаалын дагуу нийтэд ил тод, нээлттэй байлгах аар заасан.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.2-т “эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрх”-ийг Монгол Улсын иргэнийхээ өмнө баталгаатай эдлүүлэхээр, Монгол Улсын Засгийн

Иймд “Хил хязгааргүй Алхам Төв” НҮТББ нь байгаль орчин, хүрээлэн буй орчны тэнцэл алдагдаж нийтийн эрх ашиг зөрчигдөж байгаатай холбоотойгоор Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яаманд холбогдуулж дараах нэхэмжлэлийн шаардлагаар Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан.

1. “Хил Хязгааргүй Алхам Төв” НҮТББ-аас 2019 оны 03-р сарын 22-ны өдрийн №05/19 дугаартай гомдлыг Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яаманд гаргасан боловч гомдлыг хуульд заасан хугацаанд шийдвэрлээгүй орхигдуулсан эс үйлдэхүй хууль бус болохыг тогтоох Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны дээрх хууль бус эс үйлдэхүйн улмаас нийтийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдөж байгаа тул нийтийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалахаар дараах даалгах нэхэмжлэлийн шаардлагыг гаргасан. Үүнд:

1. Байгаль орчны яамны “Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд” байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн орлого, байгаль орчныг сэргээхэд зарцуулсан мөнгөн хөрөнгийн зарлагын талаарх 2014 оны 01 сарын 06-ны өдрөөс 2019 оны 05 сарын 01-ний өдрийг хүртэлх дэлгэрэнгүй мэдээллийг гаргаж олон нийтэд мэдээлэхийг Байгаль орчны яаманд даалгах.

2. 2014 оны 01 сарын 06-ны өдрөөс 2019 оны 05 сарын 01-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд Байгаль орчны яамны “Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд” байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн

төвлөрүүлэлт, буцаан олголтын мэдээг он оноор компани тус бүрээр “Хил Хязгааргүй Алхам Төв” төрийн бус байгууллагад гаргаж өгөхийг даалгах.

Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад “Хил Хязгааргүй Алхам Төв” НҮТББ Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны хууль эрх зүйн асуудал хариуцсан албан тушаалтнуудтай уулзалт, ярилцлага хийж Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуй нэгжүүд байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээхтэй холбоотой хүлээсэн үүргээ биелүүлэхгүй байгаагаас нутгийн иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан эрх зөрчигдөж байгаа талаар мэдээллийг хүргүүлсэн. Ийнхүү иргэдийн Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан эрх зөрчигдөхөд Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам байгаль орчныг хамгаалахтай холбоотой хуулиар хүлээсэн үүргээ бүрэн биелүүлж ажиллахгүй байгаа талаар дурдаж, цаашид иргэдийн эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд энэхүү нэхэмжлэлийг гаргасан талаараа тайлбар хийсэн.

Уулзалт, ярилцлагын үр дүнд Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам нь Хил Хязгааргүй Алхам Төв” НҮТББ-ын нийтийн ашиг сонирхлыг төлөөлөн гаргасан нэхэмжлэлийн шаардлагыг хүлээн зөвшөөрснийг үндэслэж Нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхээс нэхэмжлэгч, хариуцагчийн эвлэрлийг баталгаажуулж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгож шийдвэрлэсэн.

Шүүгчийн захирамжийг хавсралтаар оруулсан тул та бүхэн уншиж танилцана уу.

**НИЙСЛЭЛ ДЭХ ЗАХИРГААНЫ
ХЭРГИЙН АНХАН ШАТНЫ ШҮҮХИЙН
ШҮҮГЧИЙН ЗАХИРАМЖ**

2020 оны 10 сарын 14 өдөр

Дугаар 0667

Улаанбаатар хот

Г Нэхэмжлэгч, хариуцагчийн эвлэрлийг 1
баталж, хэргийг хэрэгсэхгүй
болгох тухай

Нийслэлийн дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шүүгч С.Ганбат би, "Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ-ийн нэхэмжлэлтэй, Байгаль орчин аялал жуулчлалын яаманд холбогдох захиргааны хэргийг хянаад,

ТОДОРХОЙЛОХ нь:

Нэхэмжлэгчийн төлөөлөгч болон хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч нар шүүхэд ирүүлсэн эвлэрлийн гэрээндээ: "... Нэг. Нийтлэг үндэслэл

1.1. Талууд Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 68 дугаар зүйлийг 1 дэх хэсэгт заасныг үндэслэн эвлэрлийн гэрээ байгуулж, маргаанаа дуусгавар болгохоор харилцан тохиролцов.

1.2. "Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ-аас Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яаманд холбогдуулан гаргасан нэхэмжлэлийн шаардлагуудыг хариуцагч дараах байдлаар биелүүлэхээр тодорхойлсныг нэхэмжлэгч тал хүлээн зөвшөөрч эвлэрэв. Үүнд:

1.2.1. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам нь 2014 оны 01 сарын 06-ны өдрөөс 2019 оны 05 сарын 01-ний өдрийг хүртэлх "Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд" байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн орлого, байгаль орчныг сэргээхэд зарцуулсан мөнгөн хөрөнгийн зарлагын талаарх дэлгэрэнгүй мэдээллийг жил тус бүрээр, компани нэг бүрээр гаргаж "Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ-д 2020 оны 12 дугаар сарын 01-ний өдрийн дотор гаргаж өгөх,

1.2.2. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны "Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд" байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн орлого зарлагын мэдээллийг цаашид иргэдэд нээлттэй мэдээллийн шаардлага хангасан форматаар өөрийн цахим хуудсанд мэдээллэж байх.

Хоёр. Гэрээний нөхцөл

2.1. Талуудын хооронд байгуулсан энэхүү эвлэрлийн гэрээ нь гуравдагч этгээд болон нийтийн эрх ашгийг хөндөөгүй болно.

ХУУЛИА МЭДЭЭ-ЭРХЭЭ ХАМГААЛБЯ

000009400

2.2. Талуудын эвлэрлийн гэрээгээр хэлэлцэн тохиролцсон асуудлаар дахин шүүхэд нэхэмжлэл гаргах, шүүгчийн захирамжид гомдол гаргахгүй болно.

2.3. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам нь эвлэрлийн гэрээнд заасан хугацаанд гэрээний үүргээ биелүүлэх болно.

2.4. Нэхэмжлэгч нь гарын үсэг зурж, тамга тэмдэг дарж, хариуцагч Монгол Улсын Засгийн газрын 2001 оны 41 дүгээр тогтоолыг үндэслэн гарын үсэг зурснаар гэрээ хүчин төгөлдөр болно.

2.5 Энэхүү эвлэрлийн гэрээг байгуулсантай холбогдуулан Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхэд хэргийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэх хүсэлтээ талууд гаргана..." гэжээ.

ҮНДЭСЛЭХ нь:

"Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ-ийн нэхэмжлэлтэй, Байгаль орчин аялал жуулчлалын яаманд холбогдох захиргааны хэрэгт нэхэмжлэгч, хариуцагч нар нь харилцан тохиролцож, "Эвлэрлийн гэрээ"-г бичгээр байгуулан, гарын үсэг зурж баталгаажуулаад, шүүхэд ирүүлсэн байна.

Дээрх эвлэрлийн гэрээний агуулгаас нь үзвэл Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 20 дугаар зүйлийн 20.1.1-д "нэхэмжлэгч ... хариуцагчтай эвлэрэх эрхтэй", 21 дүгээр зүйлийн 21.1.1-д "... хариуцагч нь ... нэхэмжлэгчтэй эвлэрэх, ... эрхтэй", 68 дугаар зүйлийн 68.1-д "...нэхэмжлэгч, хариуцагч харилцан буулт хийж, нэхэмжлэлийн шаардлагыг өөрчлөх, шаардлагыг биелүүлэх арга замаа тодорхойлох зэргээр хоорондоо тохиролцож эвлэрлийн гэрээ байгуулж, маргаанаа дуусгавар болгож болно", 68.2-т "...Нэхэмжлэгч, хариуцагч нар эвлэрлийн гэрээг бичгээр хийж, гарын үсгээ зурсан байна", 68.4-т "...Нэхэмжлэгч, хариуцагчийн эвлэрсэн нь хуульд харшлаагүй бөгөөд бусад этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөөгүй нь тогтоогдвол шүүх эвлэрлийг баталж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно" гэж тус тус заасантай нийцсэн байна.

Түүнчлэн тус шүүхээс Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.4-т "Нэхэмжлэгч хариуцагчийн эвлэрсэн нь хуульд харшлаагүй бөгөөд бусад этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөөгүй нь тогтоогдвол шүүх эвлэрлийг баталж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгоно" гэж заасны дагуу 2020 оны 10 дугаар сарын 13-ны өдөр байгуулсан гэрээг хүлээн зөвшөөрч нэхэмжлэгчийн төлөөлөгч Н.Баярсайхан, хариуцагчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч А.Цээнэ нар гарын үсэг зурсан нь хуульд харшлаагүй бөгөөд бусад этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөөгүй байна.

Иймд нэхэмжлэгч "Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ болон хариуцагч, Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам нар нь эвлэрснийг баталж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгох нь зүйтэй гэж шүүх дүгнэв.

Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 111 дүгээр зүйлийн 111.1-д заасныг удирдлага болгон ЗАХИРАМЖЛАХ нь:

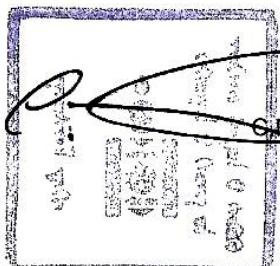
1. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 68 дугаар зүйлийн 68.4-д заасныг баримтлан "1. Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ-ийн нэхэмжлэлтэй, Байгаль орчин аялал жуулчлалын яаманд холбогдох "Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны "Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд" байршуулсан баталгааны мөнгөн хөрөнгийн талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээллэх үүргээ биелүүлээгүй байгаа эс үйлдэхүй хууль бус болохыг тогтоолгох,

Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны "Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд" байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн орлого, байгаль орчныг сэргээхэд зарцуулсан мөнгөн хөрөнгийн зарлагын талаарх 2014 оны 01 сарын 06-ны өдрөөс 2019 оны 05 сарын 01-ний өдрийг хүртэлх дэлгэрэнгүй мэдээллийг гаргаж, олон нийтэд нээлттэй мэдээллэхийг Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яаманд даалгах,

2014 оны 01 сарын 06-ны өдрөөс 2019 оны 05 сарын 01-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд Байгаль орчны яамны "Байгаль орчныг хамгаалах нөхөн сэргээлтийн баталгааны тусгай дансанд" байршуулсан мөнгөн хөрөнгийн төвлөрүүлэлт, буцаан олголтын мэдээг он оноор компани тус бүрээр "Хил хязгааргүй Алхам төв" НҮТББ-д гаргаж өгөхийг даалгах" нэхэмжлэлийн шаардлага бүхий захиргааны хэрэгт нэхэмжлэгч "Хил хязгааргүй алхам төв" НҮТББ болон хариуцагч Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам эвлэрснийг баталж, хэргийг хэрэгсэхгүй болгосугай.

2. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.5, 69 дүгээр зүйлийн 69.1-д заасны дагуу нэхэмжлэгчээс улсын тэмдэгтийн хураамжид төлсөн 70200 төгрөгийг улсын орлогод хэвээр үлдээсүгэй.

3. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.2-т зааснаар хэргийн оролцогч, тэдгээрийн төлөөлөгч буюу өмгөөлөгч хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон шүүгчийн захирамжид давж заалдах журмаар гомдол гаргах эрхгүй бөгөөд энэхүү шүүгчийн захирамжийг шүүхийн шийдвэрийн нэгэн адил биелүүлэхийг дурдсугай.

ШҮҮГЧ С.ГАНБАТ

2.6. ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ЭЗЭМШИГЧ ТҮҮНИЙ ЭРХ, ҮҮРЭГ

Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч дараах эрхтэй.

- Хайгуулын ажил явуулах зорилгоор хайгуулын талбайд нэвтрэн орох, шаардлагатай түр барилга байгууламж барих;

- Хайгуулын талбайд нэвтрэн орохын тулд хайгуулын талбайн гаднах газар нутгаар дамжин өнгөрөх;

- Энэ хуульд заасан эрхээ хэрэгжүүлэх зорилгоор бусдын өмчлөл, эзэмшилд байгаа газарт түүний өмчлөгч, эзэмшигчийн зөвшөөрсний дагуу нэвтрэх, дайран өнгөрөх.⁹

Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч дараах үүрэгтэй.

Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч дараах баримт бичгийг хайгуулын үйл ажиллагаа явуулж байгаа газар дээр байлгана:

- Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хуулбар;

- Байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө, тайлан;

- Төрийн захиргааны байгууллага болон мэргэжлийн хяналтын албаар хянуулсан хайгуулын ажлын төлөвлөгөө.¹⁰

Байгаль орчныг хамгаалах үүрэг

- Тусгай зөвшөөрөл авснаас хойш 30 хоногийн дотор байгаль орчны хяналтын алба болон хайгуулын талбай байрших сум, дүүргийн Засаг даргатай зөвшилцөн

байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах төлөвлөгөөнд хүрээлэн байгаа орчны бохирдолтыг зөвшөөрөгдсөн хэмжээнээс хэтрүүлэхгүй байх, эвдэгдсэн газрыг булах, тэгшлэх, ургамалжуулах замаар цаашид нийтийн хэрэгцээний зориулалтаар ашиглаж болох нөхөн сэргээх арга хэмжээг тусгах/

- Дээрх төлөвлөгөөг тухайн сум, дүүргийн Засаг даргад хүргүүлж батлуулна. /ажлын 10 багтаан батална/

- Батлагдсан төлөвлөгөөг орон нутгийн байгаль орчны хяналтын албанд хүргүүлнэ

- Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих эрх бүхий төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагын албан тушаалтанд хайгуулын талбайд нэвтрэн орох, газар дээр нь шалгалт хийх бололцоо олгох;

- Байгаль орчныг хамгаалах талаар хүлээсэн үүргээ биелүүлэх баталгаа болгон холбогдох сум, дүүргийн Засаг даргын нээсэн тусгай дансанд байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээнд шаардагдах тухайн жилийн зардлын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний мөнгөн хөрөнгийг шилжүүлэх.

- Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих эрх бүхий төрийн болон нутгийн захиргааны байгууллагын албан тушаалтан, улсын хяналтын байцаагчид хайгуулын талбайд нэвтрэн орох, газар дээр нь шалгалт хийх бололцоо олгох

⁹ Тус хуулийн 21-р зүйл

¹⁰ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 35.2.

2.7. ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ

ЭЗЭМШИГЧ КОМПАНИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ТАВИХ ХЯНАЛТ

Ашигт малтмал, газрын тосны газар

Хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой үйл ажиллагаанд нэгдсэн хяналт тавих ба шаардлагатай тохиолдолд цуцлах эрхтэй.

Мэргэжлийн хяналтын байгууллага

Ашигт малтмалын тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилт болон ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах

үйл ажиллагаанд хяналт тавих үүрэгтэй.¹¹

(цахим холбоос: http://inspection.gov.mn/new/ulaanbaatar/?page_id=46858, Утас: (+51)264786, 1800-1286)

Мөн тухайн нутаг дэвсгэрийн Засаг дарга, иргэдийн Төлөөлөгчид хяналт тавих үүрэгтэй. Иргэний хяналт тавих эрх бүхий байгууллагууд руу холбогдож, мэдээлэл өгч, хяналт шалгалт хийлгүүлэх боломжтой.

¹¹ Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006 он, 11.

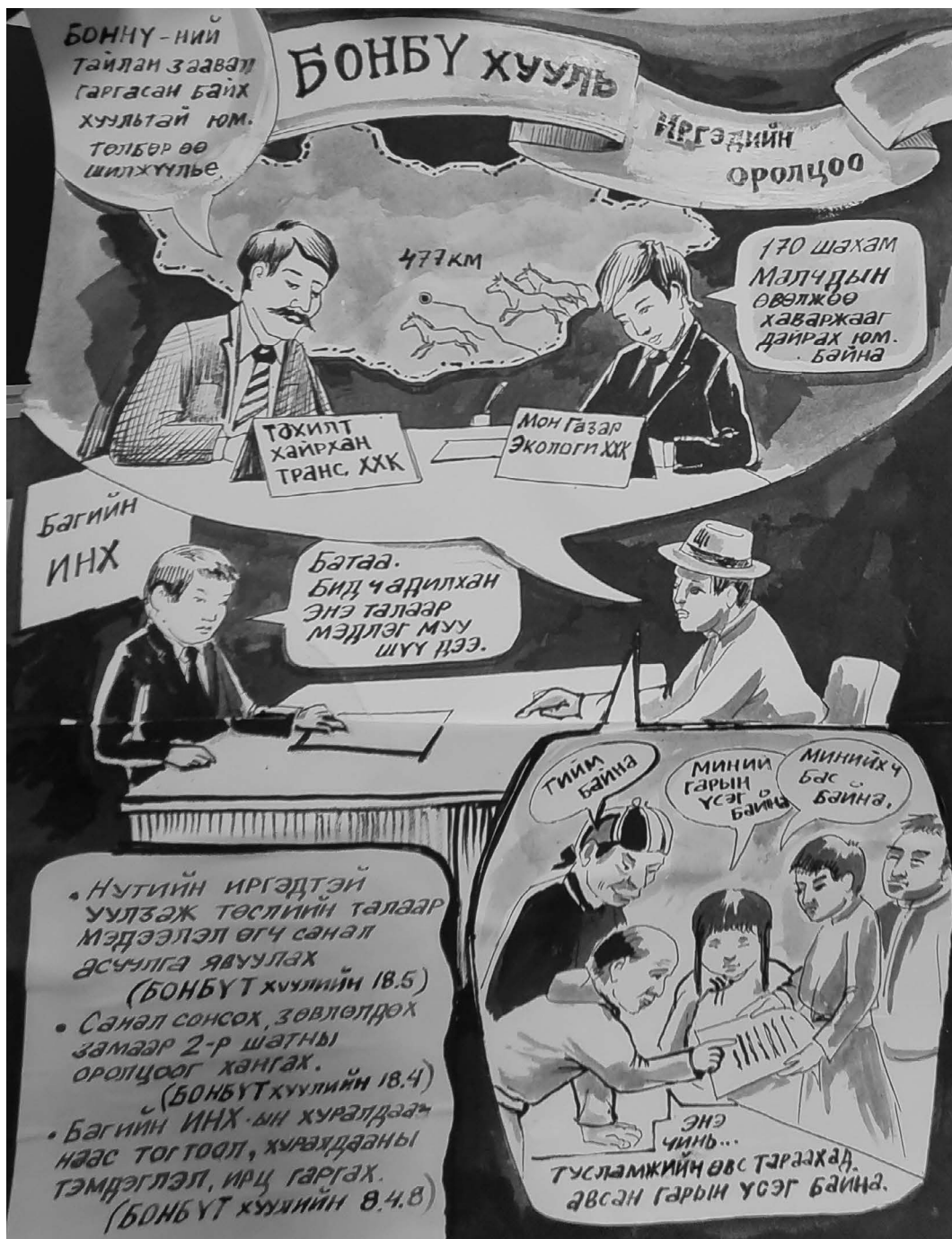
2.8. ХАЙГУУЛЫН ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ ЭЗЭМШИГЧ КОМПАНИЙН ТАЙЛАН МЭДЭЭ

Мэдээ, тайлангийн нэр	Хугацаа	Мэдээ тайлангийн агуулга
Хайгуулын ажлын төлөвлөгөө	Жил бүрийн 04.15 дотор	
Хайгуулын ажлын тайлан	Дараа жилийн 02.15 дотор	Тухайн талбайд хийгдсэн тойм судалгаа, геофизик, геохими, өрөмдлөг болон бусад бүх төрлийн ажлын тоо хэмжээ, өртөг, зардал, ажиллах хүчтэй холбогдсон мэдээ, түүнчлэн хайгуулын ажлын үр дүн, тухайн талбайд хийгдсэн ажлын зургийг хавсаргана
А ю у л г ү й а ж и л л а г а а н ы талаарх мэдээ	Жил бүрийн 01 сарын 15 дотор	Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь уурхайд ажиллагсдын хөдөлмөр хамгаалал, эрүүл ахуйн нөхцөл болон тухайн сум, дүүргийн иргэдийн аюулгүй байдлыг хангах талаар явуулсан арга хэмжээ.
Ил тод байдлын тайлан	жил бүрийн 1-р улиралд багтаах	Тухайн жилд борлуулсан бүтээгдэхүүний тоо хэмжээ, улсын болон орон нутгийн төсөвт төлсөн албан татвар, төлбөрийн хэмжээг дараа оны 1 дүгээр улиралд багтаан нийтэд мэдээлнэ.
Байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах;	Тусгай зөвшөөрөл авснаас хойш 30 хоногийн дотор	байгаль орчны хяналтын алба болон хайгуулын талбай байрших сум, дүүргийн Засаг даргатай зөвшилцөн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулна
.Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө, тайлан	жил бүр	байгаль орчин, хүн амын эрүүл мэндэд хортой нөлөө үзүүлж болзошгүй химийн хорт болон бусад бодисын хэрэглээний талаарх мэдээллийг БОЯ, УУЯ- нийтэд нээлттэй болгож, тухайн мэдээллийг цахим хэлбэрээр түгээнэ.
Байгаль орчны аудит дүгнэлт, зөвлөмж аймаг, нийслэлийн байгаль орчны албанд хүргүүлнэ.	хоёр жил тутам	"байгаль орчны аудит" гэж байгаль орчны хууль тогтоомж, төрийн бодлого, үндэсний хөтөлбөрийн биелэлт, байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, стандартын хэрэгжилтийг хянаж, дүгнэлт гаргах, мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх хараат бус үйл ажиллагааг.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ

БОДИТ ЖИШЭЭ

3.1. Шигтгээ. БОННУ-д иргэдийн оролцоо 3 үе шаттай болох нь

Өмнөговь аймгийн Ханбогд сумын иргэн, малчин Бат өөрийн амьдарч буй орон нутагт авто зам барих төсөл хэрэгжүүлж байгаа компани нь хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулж буй эсэх, нөлөөллийн бүсийн иргэдийн санал бодлыг төсөл хэрэгжихээс өмнө авах эсэх, бусдын эзэмшлийн газрыг дайруулан замын трасс баталж үйл ажиллагаа явуулахыг хуулиар зөвшөөрсөн эсэх, өв дамжин нутаглаж ирсэн өвөлжөө, хаваржааны газрыг дайруулан замын трасс татаж болох эсэх, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын ерөнхий болон нарийвчилсан үнэлгээнд иргэдийн нийтийн саналыг хэрхэн нөлөөлдөг, хэрэгжиж буй төсөлд хэн хэрхэн хяналт тавих, төрийн байгууллага, аж ахуйн нэгж байгууллага ямар үүрэг хүлээх, хууль бусаар үйл ажиллагаа явуулсан тохиолдолд хэрхэн хариуцлага хүлээх, хууль бусаар үйл ажиллагаа явуулсны үр дүнд нөлөөллийн бүсийн иргэд, байгаль орчинд хохирол учирсан тохиолдолд хэрхэх, байгуулагдсан гэрээ хүчин төгөлдөр эсэх, иргэдэд мэдээллийг үнэн зөв өгсөн эсэх тал дээр мэдлэг, мэдээлэлгүй байсан.

Иймд малчин Бат нэлээн хүчин чармайлт гаргасны эцэст энэ чиглэлээр ажилладаг үндэсний төрийн бус байгууллагатай холбогдож төр иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалах үүргийн хүрээнд Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийг баталж, аливаа төсөл хэрэгжихийн өмнө “БОННУ-ний тайлан” заавал гаргасан байхыг хуульчилсан талаар мэдсэн.

Бизнес эрхлэгч нь аливаа төсөл хэрэгжүүлэхдээ хүний

эрхийг зөрчихгүй, түүний амьдрах орчинд сөрөг нөлөөлөл үүсгэхгүй байх үүргийнхээ хүрээнд БОННУ хийлгэж, түүний дагуу өгөгдсөн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үүргийг БОНБУ-ний тухай хуулиар хүлээсэн байна. БОННУ-г мэргэжлийн баг бүхий үнэлгээний компани хийдэг байна. Бат малчин иргэдэд Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын тухай хуулийг онцолж танилцуулсан.

- Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийж байгаа компани нутгийн иргэдийн оролцоог хангахдаа дараах 3 үе шаттай уулзалт, хэлэлцүүлэг, судалгааны ажил хийх ёстойг олж мэдсэн.

○ 1-рт: БОНБУ-ний тухай хуулийн 18-р зүйлийн 18.5-д зааснаар Үнэлгээний компани хамгийн эхлээд нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэдтэй уулзаж төслийн талаар мэдээлэл өгч судалгааны ажилд санал асуулга явуулах, уулзалт хийх, хэлэлцүүлэг хийх, бүлгийн яриа судалгаа авах замаар эхний оролцоог хангаж, тайлан гаргах

○ 2-рт: Эхний уулзалтаас иргэдийн гаргасан санал хүсэлт асуулгад үндэслэн БОНБУ-ний тухай хуулийн 18-р зүйлийн 18.4 дэх заалтын дагуу БОАЖЯ-ны сайдын 2014 онд А05 тушаалаар баталсан “БОННУ-д олон нийтийн оролцоог хангах журам”-ын дагуу уулзалт, санал авах, сонсох, зөвлөлдөх замаар 2-р шатны оролцоог хангах судалгааны ажил хийж тайлан гаргах

○ 3-рт: Хамгийн сүүлийн шат буюу БОНБУ-ний тухай хуулийн 8-р зүйлийн 8.4.8-д заасан дагуу төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн захиргаа, төслийн нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэдийн нийтийн хуралд

БОННУ-ний тайлангийн төслийг танилцуулах, ингэхдээ эхний 2 шатанд иргэд юу асууж тодруулсан, нөлөөллийн эрчмийг бууруулахад ямар санал гаргасан, түүнийг хэрхэн бууруулах, сааруулах, зайлсхийх арга хэмжээ тусгасан талаар сүүлийн удаад дахин танилцуулж хэлэлцүүлэх, хэлэлцсэн асуудлаар Багийн ИНХ-ын хуралдаанаас тогтоол, хуралдааны тэмдэглэл, ирцийн бүртгэл гарах Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ (БОННУ) хийж байгаа Үнэлгээний компани нь төсөл хэрэгжүүлэгч компанитай гэрээ байгуулж, БОННУ-ний тайлан боловсруулж өгөх талаар хуулийн заалт байгаа боловч БОННУ-ний тайлан боловсруулахад төрийн хяналтыг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар заалт байхгүй тул үнэлгээний компани нь төсөл хэрэгжүүлэгчийн хүсэл сонирхолд нийцсэн үнэлгээний тайлан боловсруулж өгдөг жишиг байгааг залруулах шаардлагатайг ойлгосон.

- Гэтэл бодит байдал дээр иргэд бүү хэл багийн ИНХ-ын дарга ч хуулийн мэдлэггүйгээс иргэдийн оролцоог хангах хуулийн заалт хэрэгжихгүй байна.

- Түүнчлэн малчид хууль тогтоомж мэдэхгүй, юун дээр гарын үсэг зурж байгаагаа хянадаггүй гэнэн итгэмтгий байдлаасаа болоод хоосон цаасан дээр гарын үсгээ зурсан тохиолдлууд ч байна.

Малчин Бат Газрын тухай хуулийг өвөлжөө, хаваржааны газар эзэмшигч бүр мэдэж байх ёстойг ойлгосон. Үүнд:

- Төсөл хэрэгжих нутагт амьдарч байгаа эрх ашиг нь хөндөгдөх иргэдийг буюу малчдыг оролцуулсан “Сонсох ажиллагаа явуулах” Захиргааны ерөнхий хуулийн заалт байгааг олж мэдсэн.

- Төсөл хэрэгжих газрын байршлыг тогтоохдоо сум, аймгийн тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд үндэслэх, хэрэв тухайн жилийн төлөвлөгөөнд тусгагдаагүй бол а/.ирэх жилийн төлөвлөгөөнд санал тусгах; эсвэл б/. ИТХ-ын хуралдаанаар Газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан тухай ИТХ-ын тогтоол гаргасны дараа сумын засаг дарга замын маршрут тогтоох тухай хуульчилсан гэдгийг,

- Малчид өвөлжөө, хаваржааны газрыг хуулийн дагуу эзэмших бөгөөд хэрэв хууль бусаар газрыг дайруулан өөр хэн нэгэнд газар олгосон мөн аливаа төрийн үйл ажиллагаа явуулж байгаа тохиолдолд хууль бус болохыг тогтоолгохоор төрийн байгууллагад гомдол гаргаж шийдвэрлүүлж болдгийг;

- Малчид төрийн бус байгууллагаар төлөөлүүлэн өөрсдийн эрх ашгийг хамгаалуулахаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж болдгийг ;

- Өвөлжөө, хаваржаа түүний бэлчээр уурхайн нөлөөллийн бүсэд орсон тохиолдолд нөхөн төлбөр авах, зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэх эрхтэйг олж мэдсэн байна. /Газрын тухай хуульд нөхөн төлбөр авах заалт байгаа эсэх?/

Бат малчдад хандаж “ХУУЛЬ гэхээр бид ойлгохгүй, бидэнд хамаагүй гэсэн малчдын байр суурь, хандлага нийтлэг байдаг. Гэтэл ХУУЛЬ л бидний амьдралыг хамгаалах юм байна. Иймд малчид бүгд хуулийн мэдлэгтэй болох түүнийг ашиглаж сурах, төрөөс болон компаниас хариуцлага шаардах, эрхээ хамгаалуулахаар шаардах боломжтой байна” гэж хэлсэн.

3.2.ШИГТГЭЭ. Хайгуулын лицензийн зөрчил илрүүлсэн нь

Дорноговь аймгийн Хатанбулаг сум нь Монгол Улсын өмнөд хил болох Хангийн хилийн боомт бүхий сум юм. Тус сумын нутагт уул уурхайн олборлолт, хилийн боомт руу чиглэсэн хүнд даацын тээвэр өдөр шөнөгүй жилийн дөрвөн улиралд явдаг тул малын бэлчээрийн талхагдал их болж байгаа, малчид нь сум, аймгийн засаг дарга, УИХ-ын гишүүддээ асуудлаа удаа дараа тавиад ч тус болоогүй, цөхөрсөн байдаг.

Иймд тус суманд иргэдийн эрх ашгийн төлөө шүгэл үлээгч хэдэн иргэдээ түшиглэж Төрийн бус байгууллага байгуулсан.

Хувь иргэд биш Төрийн бус байгууллага байгуулж ажилласнаар тамга тэмдэгтэй, хуулийн этгээд болсон тул төрийн байгууллагуудтай албан бичгээр харилцаж мэдээлэл олж авах, уул уурхайн компаниудын үйл ажиллагаанд хяналт тавих эрх нээгдсэнд иргэд, малчид ТББ-ийн манлайлагчдаа их түшиглэх болсон.

Сүүлийн жилүүдэд иргэд, малчин залуучууд ч ТББ-аа түшээд үзэл бодлоо илэрхийлэх, төрд болоод компанид үүргээ хэрэгжүүлэхийг зоригтой шаардаж чаддаг болсон. Төд удалгүй малчид ч Төрийн бус байгууллага байгуулж, 80 гарсан ахмад ч ТББ байгуулаад нэг нэгнээ дэмжээд, хүч нөөцөө нөхөөд илүү далайцтай, үр нөлөөтэй ажиллах болсон нь нутгийн захиргаа, ИТХ мэдээллээ нээлттэй болгож, зарим чиг үүргээ гэрээгээр гүйцэтгүүлэх байдал ажиглагдах болсон байна.

Малчин А.Насан нь дунд насны эрэмгий эр боловч ТББ-д нэгдсэн. Тэд юуны өмнө олборлох салбарын бүх л хууль тогтоомжийг судалж, үндэсний ТББ-тай түншлэл тогтоож зөвлөгөө авч ажилласан байна. А.Насан юуны өмнө бүх лицензийн мэдээллийг олж авсан. Тэрээр хайгуулын тусгай зөвшөөрлүүдийн сунгагдсан хугацаанд ажиглалт шинжилгээ хийж үзжээ. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 19 -р зүйлийн 19.8 дахь заалтын дагуу анх удаа 3 жилээр олгоод 21-р зүйлийн 21.1.5 дахь заалтын дагуу 3 жилээр 3 удаа нийт 12 жилийн хугацаатай олгох байтал Кинг даймонд гэх компанид 2008.04.23-д анх олгогдсон хайгуулын тусгай зөвшөөрөл 3 удаа сунгагдаад 2017.04.23-д дуусах байтал бүр 4 удаа сунгагдаад 2023.04.23 нд дуусахаар болсон байсан нь хууль зөрчсөн байгааг олж тогтоосон. Кинг даймонд компаниас гадна яг ийм хууль зөрчиж сунгагдсан 3 хайгуулын тусгай зөвшөөрөл бүхий компаниуд байгааг илрүүлсэн.

Иймд дээрх зөрчил нь малчдын эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах зэрэг эрхүүдийг зөрчиж байгаатай холбоотойгоор малчин залуучууд Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 18-р зүйлийн 18.3-т заасан шаардлагыг хангасан ТББ-д хандаж, дээрх 4 компанийн хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгасан АМГТГ-ын даргын шийдвэрийг хүчингүй болгуулахаар Захиргааны хэргийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргах бэлтгэлээ хийж байна.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ

АШИГТ МАЛТМАЛЫН ХАЙГУУЛЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ, ТОГТООМЖ

4.1. Олборлох салбарын хууль, тогтоомжууд

Хууль	Зүйл заалт	Заалтын ач холбогдол/хялбаршуулсан тайлбар
Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.01.13	6.2-р зүйл - Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн нийтийн өмч мөн. Иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийнхээ хүрээнд газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрхтэй.	Иргэн эдгээр заалтаас Монгол Улсын газар, түүний хэвлий, байгалийн баялгийг захиран зарцуулахтай холбоотой үзэл баримтлалыг ойлгох ач холбогдолтой.
Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006.07.08	6 дугаар зүйл. Ашигт малтмалын ордын ангилал - стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын орд; Үндэсний аюулгүй байдал, улсын эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд нөлөөлөх хэмжээний, эсхүл жилд Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний таван хувиас дээш хэмжээний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байгаа буюу үйлдвэрлэх боломжтой ордыг хамааруулна. - түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын орд; Барилгын материалын зориулалтаар ашиглах боломжтой, элбэг тархалт бүхий хурдас, чулуулгийн хуримтлалыг түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ордод хамааруулна. - ердийн ашигт малтмалын орд. Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын орд болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын ордоос бусад төрлийн ашигт малтмалын хуримтлалыг ердийн ашигт малтмалын ордод хамааруулна.	Ашигт малтмалын ордоосоо хамаараад тусгай зохицуулалт өөр байдаг тул ангиллыг мэдсэнээр хэрэглэгдэх хэм хэмжээг зөв тодорхойлж чадах ач холбогдолтой.

Ашигт малтмалын тухай хууль, 2006.07.08	7 дугаар зүйл. Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид болон ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахад тавигдах ерөнхий шаардлага - Хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа, Монгол Улсад татвар төлөгч хуулийн этгээдэд энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол сонгон шалгаруулалтын журмаар олгоно. - Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлохоос бусад тохиолдолд тусгай зөвшөөрөлгүйгээр ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг хориглоно. Байгалийн өнгөт болон үнэт чулууг түүх, олборлох үйл ажиллагааг ердийн ашигт малтмалын адил тусгай зөвшөөрлийн үндсэн дээр эрхэлнэ. - Нэг тусгай зөвшөөрлийг зөвхөн нэг хуулийн этгээдийн нэр дээр олгоно.	Тусгай зөвшөөрөл олгох ерөнхий зохицуулалтын хэм хэмжээ тул иргэн тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч этгээд уг нөхцөлийг хангаж байгаа эсэхийг нягтлах боломжтой.
	8 дугаар зүйл. Улсын Их Хурлын бүрэн эрх Ашигт малтмалын асуудлаар УИХ дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: - улсын тусгай хамгаалалттай газарт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах асуудлыг шийдвэрлэх; - Засгийн газрын өргөн мэдүүлснээр, эсхүл өөрийн санаачлагаар тодорхой нутаг дэвсгэрт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг, эсхүл хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгохыг хязгаарлах буюу хориглох;	УИХ-ын бүрэн эрхийг мэдсэнээр түүний үйл ажиллагаанд хяналт тавих, үнэлэлт өгөх, чиг үүргээ биелүүлэхийг нь шаардах боломжтой.
	8 дугаар зүйл. Засгийн газрын бүрэн эрх Ашигт малтмалын асуудлаар Засгийн газар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: - улсын тусгай хамгаалалттайгаас бусад тусгай хэрэгцээний газарт ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах асуудлыг шийдвэрлэх; - геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын саналыг үндэслэн хайгуулын болон энэ хуулийн 24.1-т зааснаас бусад тохиолдолд ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайг солбицлоор тогтоож, нийтэд мэдээлэх; - ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрлөөр олгосон талбайг үндэсний аюулгүй байдлыг хангах, улсын эдийн засаг, нийгмийн хөгжилд нөлөөлөх томоохон хэмжээний төслийг хэрэгжүүлэх, тусгай хэрэгцээнд авах зорилгоор төрийн мэдэлд шилжүүлэн авч нөхөх олговрын асуудлыг шийдвэрлэхдээ тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчтэй хэлэлцэн тохирсны үндсэн дээр улсын төсвийн хөрөнгөөр гүйцэтгэсэн геологийн судалгааны ажлын явцад тогтоогдсон эрдсийн хуримтлал бүхий талбай болон Улсын төсвийн хөрөнгөөр хайгуул хийж нөөцийг нь тогтоосон талбайд ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг сонгон шалгаруулалтын журмаар олгосон талбайгаас тусгай зөвшөөрөл олгож болно.	Засгийн газрын бүрэн эрхийг мэдсэнээр түүний үйл ажиллагаанд үнэлэлт өгөх, чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг шаардах үндэслэл болно. Мөн хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайн талаар мэдээлэл авах эрхийг олгосон байна.

	11 дүгээр зүйл. Төрийн захиргааны байгууллага буюу Ашигт малтмал, газрын тосны газрын чиг үүрэг - тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалт зохион явуулах, бичил уурхайн болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын зориулалтаар талбай олгох дүгнэлт гаргах; - ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл шинээр олгох, дахин олгох, цуцлах, шилжүүлэх, барьцаалах, талбайг хэсэгчлэн болон бүхэлд нь буцаан өгөх, шилжүүлэх ажиллагааг олон нийтийн хяналтын дор явуулах нөхцөлийг бүрдүүлэх; - сонирхсон этгээдэд тусгай зөвшөөрлийн болон түүний зураг зүйн бүртгэлтэй танилцах бололцоо олгох, эдгээр бүртгэлд орсон өөрчлөлтийн талаар зохих байгууллагад мэдэгдэж нийтэд мэдээлэх.	Төрийн захиргааны байгууллагаас чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг нь шаардах үндэслэл болно. Түүнчлэн тусгай зөвшөөрөл олгох, цуцлах, шилжүүлэх зэрэг ажиллагаанд олон нийт хяналт хэрэгжүүлэх үндэслэлийг бүрдүүлсэн байна.
	17 дугаар зүйл. Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох шалгаруулалтын талбайг ялгах - Ашигт малтмал, газрын тосны газар нь талбайн солбицлыг тодорхойлохдоо тухайн аймаг, нийслэлийн Засаг даргад бичгээр мэдэгдэх бөгөөд түүнд талбайн зургийг хавсаргана. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга дээрх мэдэгдлийг хүлээн авмагц тухайн талбай байрших сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын болон аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн саналыг авч, 45 хоногийн дотор Ашигт малтмал, газрын тосны газарт хариу өгөх бөгөөд энэ хугацаанд хариу өгөөгүй бол тухайн саналыг зөвшөөрсөн гэж үзнэ. Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хуульд заасан үндэслэлээр татгалзсан хариу өгч болно.. - Засгийн газраас баталсан талбайн солбицлын хүрээнд Ашигт малтмал, газрын тосны газар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох талбайг ялгаж, сонгон шалгаруулалт явуулахаас 30-аас доошгүй хоногийн өмнө сонгон шалгаруулалтын урилгыг үндэсний хэмжээний өдөр тутмын сонин, хэвлэл мэдээллийн бусад хэрэгслээр нийтэд зарлан мэдээлнэ - Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгохоор ялгасан талбай нь дараах шаардлагыг хангасан байна: - дөрвөн өнцөгт хэлбэртэй байх бөгөөд түүний хил нь уртраг, өргөргийн дагуух чиглэлтэй давхацсан шулуун шугамаар хүрээлэгдсэн байх; - тусгай хэрэгцээний газар, ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хориглосон газар, нөөцөд авсан талбайтай ямар нэг байдлаар давхцаагүй байх; - хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайтай ямар нэг байдлаар давхцаагүй байх.	Иргэдийн зүгээс хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох шалгаруулалтын талбайг ялгах ажиллагаа хуулийн дагуу явагдсан эсэхийг хянах шалгуур болно.

	18 дугаар зүйл. Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлт гаргах, түүнийг бүртгэх журам - Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа, Монгол Улсад татвар төлөгч хуулийн этгээд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлтээ Засгийн газрын баталсан журмын дагуу Ашигт малтмал, газрын тосны газарт гаргах бөгөөд түүнд дараах баримт бичгийг хавсаргана: -тухайн хуулийн этгээдийн нэр, шуудангийн хаяг, утас, факсын дугаар, цахим шуудангийн хаяг; -тухайн хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн гэрчилгээний нотариатаар баталгаажуулсан хуулбар; -үйлчилгээний хөлс төлсөн баримт; -мэргэжлийн боловсон хүчин болон техник, тоног төхөөрөмжөөр хангагдсан талаарх мэдээлэл, тухайн талбайд гүйцэтгэх хайгуулын ажлын төрөл, хэмжээ, хугацаа, өртөг болон байгаль орчныг хамгаалах ажилд зарцуулах зардал бүхий төсөл, төсөв болон холбогдох бусад баримт бичгийг нэгтгэсэн техникийн санал; -төрийн захиргааны байгууллагын баталсан маягтын дагуу үйлдэж, битүүмжилж ирүүлсэн үнийн санал; -Монгол Улсад татвар төлөгчөөр бүртгүүлсэн тухай татварын албаны тодорхойлолт; - Засгийн газрын баталсан журамд заасан бусад шаардлагатай баримт бичиг - Ашигт малтмал, газрын тосны газар дээрх хүсэлтийг хүлээн авмагц доор дурдсан ажиллагааг явуулна: -хүсэлтийг бүртгэлийн дэвтэрт бүртгэж, он, сар, өдөр, цаг, минут, бүртгэлийн дугаарыг тэмдэглэж, энэ тухай тодорхойлолтыг хүсэлт гаргасан этгээдэд өгөх; -тухайн өдөр хамгийн түрүүнд болон сүүлд бүртгэгдсэн хүсэлтэд тусгай тэмдэглэгээ хийх,	Эдгээр хэм хэмжээг үндэслэн хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтад оролцох хүсэлт гаргах, түүнийг бүртгэх үйл ажиллагаа хуулийн дагуу явагдсан эсэхийг шалгах боломжтой.
--	---	---

	20 дугаар зүйл.Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалт зохион байгуулах, тусгай зөвшөөрөл олгох - Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтыг Ашигт малтмал, газрын тосны газар Засгийн газрын баталсан журмын дагуу зохион байгуулж, доор дурдсан ажиллагааны аль нэгийг гүйцэтгэнэ: -хүсэлт гаргасан хуулийн этгээдийн техникийн болон үнийн саналд Засгийн газрын баталсан журмын дагуу үнэлгээ өгч, хамгийн өндөр үнэлгээ авсан оролцогчид тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтойг мэдэгдэх; -хэрэв 2 болон түүнээс дээш оролцогч адил үнэлгээ авсан бол хүсэлтээ хамгийн түрүүнд бүртгүүлсэн оролцогчид тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтойг мэдэгдэх. -хүсэлт, түүнд хавсаргасан баримт бичиг нь хуульд заасан шаардлага хангаагүй бол сонгон шалгаруулалтад оролцох боломжгүй үндэслэл, шалтгааныг хүсэлтэд хавсаргасан баримт бичгийн хамт хүсэлт гаргасан хуулийн этгээдэд хүргүүлнэ. - Сонгон шалгаруулалт зарласан боловч хүсэлт ирээгүй бол сонгон шалгаруулалтыг дахин зарлаж болно. - Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтой бол сонгон шалгаруулалтын үнийн санал, босго үнийн зөрүү, тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг ажлын 10 өдөрт багтаан төлөх тухай мэдэгдлийг сонгон шалгаруулалтад шалгарсан хуулийн этгээдэд хүргүүлнэ.	Эдгээр хэм хэмжээг мэдсэнээр Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалт зохион байгуулах, тусгай зөвшөөрөл олгох процесс нь хуулийн дагуу явагдсан эсэхэд дүгнэлт өгөх боломжтой болно. Тухайлбал, Төрийн захиргааны байгууллага хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгосон даруйд өдөр тутмын сонинд нийтлээгүй тохиолдолд эрх зүйн зөрчилтэй захиргааны үйл ажиллагаа болно.
--	---	--

	22 дугаар зүйл. Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгах - Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацаа дуусахаас 1 сарын өмнө түүнийг эзэмшигч нь хугацааг сунгуулах тухай өргөдлийг Ашигт малтмал, газрын тосны газарт гаргаж, түүнд дараах баримт бичгийг хавсаргана: -хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хуулбар /баримт бичгийг хүлээн авч байгаа эрх бүхий этгээд хуулбарыг эх хувьтай нь тулгаж, хуулбар үнэн зөв болох тухай тэмдэглэгээг үнэ төлбөргүй хийнэ/, хэрэв шуудангаар ирүүлсэн бол нотариатаар гэрчлүүлсэн хуулбар; -үйлчилгээний хөлс, тусгай зөвшөөрлийн жил бүрийн төлбөр төлсөн, түүнчлэн хайгуулын ажлын зардлын доод хэмжээнээс багагүй хэмжээний ажил гүйцэтгэсэн тухай баримт; - байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөг шинэчлэн батлуулсан баримт; -хайгуулын тухайн үе шатны ажлыг гүйцэтгэсэн тухай тайлан, түүнийг хүлээлгэн өгсөн баримт. - Ашигт малтмал, газрын тосны газар хугацаа сунгуулах тухай өргөдлийг хүлээн авснаас хойш ажлын 10 өдөрт багтааж тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хуульд заасан нөхцөл, шаардлагыг хангасан эсэхийг хянаж, зөрчилгүй бол тусгай зөвшөөрлийн хугацааг 3 жилийн хугацаагаар сунгаж энэ тухай тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлд тэмдэглэнэ. - Ашигт малтмал, газрын тосны газар хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгамагц энэ тухай мэргэжлийн хяналтын албанд мэдэгдэж, өдөр тутмын сонинд нийтэлнэ. - Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хуульд заасан нөхцөл, шаардлагыг хангаагүй бол Ашигт малтмал, газрын тосны газар хугацаа сунгахаас татгалзаж энэ тухай өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлд тэмдэглэнэ.	Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгах процесс, хавсаргах материал, шийдвэрлэх журмыг зохицуулсан байх тул иргэн эдгээр хэм хэмжээг мэдсэнээр тусгай зөвшөөрөл сунгах үйл ажиллагаа хуулийн дагуу явагдсан эсэхийг дүгнэх боломжтой.
--	---	---

	31 дүгээр зүйл. Тусгай зөвшөөрөл эзэмших эрхийг хадгалах - Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь энэ хуулийн 32, 33 дугаар зүйлд заасан нөхцөл, шаардлагыг хангаж ажиллах үүрэгтэй бөгөөд зөрчвөл мөн хуулийн 56 дугаар зүйлд заасны дагуу тусгай зөвшөөрлийг цуцална. 32 дугаар зүйл. Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр - Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийг жил бүр төлнө. - Хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр хайгуулын талбайн гектар тутамд эхний жилд 145 төгрөг, 2 дахь жилд 290 төгрөг, 3 дахь жилд 435 төгрөг, 4-6 дахь жилд тус бүр 1450 төгрөг, 7-9 дэх жилд тус бүр 2175 төгрөг, 10-12 дахь жилд 7250 төгрөг байна. - Ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөр нь тухайн тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон уурхайн талбайн гектар тутамд 21750 төгрөг байх бөгөөд харин шохойн чулуу, нүүрс, дотоодын үйлдвэрлэлийн зориулалттай ашигт малтмалын хувьд гектар тутамд 7250 төгрөг байна.	Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь эдгээр хэм хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд тусгай зөвшөөрөл цуцлагдах үр дагавартай байдаг. Иймд иргэд эдгээр хэм хэмжээнүүдэд үндэслэж тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн эрх цуцлагдах үндэслэл байгаа эсэхийг тодорхойлох боломжтой.
--	--	---

	33 дугаар зүйл. Хайгуулын ажлын зардлын доод хэмжээ, түүнийг баталгаажуулах - Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон тухайн талбайн гектар тутамд дараах хэмжээнээс багагүй зардал бүхий хайгуулын ажлыг жил бүр хийж гүйцэтгэнэ: - тусгай зөвшөөрлийн 2 - 3 дахь жилд 0,5 америк доллар; - тусгай зөвшөөрлийн 4 - 6 дахь жилд 1,0 америк доллар; - тусгай зөвшөөрлийн 7 - 9 дэх жилд 1,5 америк доллар. - тусгай зөвшөөрлийн 10-12 дахь жилд 10 америк доллар. - Хайгуулын ажилд зарцуулсан зардлын хэмжээг тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн геологи хайгуулын ажлын жилийн тайлан болон санхүүгийн тайлан тэнцэлд тулгуурлан төрийн захиргааны байгууллага баталгаажуулна. - Ашигт малтмал, газрын тосны газар шаардлагатай тохиолдолд хайгуулын ажилд зарцуулсан зардлын хэмжээг газар дээр нь шалгана. 34 дүгээр зүйл. Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр төлөх - Хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг төлөх мэдэгдлийг хүлээн авснаас хойш ажлын 10 өдөрт багтаан төлнө. - Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь дараа жилийн төлбөрийг тухайн тусгай зөвшөөрлийг олгосон өдрөөс эхлэн тооцож жил бүр урьдчилан төлнө. - Тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн хэмжээг тогтоохдоо уг төлбөрийг хийх үед тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлд бүртгэгдсэн талбайн хэмжээг үндэслэх бөгөөд тухайн жилд төлбөрийн хэмжээг өөрчлөхгүй. - Тусгай зөвшөөрлийн төлбөр төлсөн өдрийг банкны гүйлгээ хийсэн өдрөөр тооцох бөгөөд холбогдох баримтыг Ашигт малтмал, газрын тосны газарт ирүүлснээр тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийг төлсөнд тооцно. - Энэ хуульд америк доллароор илэрхийлсэн зардлын тооцоог хийхдээ тухайн өдрийн Монгол банкаас тогтоосон албан ёсны ханшийг баримтална. - Хуульд заасан хугацаанд төлбөрийг төлөөгүй бол хугацаа хэтэрсэн хоног тутамд тухайн жилд төлөх төлбөрийн үнийн дүнгийн 0.3 хувиар тооцон алданги ногдуулна. - Төлбөр төлөх хугацааг 30-аас дээш хоног хэтрүүлсэн тохиолдолд хуульд заасны дагуу тусгай зөвшөөрлийг цуцална.	
Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, 2014.01.09	6 дугаар зүйл. Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчид болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмал хайх, ашиглахад тавих ерөнхий шаардлага - Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа, Монгол Улсад бүртгэлтэй хуулийн этгээдэд олгоно.	Энэ заалтад үндэслэн хуулийн шаардлага хангасан этгээдэд зөвшөөрөл олгосон эсэхийг хянах боломжтой.

	11 дүгээр зүйл. Аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон аймаг, нийслэлийн Засаг даргын бүрэн эрх - Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын асуудлаар аймаг, нийслэлийн Засаг дарга доор дурдсан бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: -харьяалах нутаг дэвсгэрт нь тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон талбайг зориулалтаар ашиглуулах, зөрчил гаргасан тохиолдолд уг зөрчлийг таслан зогсоох арга хэмжээ авах; -хүний эрүүл мэнд, байгаль орчин, нөхөн сэргээлт, уурхайн хаалт болон орон нутгийн төсөвт төвлөрүүлэх төлбөрийн талаар хүлээсэн үүргээ тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хэрхэн биелүүлж байгаад хяналт тавих; -түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн өргөдлийг хянах; -харьяалах нутаг дэвсгэрт нь хамаарах түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгох; -түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн гүйцэтгэлийг хянах.	Төрийн байгууллагуудын бүрэн эрхийг мэдсэнээр бүрэн эрхийнхээ хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж байгаа эсэхэд хяналт тавих, дүгнэлт өгөх, хуульд заасан чиг үүргээ биелүүлэхийг шаардах үндэслэл болно.
	12 дугаар зүйл.Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл авахад тавих шаардлага - Ашигт малтмалын тухай хуульд заасан Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох шалгаруулалтын талбайг ялгах шаардлагыг биелүүлнэ. - Нэг тусгай зөвшөөрлөөр олгох түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын талбайн хэмжээ 25 гектараас багагүй, 400 гектараас ихгүй байна.	Эдгээр шаардлагыг хангаагүй зөвшөөрөл хүсэгчид зөвшөөрөл олгосон нь захиргааны байгууллагын хууль бус үйл ажиллагаа болно.

	13 дугаар зүйл. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдөл гаргах журам - Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа, Монгол Улсад бүртгэлтэй хуулийн этгээдэд болон 12 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан бөгөөд хамгийн түрүүнд өргөдөл гаргаж бүртгүүлсэн хуулийн этгээдэд түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгоно. - Дээрх шаардлага хангасан хуулийн этгээд түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдлийг аймаг, нийслэлийн Засаг даргын баталсан маягтын дагуу аймаг, нийслэлийн Засаг даргад гаргах бөгөөд түүнд доор дурдсан баримт бичгийг хавсаргана: -тухайн хуулийн этгээдийн нэр, шуудангийн хаяг, утас, факсын дугаар; -тухайн хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн гэрчилгээний хуулбар /баримт бичгийг хүлээн авч байгаа эрх бүхий этгээд хуулбарыг эх хувьтай нь тулгаж, хуулбар үнэн болох тухай тэмдэглэгээг үнэ төлбөргүй хийнэ/, хэрэв шуудангаар ирүүлсэн бол нотариатаар гэрчлүүлсэн хуулбар; - талбайн зураг ба тухайн зураг дээр тэмдэглэсэн уг талбай байрших аймаг, сум, дүүргийн нэр; -улсын тэмдэгтийн хураамж төлсөн баримт; -тухайн хуулийн этгээд Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу байгуулагдан үйл ажиллагаа явуулж байгаа, Монгол Улсад бүртгэлтэй хуулийн этгээд болохыг нотлох баримт.	Эдгээр заалт дээр үндэслэн түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдлийг хуульд заасан журмын дагуу гаргасан эсэх, хавсаргах ёстой бичиг баримтыг бүрдүүлсэн эсэхийг шалгана.
--	--	---

	14 дүгээр зүйл.Өргөдлийг бүртгэх, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга өргөдлийг хүлээн авмагц доор дурдсан ажиллагаа явуулна: - өргөдлийг өргөдөл бүртгэх дэвтэрт бүртгэж, өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичгийн хуудас тус бүрд бүртгэлийн он, сар, өдөр, цаг, минут, бүртгэлийн дугаарыг тэмдэглэж, энэ тухай тодорхойлолтыг өргөдөл гаргасан этгээдэд өгөх; -тухайн өдөр хамгийн түрүүнд болон сүүлд бүртгэсэн өргөдөлд тусгай тэмдэглэгээ хийх; -өргөдөл, түүнд хавсаргасан баримт бичиг нь энэ хуулийн 12 дугаар зүйл, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл хүссэн өргөдөлд тавигдах шаардлагыг хангаж байгаа эсэхэд бүртгэсэн даруйд нь анхан шатны шүүлт хийж, шаардлагыг хангаагүй бол өргөдлийг хүлээн авахаас татгалзаж, татгалзсан шалтгаан, үндэслэлийг дурдсан хариуг өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт энэ тухай тэмдэглэх; - Өргөдөлд анхан шатны шүүлт хийсний дараа өргөдөлд дурдсан талбай нь ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, тусгай хэрэгцээ, нөөцөд авсан, түүнчлэн хайгуулын тусгай зөвшөөрлөөр олгогдсон, түрүүлж ирүүлсэн өргөдөлд дурдсан талбайтай давхцаж байгаа эсэхийг тогтоолгох өргөдлийг холбогдох материалын хамт төрийн захиргааны байгууллагад цахим хэлбэрээр хүргүүлэх. - Ашигт малтмалын газрын тосны газар аймаг, нийслэлийн Засаг даргын хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын таван өдөрт багтаан өргөдлийн бүртгэх, хянан шалгах ажиллагааг гүйцэтгэсний үндсэн дээр хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох боломжтой, эсхүл боломжгүй талаар мэдэгдэнэ. - Өргөдөлд дурдсан талбай нь ашигт малтмал хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, тусгай хэрэгцээ, нөөцөд авсан, түүнчлэн хайгуулын тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайтай бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн давхацсан бол хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох боломжгүй тухай өргөдөл гаргасан этгээдэд аймаг, нийслэлийн Засаг дарга бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт энэ тухай тэмдэглэнэ. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгосон мэдэгдлийг хүлээн авмагц тухайн талбай байрших сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын болон аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Тэргүүлэгчдийн саналыг авч ажлын 10 өдрийн дотор түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгох, эсэх асуудлыг шийдвэрлэнэ.	Иргэдийн зүгээс өргөдлийг бүртгэх, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа хуулийн дагуу явагдсан эсэхийг хянах хууль зүйн үндэслэл болно.
--	---	--

	- Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга тухайн талбайд түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох шийдвэр гаргаж, тусгай зөвшөөрлийн эхний жилийн төлбөрийг хуульд заасан хугацаанд төлөх тухай өргөдөл гаргасан этгээдэд мэдэгдэнэ. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгосон шийдвэр гарснаас хойш өргөдөл гарснаас хойш д заасан түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгох хуульд заасан хугацаанд төлөөгүй бол аймаг, нийслэлийн Засаг дарга өргөдлийг бүртгэлээс хасаж өргөдөл гаргасан этгээдэд энэ тухай бичгээр мэдэгдэж, өргөдөл бүртгэх дэвтэрт тэмдэглэнэ. - Өргөдөл гаргасан этгээд эхний жилийн төлбөрийг хуульд заасан хугацаанд төлсөн бол аймаг, нийслэлийн Засаг дарга ажлын таван өдөрт багтаан түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг гурван жилийн хугацаагаар олгоно. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга Барилга, хот байгуулалтын яам, тухайн хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн талбай байрших аймаг, нийслэлийн байгаль орчны газар, мэргэжлийн хяналтын байгууллагад түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг олгосон тухай мэдэгдэж, Ашигт малтмал, газрын тосны газар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл болон олгогдсон талбайг тусгай зөвшөөрлийн болон түүний зураг зүйн бүртгэлд бүртгэнэ. - Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөлд түүнийг олгосон он, сар, өдөр, эзэмшигчийн нэр, олгогдсон талбайн булангийн цэгийн солбицлуудыг тэмдэглэх бөгөөд уг тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой өөрчлөлтийг тусгах зориулалт бүхий хавсралттай байна.	
--	---	--

	16 дугаар зүйл. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгах - Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацаа дуусахаас нэг сарын өмнө түүнийг эзэмшигч нь хугацааг сунгуулах тухай өргөдлийг аймаг, нийслэлийн Засаг даргад гаргаж, түүнд доор дурдсан баримт бичгийг хавсаргана: -түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хуулбар /баримт бичгийг хүлээн авч байгаа эрх бүхий этгээд хуулбарыг эх хувьтай нь тулгаж, хуулбар үнэн болох тухай тэмдэглэгээг үнэ төлбөргүй хийнэ/, хэрэв шуудангаар ирүүлсэн бол нотариатаар гэрчлүүлсэн хуулбар; -үйлчилгээний хөлс, тусгай зөвшөөрлийн жил бүрийн төлбөр төлсөн тухай баримт; -байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөг шинэчлэн батлуулсан баримт; -хайгуулын тусгай зөвшөөрлийг сунгахаас өмнөх үе шатны ажлыг гүйцэтгэсэн тухай тайлан, түүнийг хүлээлгэн өгсөн баримт. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хугацаа сунгуулах тухай өргөдлийг хүлээн авснаас хойш ажлын 10 өдөрт багтааж тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хуульд заасан нөхцөл, шаардлагыг хангасан эсэхийг хянаж, зөрчилгүй бол тусгай зөвшөөрлийн хугацааг 2 жилийн хугацаагаар сунгаж, энэ тухай тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлд тэмдэглэнэ. - Аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгамагц энэ тухай Барилга, хот байгуулалтын яам, аймаг, нийслэлийн байгаль орчны байгууллага, мэргэжлийн хяналтын байгууллагад мэдэгдэнэ. - Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хуульд заасан нөхцөл, шаардлагыг хангаагүй бол аймаг, нийслэлийн Засаг дарга хугацаа сунгахаас татгалзаж энэ тухай өргөдөл гаргасан этгээдэд бичгээр мэдэгдэж тусгай зөвшөөрлийн бүртгэлд тэмдэглэнэ.	Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хугацааг сунгах процессыг мэдсэнээр уг үйл ажиллагааг хуулийн дагуу явагдсан эсэхийг шалгана.
--	---	--

Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль, 2012.05.17	18 дугаар зүйл.Нөлөөллийн үнэлгээний үйл ажиллагааны олон нийтийн оролцоо - Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам нь стратегийн үнэлгээ хийгдэх хөгжлийн хөтөлбөр, төлөвлөгөө болон байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээнд хамрагдсан төслүүдийн талаарх мэдээллийг цахим хуудсаар дамжуулан олон нийтэд мэдээлнэ. - Засгийн газрын хэрэгжүүлэхээр төлөвлөж байгаа үндэсний болон бүс нутгийн хэмжээнд баримтлах бодлого, хэрэгжүүлэх хөгжлийн хөтөлбөр, төлөвлөгөөнд стратегийн үнэлгээ хийх явцад олон нийтээс санал авна. - Стратегийн үнэлгээнд олон нийтээс санал ирүүлэх хугацаа нь ажлын 30-аас дээшгүй өдөр байх бөгөөд амаар болон бичгээр санал авна. - Төслийн нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ хийж байгаа хуулийн этгээд тайлан боловсруулах явцдаа төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн захиргаа, төслийн нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэд, оршин суугчдаас албан ёсоор санал авч, хэлэлцүүлэг зохион байгуулна.	Ашигт малтмалын тухай хуулиар тусгай зөвшөөрөл хүсэгч байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийсэн байхыг шаарддаг. Иргэд эдгээр заалтад үндэслэж мэдээлэл авах ба оролцох эрхтэй.
Соёлын өвийг хамгаалах тухай хууль, 2014.05.15	27 дугаар зүйл. Соёлын өвийн судалгаа Хот суурин, барилга байгууламж барих, шинээр зам тавих, усан цахилгаан станц байгуулах, газар тариалан эрхлэх, ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашиглах зэрэг аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулахад зориулан газар олгохоос өмнө палеонтологи, археологи, угсаатны мэргэжлийн эрдэм шинжилгээний байгууллагаар урьдчилан хайгуул, судалгаа хийлгэж, дүгнэлт гаргуулна.	Дүгнэлт гаргуулаагүй тусгай зөвшөөрөл олгосон тохиолдолд захиргааны байгууллагын тухайн шийдвэрт иргэдийн зүгээс гомдол гаргах боломжтой.
	38 дугаар зүйл. Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой хориглох үйл ажиллагаа - Соёлын өвд хохирол учруулж болзошгүй дараах үйл ажиллагааг хориглоно: -палеонтологи, археологи, угсаатны мэргэжлийн байгууллагаар урьдчилан хайгуул, судалгаа хийлгэхгүйгээр хот суурин, барилга байгууламж барих, шинээр зам тавих, тариалангийн талбай олгох, усан цахилгаан станц байгуулах, ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашиглах зэрэг аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулахад зориулж газар олгох;	Эдгээр зохицуулалт нь хуулийн хориглосон хэм хэмжээ тул зөрчсөн тохиолдолд гомдол гаргах боломжтой.

	43 дугаар зүйл. Хамгаалалтын бүсийн дэглэм - Хамгаалалтын бүсэд Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой хориглох үйл ажиллагаанаас гадна доор дурдсан үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно: -ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах; 44 дүгээр зүйл. Орчны бүсийн дэглэм - Орчны бүсэд Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой хориглох үйл ажиллагаанаас гадна доор дурдсан үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно: -ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах; 45 дугаар зүйл. Түүх, соёлын дурсгалт газар -Түүх, соёлын дурсгалт газрын хамгаалалтын бүсэд Соёлын өвийг хамгаалахтай холбоотой хориглох үйл ажиллагаанаас гадна доор дурдсан үйл ажиллагаа явуулахыг хориглоно: -ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах;	
--	---	--

4.2. Байгаль орчны салбарын багц хууль тогтоомжууд

Хуулийн нэр	Зүйл, заалт	Ач холбогдол/ хялбаршуулсан тайлбар
Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13	Монгол Улсын иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй;	Иргэн олборлолтын үйл ажиллагаа эхлэхээс дуусах хүртэл Үндсэн хуулиар олгогдсон эрхээ мэдэж байх хэрэгтэй.
Газрын тухай хууль 2002.06.07	27 дугаар зүйл.Газар эзэмшүүлэх - Газрыг Газрын тухай хуульд заасан зориулалт, хугацаа, болзолтойгоор гэрээний үндсэн дээр зөвхөн эрхийн гэрчилгээгээр эзэмшүүлнэ. - Газар эзэмших эрхийн гэрчилгээг зөвхөн Монгол Улсын иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад олгоно. - Нэгж талбар бүр эрхийн гэрчилгээтэй байна. - Хүчин төгөлдөр эрхийн гэрчилгээгүй аливаа этгээд газар эзэмшихийг хориглоно. - Хүний үйл ажиллагааны улмаас элэгдэл, эвдрэлд орж, ашиглалтгүй орхигдсон газрыг өөрийн хүч, хөрөнгөөр нөхөн сэргээсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад тухайн газрыг аймаг, нийслэлийн байгаль орчны газрын дүгнэлтийг үндэслэн эзэмшүүлж болно. - Иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын өөрийн хөрөнгөөр байгуулсан хиймэл нуур, цөөрөм, усан сан, өсгөж үржүүлсэн ан амьтан, тарьж ургуулсан ойн төгөл, аж ахуйн ашигт ургамлын доорх газрыг багийн иргэдийн Нийтийн Хурлын санал, холбогдох мэргэжлийн байгууллагын дүгнэлт, сумын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын шийдвэрийг үндэслэн давуу эрхээр эзэмшүүлж болно.	
	7 дугаар зүйл.Газрын төлбөр Газар эзэмшиж, ашиглаж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага Газрын төлбөрийн тухай хуулийн дагуу газрын төлбөр төлнө.	

44 дүгээр зүйл. Газар ашиглуулах

- Гадаад улс, олон улсын байгууллага, гадаад улсын хуулийн этгээдэд газар ашиглуулахтай холбоотой дараах асуудлыг :

-Улсын Их Хурал гадаад улс, олон улсын байгууллага, гадаадын хуулийн этгээдэд газрыг тодорхой хугацаагаар түрээс, концессын гэрээгээр ашиглуулах талаар шийдвэр гаргана.

-Засгийн газар гадаад улс, олон улсын байгууллага, гадаадын хуулийн этгээдэд газрыг тодорхой хугацаагаар түрээс, концессын гэрээгээр ашиглуулах газрын зааг, ашиглуулах журмыг тогтооно.

-Гадаад улсын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, олон улсын байгууллагын төлөөлөгчийн газарт ашиглуулах газрын болон төлбөрийн хэмжээг тогтооход шаардлагатай гэж үзвэл тухайн улстай харилцан адил байх зарчмыг баримтална.

- Гадаад улсын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, олон улсын байгууллагын төлөөлөгчийн газарт газар ашиглуулах нөхцөл, журмыг Монгол Улсын олон улсын гэрээгээр тогтооно.

- Монгол Улсад байнга /183 хоногоос дээш хугацаагаар/ оршин суугаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд газрыг зөвхөн гэр бүлийн хамтын хэрэгцээний нь зориулалтаар ашиглуулах асуудлыг дуудлага худалдааны зарчмаар тухайн шатны Засаг дарга шийдвэрлэнэ.

- Гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжид энэ хуулийн дагуу газрыг тусгай зориулалт, хугацаа, болзолтойгоор ашиглуулах бөгөөд уг хугацааг Засгийн газар тогтооно.

44.6.Энэ хуулийн 44.4-т заасан иргэнд хувийн гэр, орон сууцны

- Монгол Улсад байнга /183 хоногоос дээш хугацаагаар/ оршин суугаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнд хувийн гэр, орон сууцны хашааны зориулалтаар ашиглуулах газрын хэмжээ 0,05 га-гаас, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ тарих зориулалтаар олгох газрын хэмжээ 0,1 га-гаас тус тус илүүгүй байна. Газрыг 5 жил хүртэл хугацаагаар гэрээгээр ашиглуулах бөгөөд гэрээг нэг удаад сунгах хугацаа 5 жилээс илүүгүй байна.Гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн газар ашиглах тухай хүсэлт гаргахын өмнө гадаадын иргэн, харьяатын газрын тодорхойлолт авсан байна.

- Газар ашиглах тухай хүсэлт гаргах, түүнийг хянаж шийдвэрлэх, газар ашиглах гэрээний агуулгыг тогтоох, түүнийг байгуулахад Газрын тухай хуульд заасан журмыг баримтална.

-Газар ашиглах эрхтэй этгээд нь Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль болон Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд заасны дагуу холбогдох татварыг тодорхойлж тайлагнаагүй, үнэлгээ тооцоход шаардагдах мэдээллийг санаатайгаар нуун дарагдуулсан, худал мэдүүлж тайлагнасан бол газар ашиглах эрхийн гэрчилгээ болон газар ашиглах гэрээг цуцалж, ашиглалтын явцад учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлнэ.

Газрын хэвлийн тухай хууль 1988.11.29	55 дугаар зүйл.Газрын хэвлийг зохистой ашиглах, хамгаалах - Газрын хэвлийг ашиглахтай холбогдсон үйл ажиллагаа нь улс, аймаг, нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө, нийслэл, сум, дүүргийн тухайн жилийн газар зохион байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгагдсан байна. - Газрын хэвлийг ашиглагч нь байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ, газрыг хамгаалах, нөхөн сэргээх төсөлтэй байна. - Газрын хэвлийг ашиглагч нь үйл ажиллагаагаа эхлэхээс өмнө байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээг эрх бүхий мэргэжлийн байгууллагаар хийлгүүлнэ.	
	9 дүгээр зүйл.Газрын хэвлийг ашиглагч - Газрын хэвлийг Монгол Улсын аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэд ашиглаж болно.	
Газрын хэвлийн тухай хууль	10 дугаар зүйл.Газрын хэвлийг ашиглах зориулалт - Газрын хэвлийг дор дурдсан зориулалтаар ашиглуулахаар олгоно: -геологийн судалгаа хийх; -ашигт малтмал олборлох; -ашигт малтмал олборлохоос өөр зориулалтаар газар доор барилга байгууламж, түүний дотор нефть, хий, бусад бодис, материал хадгалах, хортой бодис, үйлдвэрлэлийн хаягдлыг хамгаалан булах, бохир ус зайлуулахад зориулан барилга байгууламж барих, ашиглах; -аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдийн бусад хэрэгцээг хангах, - Газрын хэвлийд ашигт малтмалын хайгуул хийх, ашигт малтмал олборлохтой холбогдсон харилцааг Ашигт малтмалын тухай хуулиар зохицуулна. - Газрын хэвлийг ашиглагчид нь газар эзэмшигч, ашиглагчдаас зохих журмын дагуу зөвшөөрөл авна.	
	13 дугаар зүйл. Ашигт малтмал олборлоход зориулан газрын хэвлийг олгох Уурхайн эдэлбэр олгосон тухай актыг үндэслэн ашигт малтмалыг олборлоход зориулан газрын хэвлийг олгоно.	
	19 дүгээр зүйл.Газрын хэвлийг ашиглах хугацаа - Газрын хэвлийг хугацаагүй буюу хугацаатайгаар ашиглалтад олгож болно. - Газрын хэвлийг урьдчилан тодорхой хугацаа тогтоолгүйгээр ашиглалтад олгосон бол хугацаагүй түрээслэн ашиглах гэнэ. -Газрын хэвлийг ашиглалтад хугацаатай олгох нийт хугацаа 30 жилээс илүүгүй байна. Шаардлагатай бол тогтоосон хугацааг газрын хэвлийг түрээслэн ашиглуулахаар анх олгосон байгууллагын шийдвэрээр сунгаж болох бөгөөд нэг удаад сунгах хугацаа 20 жилээс дээшгүй байна.	

	41 дүгээр зүйл. Газрын хэвлийг хамгаалах талаар тавих үндсэн шаардлага - Газрын хэвлийг хамгаалахдаа дор дурдсан үндсэн шаардлагыг хангасан байвал зохино: -газрын хэвлийн геологийн судалгааг иж бүрэн гүйцэд хийх; -газрын хэвлийг ашиглуулахаар олгох журмыг чанд сахин биелүүлэх, түүнийг дур мэдэн ашиглах явдлыг гаргуулахгүй байх; -үндсэн болон түүнтэй хамт орших ашигт малтмал, тэдгээрт байгаа бүрэлдэхүүн хэсгийн нөөцийг зөв зохистой, иж бүрэн, бүрэн гүйцэд ашиглах; -ашигт малтмалын нөөцийг ашиглахад үүсч болзошгүй аюул, хортой нөлөөнөөс газрын хэвлийг хамгаалах; -ашигт малтмалын ордыг усанд автах, үер, гал түймрээс болон ашигт малтмалын чанар, ордын үйлдвэрийн үнэт чанарыг бууруулах буюу түүний ашиглалтыг хүндрүүлж болох бусад хүчин зүйлээс сэргийлэн хамгаалах; -ашигт малтмал бүхий талбайд барилга байгууламж дур мэдэн барих, уг талбайг ашиглах талаар тогтоосон журмыг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх; -ашиглаж байгаа болон нөөцөд үлдээсэн уулын малталт, өрөмдлөгийн цооног, түүнчлэн газар доорх барилга байгууламжийн бүрэн бүтэн байдлыг газрын хэвлий ашиглах явцад үүсч болзошгүй аюул, хортой нөлөөнөөс хамгаалах. -газар доор нефть, хий, материалыг хадгалах, хортой болон бусад бодис, үйлдвэрлэлийн хаягдлыг хамгаалан булах, бохир ус зайлуулах үед газрын хэвлий бохирдохоос сэргийлэх. - Дээрх шаардлагыг зөрчсөн тохиолдолд Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам, тусгай эрх бүхий төрийн бусад байгууллага газрын хэвлийг ашиглахыг Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасан журмаар хязгаарлах, зогсоох буюу хориглох арга хэмжээ авна.	
	59 дүгээр зүйл.Хохирлыг нөхөн төлөх Газрын хэвлийн хууль тогтоомжийг зөрчсөний улмаас учруулсан хохирлыг аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэд Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасан нөхцөл, журам, хэмжээгээр төлнө. Албан тушаалтан болон бусад ажилтны буруугаас учирсан хохирлыг аж ахуйн нэгж, байгууллага нөхөн төлсөн бол гэм буруутай хүмүүст тогтоосон журмын дагуу материалын хариуцлага хүлээлгэнэ.	
Агаарын тухай хууль 2012.05.17	9 дүгээр зүйл.Аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэний эрх, үүрэг - Аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэн дараах эрх, үүрэгтэй: - агаар хамгаалах талаар мэргэжлийн байгууллагаас арга зүйн туслалцаа, зөвлөгөө авах; -агаар хамгаалахтай холбогдсон дүрэм, журам, бохирдуулах бодисын хаягдлын стандарт, хэм хэмжээний шаардлагыг хангах	Тухайн аж ахуй нэгж, байгууллага олборлолт явуулахын өмнө мэргэжлийн байгууллагаас арга зүйн зөвлөгөө авч ажиллавал иргэний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлнэ.

4.3. Нийгэм, хүний эрхийн талаарх хууль тогтоомжууд

Хуулийн нэр	Зүйл, заалт	Ач холбогдол/ хялбаршуулсан тайлбар
Монгол улсын Үндсэн хууль /1992.01.13/	Монгол Улсын Үндсэн хуульд зааснаар Монгол Улсын иргэдэд өмчлүүлснээс бусад газар, түүнчлэн газрын хэвлий, түүний баялаг, ой, усны нөөц, ан амьтан төрийн нийтийн өмч мөн. Байгалийн баялгийг ашиглах төрийн бодлого нь урт хугацааны хөгжлийн бодлогод тулгуурлаж, одоо ба ирээдүй үеийн иргэн бүрд эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг нь баталгаажуулах, газрын хэвлийн баялгийн үр өгөөжийг Үндэсний баялгийн санд төвлөрүүлж тэгш, шударга хүртээхэд чиглэнэ. Иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийнхээ хүрээнд газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрхтэй. Түүнчлэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй.	Монгол Улсын иргэнд Үндсэн хуулиар олгогдсон эрх.
Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хууль /2001.12.27	3 дугаар зүйл. Үндэсний аюулгүй байдлын тухай ойлголт - “Үндэсний аюулгүй байдал” гэж Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хангах гадаад, дотоод таатай нөхцөл баталгаатай хангагдсан байдлыг хэлнэ. - “Үндэсний язгуур ашиг сонирхол”-д Монгол Улсын тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, монголын ард түмэн, соёл иргэншил оршин тогтнох, үндэсний эв нэгдэл, хүний эрх, эрх чөлөө баталгаатай хангагдсан байдал, эдийн засгийн тогтвортой, экологийн тэнцвэрт хөгжил багтана. - “Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа” гэж Монгол Улсын үндэсний язгуур ашиг сонирхлыг хамгаалан бэхжүүлэх тал бүрийн баталгаа бий болгоход чиглэсэн төрийн бодлогыг байгууллага, аж ахуйн нэгж, албан тушаалтан, иргэнээс хэрэгжүүлж буй арга хэмжээг хэлнэ. 19 дүгээр зүйл. Олон улсын гэрээ ба үндэсний аюулгүй байдал Монгол Улсын тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, газар нутгийн бүрэн бүтэн байдал, үндэсний язгуур ашиг сонирхолд харш олон улсын гэрээ, хэлэлцээр байгуулахыг хориглоно.	Ашигт малтмалын хайгуулын болон ашиглалт явуулах нь тухайн орон нутагт сөрөг нөлөөтэй, хүний эрх, эрх чөлөө з ө р ч и г д ө х , үндэсний язгуур ашиг сонирхолд харшилна гэж үзвэл хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох эсэхэд энэхүү хуулийн заалт чухал ач холбогдолтой.
Авилгын эсрэг хууль /2006.07.06/	9 дүгээр зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргах, мэдээлэл өгөх Иргэн, хуулийн этгээд авилгын асуудлаар Авлигатай тэмцэх газарт өргөдөл, гомдол гаргаж, мэдээлэл өгч болно.	

Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль /2011.06.16/	3 дугаар зүйл. Хуулийн үйлчлэх хүрээ Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хууль нь улсын болон орон нутгийн төсвөөс санхүүждэг дараах байгууллагад хамаарна: - төрийн захиргааны төв болон бусад төрийн захиргааны байгууллага; - бүх шатны шүүх, прокурорын байгууллага; - нутгийн захиргааны болон нутгийн өөрөө удирдах ёсны байгууллагын ажлын алба, орон нутгийн өмчит болон орон нутгийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд; - төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд; - олон нийтийн радио, телевизийн байгууллага.	
	11 дүгээр зүйл.Мэдээлэл авах - Иргэн, хуулийн этгээд нь хүний эрх, эрх чөлөө, үндэсний аюулгүй байдал, байгууллагын хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор хууль тогтоомжид нийтэд мэдээлэхийг хориглосноос бусад дараах мэдээллийг дээрх байгууллагуудаас авах эрхтэй: -тухайн байгууллагын эзэмшилд байгаа бүх төрлийн мэдээ, баримт бичиг, гэрээ, контракттай холбоотой мэдээлэл; -тухайн байгууллагын эзэмшилд байгаа эд зүйлтэй холбоотой мэдээлэл; -тухайн байгууллагын үйл ажиллагаатай холбоотой бусад мэдээлэл. - Мэдээлэл авах тухай иргэн, хуулийн этгээдийн хүсэлтийг хүлээн авч байгаа дээрх байгууллагуудын холбогдох албан тушаалтан иргэнд Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуульд зааснаас бусад шаардлага тавихыг хориглоно. - Мэдээлэл авах тухай иргэн, хуулийн этгээдийн хүсэлт дараах шаардлагыг хангасан байна: -хүсэлт гаргагч нь иргэн бол эцэг /эх/-ийн нэр, өөрийн нэр, оршин суугаа газрын буюу цахим шуудангийн хаяг, утасны дугаар, иргэний үнэмлэх, эсхүл түүнтэй адилтгах бичиг баримтын дугаарыг бичиж, гарын үсгээ зурсан байх; -хүсэлт гаргагч нь хуулийн этгээд бол нэр, хаяг буюу цахим шуудангийн хаяг, улсын бүртгэлийн дугаараа бичиж, хуулийн этгээдийг төлөөлөх эрх бүхий этгээд гарын үсгээ зурсан байх. -Иргэн хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар гарын үсгээ зурж чадахгүй бол бусдаар төлөөлүүлэн зуруулж болох бөгөөд хүсэлтийг иргэд бичгээр хамтран гаргасан бол түүнд бүгд гарын үсэг зурах, эсхүл тэдгээрийн төлөөлөгч гарын үсэг зурж, төлөөлөх эрхээ нотлох баримт бичгийг хавсаргана.	

	12 дугаар зүйл.Мэдээлэл хүсэгчийн эрх, үүрэг - Мэдээлэл хүсэгч мэдээлэл авах талаар дараах эрх эдэлнэ: -эрх тэгш байх; -мэдээлэл авах хэлбэрээ сонгох; -мэдээлэл авах болсон шаардлага, үндэслэлээ тайлбарлахгүй байх; -мэдээлэлтэй холбогдсон асуудлаар нэмэлт лавлагаа авах; -мэдээллийн агуулгын талаар амаар тайлбарлуулах; -мэдээллийн албан ёсны эх сурвалжийг мэдэх; -мэдээлэл авах эрхийг нь зөрчсөн гэж үзвэл эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд гомдол гаргах; -хуульд заасан бусад эрх. - Мэдээлэл хүсэгч мэдээлэл авахдаа дараах үүрэг хүлээнэ: -хуульд заасан мэдээлэл авах журмыг биелүүлэх; -мэдээлэл авах эрхээ хэрэгжүүлэхдээ Монгол Улсын Үндсэн хууль, бусад хууль, бусдын эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг зөрчихгүй байх; -авах мэдээллээ бодитой тодорхойлсон байх. 17 дугаар зүйл.Гомдол гаргах, гомдлыг хянан шийдвэрлэх Иргэн, хуулийн этгээдийн мэдээлэл авах эрхийг зөрчсөн байгууллага, албан тушаалтны үйлдэл, эс үйлдлийн талаар дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, эсхүл шүүхэд гомдол гаргаж болно.	
--	--	--

Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай 1995.04.17	5 дугаар зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргах эрх Монгол Улсын иргэн дангаар буюу хамтарч төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдол гаргах эрхтэй. 6 дугаар зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргагчийн эрх - Өргөдөл, гомдол гаргагч дараах эрх эдэлнэ: -гаргасан өргөдөл, гомдлынхоо хариуг авах; -өргөдөл, гомдолтойгоо холбогдуулж тайлбар, нотлох баримт гаргах; -өргөдөл, гомдлоосоо татгалзаж буцаан авах; -өгсөн хариуг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд зохих дээд шатны албан тушаалтанд гомдол гаргах; -төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлоо шийдвэрлүүлэх. 8 дугаар зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргах зарчим - Өргөдөл, гомдол гаргагч өргөдөл, гомдол гаргах эрхээ хэрэгжүүлэхдээ Үндсэн хууль, бусад хуулийг зөрчих, бусдын эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хохироох, ялгаварлан гадуурхахыг уриалж болохгүй. - Өргөдөл, гомдол үнэн зөв байна. 9 дүгээр зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргах хэлбэр - Өргөдөл, гомдлыг төрийн албан ёсны хэлээр бичгээр буюу амаар гаргана. Өргөдөл, гомдлыг цахим сүлжээгээр дамжуулан гаргаж болно. Байгууллага бүр цахим хаягтай байна. - Төрийн албан ёсны хэлийг мэдэхгүй бол төрөлх хэлээрээ өргөдөл, гомдол гаргаж болно. - Амаар биечлэн гаргасан өргөдөл, гомдлыг хүлээн авч байгаа этгээд тэмдэглэн авч, өргөдөл, гомдол гаргагчийн гарын үсгийг зуруулна. Гарын үсгээ зурж чадахгүй бол энэ тухай тэмдэглэнэ. -Иргэд радио, телевизээр явуулж байгаа шууд нэвтрүүлгээр болон тусгайлан ажиллуулсан утсаар дамжуулан өргөдөл, гомдол гаргаж болно. /Энэхүү өргөдөл, гомдолд амаар хариу өгч болох бөгөөд шаардлагатай бол шалгаж тодруулан бичгээр хариу өгч болно./	
---	---	--

10 дугаар зүйл.Өргөдөл, гомдолд тавих шаардлага

- Бичгээр гаргасан өргөдөл, гомдолд овог, нэр оршин суугаа газрын буюу шуудангийн хаягаа бичиж, гарын үсгээ зурна. Хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар гарын үсгээ зурж чадахгүй бол бусдаар төлөөлүүлэн зурж болно.

- Өргөдөл, гомдлыг иргэд бичгээр хамтран гаргасан бол түүнд бүгд гарын үсэг зурах буюу эсхүл тэдгээрийн төлөөлөгч гарын үсэг зурж, төлөөлөх эрхээ нотлох баримт бичгийг хавсаргана.

- Өргөдөл, гомдол гаргахад дээрхээс бусад зүйл шаардахыг хориглоно.

11 дүгээр зүйл.Өргөдөл, гомдол гаргах

- Иргэд өргөдөл, гомдлоо төрийн тухайн байгууллага, албан тушаалтан шийдвэрлэхээр хууль тогтоомжоор тогтоож, хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр албан ёсоор нийтэд зарласан асуудлаар гаргана.Төрийн байгууллага, албан тушаалтны хууль тогтоомжоор тогтоосон эрхлэх асуудлын хүрээг албан ёсоор нийтэд зарлаагүй нь тухайн асуудлаар гаргасан өргөдөл, гомдлыг хүлээн авахгүй байх үндэслэл болохгүй.

- Гомдлыг түүнд холбогдож байгаа байгууллага, албан тушаалтныг харьяалсан дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд, харьяалсан дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан байхгүй бол тухайн захиргааны актыг гаргасан байгууллагад, эсхүл гомдол гаргахаар хуульд тусгайлан заасан байгууллагад гаргана.

16 дугаар зүйл.Өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх, хариу өгөх хугацаа

- Өргөдөл, гомдлыг хүлээн авсан өдрөөс хойш 30 хоногт багтаан шийдвэрлэнэ. Шаардлагатай тохиолдолд уг хугацааг тухайн байгууллагын удирдах албан тушаалтан 30 хүртэл хоногоор нэмж сунгаж болно. Хугацаа сунгасан тухай өргөдөл, гомдол гаргагчид мэдэгдэнэ.

- Саналын шинжтэй өргөдлийн хариуг 90 хоногт багтаан өгнө.

17 дугаар зүйл.Шийдвэрт гомдол гаргах

Өргөдөл, гомдол гаргагч өргөдөл, гомдлын талаарх шийдвэрийг зөвшөөрөхгүй тохиолдолд гомдол гаргах эрхтэй.Гомдлыг тухайн захиргааны актыг гаргасан байгууллага, албан тушаалтны дээд шатны захиргааны байгууллага, албан тушаалтанд, дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан байхгүй бол тухайн захиргааны актыг гаргасан байгууллагад, эсхүл гомдлыг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий захиргааны байгууллагад гаргана.

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль /2011.02.02/	5 дугаар зүйл.Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах үндсэн зарчим, бодлого - Жендэрийн эрх тэгш байдал дараах үндсэн зарчимд тулгуурлана: -жендэрийн тэгш эрхийн зарчим: эрэгтэй, эмэгтэй хүн бүр улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёл, гэр бүлийн ба бусад харилцаанд тэгш эрхтэй байх, нийгмийн амьдралд адил оролцох, хөгжлийн үр шим, нийгмийн баялгаас тэнцүү ашиг хүртэх боломж, нөхцөлийг хангах; -ялгаварлан гадуурхахгүй байх зарчим: эрэгтэй, эмэгтэй хүн бүр нас, хүйс, ажил, албан тушаал, үзэл бодол, гэрлэлтийн байдал, боловсролын ялгаа зэргийг үл харгалзан ялгаварлан гадуурхалт, хязгаарлалтгүйгээр хүний эрх, эрх чөлөөг эдлэх;	Эмэгтэйчүүдийн эрх, тэгш байдлыг бататгаж өгсөн заалт
	11 дүгээр зүйл.Хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрийн харилцаан дахь жендэрийн эрх тэгш байдлын баталгаа Хөдөлмөр эрхлэлт болон хөдөлмөрийн харилцаанд жендэрээр ялгаварлан гадуурхах ба Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хууль тогтоомжид зөвшөөрснөөс бусад тохиолдолд эрэгтэй, эмэгтэй хүйсийн аль нэгэнд давуу эрх олгох, хязгаарлалт тогтоох, мөн жирэмсэн, хүүхэд асарсан болон гэр бүлийн байдлын шалтгаанаар ажилтныг ажлаас халахыг хориглоно.	О л б о р л о л т явуулах үед нутгийн иргэдийг ажилд авч ажиллуулахад эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрлөх эрхийг жендерийн ялгаанаас болж хязгаарлах тохиолдол гаргахаас урьдчилан сэргийлэхэд ач холбогдолтой.

	18 дугаар зүйл. Жендэрийн үндэсний хорооны чиг үүрэг - Жендэрийн үндэсний хороо нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлогыг хэрэгжүүлэхэд төр, олон нийтийн тэнцүү оролцоог хангаж, тогтвортой ажиллах баталгааг бүрдүүлсэн орон тооны бус байгууллага мөн. Жендэрийн үндэсний хороо ажлын албатай байна. - Жендэрийн үндэсний хороо жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах талаар дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ: -жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах, бэхжүүлэх, хамгаалахад олон нийтийн болон хувийн хэвшлийн байгууллага, иргэдийн оролцоог хангах; 22 дугаар зүйл. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад олон нийтийн байгууллагын оролцоо - Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад олон нийтийн байгууллага дараах оролцоотой байна: -жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад чиглэсэн хууль тогтоомж, төрийн бодлого, бусад шийдвэрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, түүний биелэлтэд хяналт тавихад оролцох, иргэний зөрчигдсөн эрхийг хамгаалах; -төрийн байгууллагаас жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахтай холбоотой мэдээлэл, санхүү, арга зүйн болон бусад дэмжлэг авах; -жендэрийн эрх тэгш байдлын талаар саналаа илэрхийлэх. 23 дугаар зүйл. Жендэрийн эрх тэгш байдал зөрчигдсөн тухай гомдол гаргах Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд заасан Гэр бүлийн харилцаан дахь жендэрийн эрх тэгш байдлын баталгаанаас бусад зүйл, заалтыг зөрчсөн нь Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комисст гомдол гаргах үндэслэл болно.	
--	---	--

Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль /1994.07.07/	4 дүгээр зүйл. Жагсаал, цуглаан зохион байгуулах эрх Жагсаал, цуглааныг Монгол Улсын иргэн, улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн улс төрийн нам, төрийн бус байгууллага зохион байгуулах эрхтэй. 9 дүгээр зүйл. Жагсаал, цуглаан хийх журам Гудамж, талбайд жагсаал, цуглаан хийх тухай мэдэгдлийг сум, дүүргийн Засаг даргад өгч бүртгүүлнэ. Жагсаал, цуглаан хийхээр төлөвлөсөн гудамж, талбай нь хоёр буюу түүнээс дээш сум, дүүргийн хилийн цэст хамаарах газар нутгийг хамарч байгаа бол мэдэгдлийг аймаг, нийслэлийн Засаг даргад өгч бүртгүүлнэ. 12 дугаар зүйл. Жагсаал, цуглаанд оролцогчийн үүрэг - Жагсаал, цуглаанд оролцогч дараах үүрэг хүлээнэ: - хууль тогтоомж, нийгмийн хэв журмыг чанд сахин биелүүлж, аливаа хэлбэрээр хүч хэрэглэхгүй байх, зохион байгуулагчийн зүй ёсны шаардлагыг ёсчлон биелүүлэх; - халуун, хүйтэн зэвсэг, хорт болон тэсэрч дэлбэрэх бодис, орчин тойрондоо болон хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулж болохуйц аливаа зүйл, амьтан авч явахгүй байх; - согтууруулах ундаа, мансууруулах болон хорт бодис хэрэглэхгүй байх; - сэтгэцийн өвчтэй хүнийг дагуулж явахгүй байх; - төр, байгууллага, хувь хүний хуулиар хамгаалагдсан нууцыг задруулахгүй байх, жагсаал, цуглааны үеэр хэлсэн үг, нийтэд тараасан мэдээллийнхээ үнэн зөвийг бүрэн хариуцах, жагсаал, цуглааныг хувь хүний нэр төр, алдар хүнийг гутаан доромжлох зорилгод ашиглахгүй байх; - жагсаал, цуглаанд оролцуулахын тулд бусдыг эд мөнгөөр татах, айлган сүрдүүлэх, шахалт дарамт үзүүлэх болон бусад хэлбэрээр албадахгүй байх.	Олборлолт явуулж байгаа иргэд, аж ахуйн нэгжүүд олборлолтын үйл ажиллагаа явуулахдаа хууль зөрчиж эсхүл иргэдийн эрхийг зөрчсөн тохиолдолд иргэд дуу хоолойгоо илэрхийлэх нэг арга хэрэгсэл нь жагсаал цуглаан зохион байгуулах, түүнд оролцохдоо энэхүү хуулийг иргэд мэдэх шаардлагатай.
---	--	---

Хүний эрхийн үндэсний комиссын тухай хууль /2020.01.23, шинэчилсэн найруулга/	7 дугаар зүйл.Комиссын чиг үүрэг - Комисс дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ: -Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөтэй холбоотой аливаа асуудлаар санал, зөвлөмж гаргаж, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан, хуулийн этгээдэд хүргүүлэх; -хууль тогтоомж, захиргааны байгууллагын шийдвэрийн төсөл Монгол Улсын Үндсэн хууль, олон улсын гэрээ, хүний эрхийн үндсэн зарчимд нийцэж байгаа эсэх талаар санал гаргах; -хүний эрхийн талаарх олон улсын гэрээнд нэгдэн орох, соёрхон батлах эсэх талаар санал хүргүүлэх, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүний эрхийн Зөвлөл болон гэрээний хороодод мэдээлэл хүргүүлэх; -хүний эрх, эрх чөлөөг хангахтай холбогдсон хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох тухай саналаа хууль санаачлах эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд уламжлах; -хүний эрхийн боловсролыг дэмжих, түгээх; -хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах; -хүний эрхийн асуудлаар төр, иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, хуулийн этгээд болон олон улсын байгууллагатай хамтран ажиллах; -шаардлагатай асуудлаар эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага, ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдээр судалгаа хийлгэх, тухайлсан асуудлаар мэргэшсэн шинжээч томилж, дүгнэлт гаргуулах; -жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих; -төрийн байгууллага, албан тушаалтан хүний эрхийг хангах, хамгаалах, хүндэтгэх үүргийн хэрэгжилтэд энэ хууль болон бусад хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийнхээ хүрээнд хяналт тавих; -Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх илтгэл боловсруулж, Улсын Их Хуралд хүргүүлэх.	Иргэдийн зүгээс эрх, эрх чөлөөгөө зөрчигдсөн гэж үзэж байгаа тохиолдолд уг эрхээ хамгаалуулахаар хандах байгууллага болно.
---	---	---

	20 дугаар зүйл.Комисст гомдол, мэдээлэл гаргах эрх - Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөө зөрчсөн талаар Монгол Улсын иргэн дангаар, эсхүл хамтарч гомдол, мэдээлэл гаргах эрхтэй. - Монгол Улсын хууль тогтоомж, олон улсын гэрээнд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн Монгол Улсын иргэний нэгэн адил гомдол, мэдээлэл гаргах эрх эдэлнэ. - Хүүхэд болон иргэний эрх зүйн бүрэн чадамжгүй, зарим, эсхүл бүрэн бус чадамжтай хүн өөрт хамаарах аливаа асуудлаар бие даан, эсхүл тэдгээрийн хууль ёсны төлөөлөгч, эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчээрээ дамжуулан гомдол, мэдээлэл гаргаж болно. - Сураггүй алга болсонд тооцогдсон, нас барсан гэж зарлагдсан хүний хууль ёсны төлөөлөгч гомдол, мэдээлэл гаргаж болно. - Ашгийн төлөө бус хуулийн этгээд төлөөлөгчөөрөө дамжуулан гомдол, мэдээлэл гаргана. - Төлөөлөгч нь өөрийн бүрэн эрхийг нотолсон баримт бичигтэй байна.	
	22 дугаар зүйл.Гомдол, мэдээлэлд тавих шаардлага - Гомдол, мэдээлэлд дараах зүйлийг тусгасан байна: -Монгол Улсын Үндсэн хууль, хууль, олон улсын гэрээгээр баталгаажуулсан хүний ямар эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн болохыг заах; -гомдол, мэдээлэл гаргагч эцэг /эх/-ийн нэр болон өөрийн нэр, оршин суугаа газрын буюу шуудангийн хаяг, холбоо барих утасны дугаараа бичиж, гарын үсгээ зурсан байх; -зөрчигдсөн эрх, эрх чөлөө, болсон нөхцөл байдлын талаар тодорхой дурдаж, нотлох баримтыг хавсаргасан байх; -гомдол, мэдээлэлд холбогдож байгаа байгууллага, албан тушаалтан, хуулийн этгээд, түүний удирдлага, хувь хүний нэр, хаяг, утасны дугаар холбогдох бусад баримтыг хавсаргах. • Комисс мөрдөн шалгах ажиллагаа, шүүхийн шатанд байгаа болон хянан шийдвэрлэгдсэн эрүү, иргэн, захиргаа, зөрчлийн хэрэг, маргааны талаарх гомдол, мэдээллийг хүлээн авахгүй.	

Зөрчлийн тухай хууль 2017.05.11	Байгаль орчин, амьтан, ургамлыг хамгаалахтай холбоотой журмын эсрэг зөрчил 7.1. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль зөрчих 7.10. Газрын хэвлийн тухай хууль зөрчих 7.11. Ашигт малтмалын тухай хууль зөрчих 7.12. Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль зөрчих 7.13. Газрын тосны тухай хууль зөрчих 7.14. Усны тухай хууль зөрчих 8.1. Газрын тухай хууль зөрчих	Ашигт малтмалын хайгуулын үйл ажиллагаатай холбоотойгоор тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хуульд заасан нийтлэг үүргээ биелүүлээгүй зөрчсөн үйлдлийг зөрчилд тооцох, түүнийг үйлдсэн хүн, хуулийн этгээдэд шийтгэл оногдуулахаар Зөрчлийн тухай хуульд заасан.
Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль 2017.05.18	1.18 Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны харьяалал - Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааг уг зөрчил үйлдэгдсэн нутаг дэвсгэр, энэ хуульд заасан харьяаллын дагуу явуулна. - Дараахь эрх бүхий албан тушаалтан доор дурдсан харьяаллын дагуу зөрчлийг шалган шийдвэрлэнэ: -мэргэжлийн хяналтын улсын байцаагч нь Газрын хэвлийн тухай хууль, Ашигт малтмалын тухай хууль, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын тосны тухай хууль, Усны тухай хууль, Газрын тухай хуультай холбоотой зөрчлийг шалган шийдвэрлэнэ.	Танай нутагт ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь Газрын хэвлийн тухай хууль, Ашигт малтмалын тухай хууль, Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай хууль, Газрын тосны тухай хууль, Усны тухай хууль, Газрын тухай хуультай холбоотой зөрчил гаргасан тохиолдолд орон нутгийнхаа мэргэжлийн хяналтын албаны хариуцсан мэргэжлийн хяналтын байцаагчид гомдол гаргаж, тухайн зөрчлийг шалган шийдвэрлүүлж болно.

4.4. Иргэдийн уул уурхайн үйл явцад оролцох эрхийг баталгаажуулсан хуулиуд

Хууль	Заалтууд	Ач холбогдол
Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992.01.13	Монгол Улсын Үндсэн хуульд зааснаар Иргэн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийнхээ хүрээнд газрын хэвлийн баялгийг ашигласнаар байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаар мэдэх эрхтэй.- -Төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй. - Шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. - Төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдлоо гаргаж шийдвэрлүүлэх эрхтэй.	Уул уурхайн салбарын үйл ажиллагаанд иргэд эрхийнхээ дагуу төрийн бүх шатны байгууллага, албан тушаалтнаас болон тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчээс мэдээлэл авах боломжийг олгосон байна.
Авилгын эсрэг хууль 2006.07.06	6 дугаар зүйл.Авилгаас урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа - Төрийн байгууллага авилгын шалтгаан, нөхцөлийг судлан тогтоох, тэдгээрийг арилгах, авлигыг таслан зогсооход чиглэгдсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх чиглэлээр дараах нийтлэг үүрэг хүлээнэ: -тодорхой чиглэлээр бодлого боловсруулах, шийдвэр гаргахын өмнө олон нийтийн анхаарал татаж байгаа мэдээллийг нээлттэй болгох, сонирхогч нийгмийн бүлгүүдэд өөрийн бодлого, байр суурийг танилцуулах, хяналтын тодорхой аргыг дэвшүүлэн хэрэгжүүлэх бололцоо олгох зорилгоор харилцан зөвлөлдөж ажиллах боломжийг бүрдүүлэх;	Иргэд энэхүү заалтыг үндэслэн ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийн талаарх мэдээллийг олж авч болно.

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль 1995.03.30	18 дугаар зүйл. Баг, хорооны иргэдийн Нийтийн Хурал болон Засаг даргын бүрэн эрх - Баг, хорооны иргэдийн Нийтийн Хурал байгаль орчныг хамгаалах талаар дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: - нийтийн ашиглалтын байгалийн баялгийн хамгаалалт, ашиглалтад хяналт тавих;	Иргэд хуульд заасны дагуу ИТХ болон ЗД-аараа дамжуулан тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явцад оролцох, санал бодоо илэрхийлэх боломжийг олгосон.
	32 дугаар зүйл. Байгаль орчныг хамгаалахад төрийн бус байгууллага оролцох Байгаль орчин, түүний баялгийг хамгаалах дүрмийн зорилго бүхий олон нийтийн байгууллага болон байгалийн нөөцийн хамтын менежмент эрхлэн явуулах нөхөрлөл байгаль орчныг хамгаалах талаар дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж болно: -байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль тогтоомжийн биелэлтэд олон нийтийн хяналт тавих, үзлэг хийх, илэрсэн зөрчлийг арилгахыг шаардах, уг асуудлыг эрх бүхий байгууллагад тавьж шийдвэрлүүлэх, гэм буруутай этгээдээс байгаль орчинд учруулсан хохирлыг барагдуулуулахаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргах -байгаль орчныг хамгаалах талаарх саналаа төрийн захиргааны төв байгууллага болон зохих шатны Хурал, Засаг даргад уламжлах; -экологийн сургалт, хүмүүжлийн ажлыг өөрөө болон холбогдох байгууллагатай хамтран зохион байгуулах; -байгаль орчныг хамгаалах, нөхөн сэргээх төсөл, зөвлөмж, аргачлал боловсруулж холбогдох байгууллагад танилцуулж шийдвэр гаргуулах. - Засгийн газар байгаль орчныг хамгаалах талаарх төрийн гүйцэтгэх байгууллагын тодорхой чиг үүргийг гэрээний үндсэн дээр байгаль орчныг хамгаалах дүрмийн зорилго бүхий төрийн бус байгууллагад эсхүл тухайн нутгийн иргэдийн сайн дурын үндсэн дээр нэгдэн байгуулагдсан этгээдэд шилжүүлж, түүний хэрэгжилтийг санхүүжүүлж болно.	Иргэд төрийн бус байгууллагаар дамжуулан байгаль орчныг хамгаалах чиг үүргийг хэрэгжүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагаанд оролцох боломжийг олгосон.
Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хууль 2012.05.17	18 дугаар зүйл. Нөлөөллийн үнэлгээний үйл ажиллагааны олон нийтийн оролцоо - Төслийн нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ хийж байгаа хуулийн этгээд тайлан боловсруулах явцдаа төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн захиргаа, төслийн нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэд, оршин суугчдаас албан ёсоор санал авч, хэлэлцүүлэг зохион байгуулна.	Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ хийх явцад иргэдийг оролцох, санал бодлоо илэрхийлэх боломжийг хуулиар олгосон.

	8 дугаар зүйл. Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээ Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланд дараах асуудлыг тусгана: -төсөл хэрэгжих нутаг дэвсгэрийн захиргаа, төслийн нөлөөлөлд өртөх нутгийн иргэдийн нийтийн хурлын санал, тэмдэглэл;	Байгаль орчны нөлөөллийн нарийвчилсан үнэлгээний тайланд иргэдийн нийтийн хурлын саналыг авахаар тусгасан. Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний үйл явцад иргэд санал бодлоо илэрхийлснээр ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явцад оролцож байгаа илэрхийлэл юм.
МУ-ын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль 2006.12.15	12 дугаар зүйл. Хурлын төлөөлөгчийн бүрэн эрх Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Хурлын төлөөлөгч нь дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ: -сонгогчидтойгоо тогтмол холбоотой ажиллаж, тэднээс тавьсан өргөдөл, санал, гомдлыг зохих журмын дагуу шийдвэрлэх буюу эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд уламжилж хариуг хуульд заасан хугацаанд авах.	Иргэд хуульд заасны дагуу ИТХ-аараа дамжуулан тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явцад оролцох, санал бодоо илэрхийлэх боломжийг олгосон.
	38 дугаар зүйл. Байгаль орчныг хамгаалах талаар хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн хүлээх үүрэг - Хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь байгаль орчныг хамгаалах талаар дараах үүрэг хүлээнэ: -тусгай зөвшөөрөл авснаас хойш 30 хоногийн дотор байгаль орчны хяналтын алба болон хайгуулын талбай байрших сум, дүүргийн Засаг даргатай зөвшилцөн байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөө боловсруулах;	Иргэд байгаль орчныг хамгаалах төлөвлөгөөтэй танилцан, тухайн сум, дүүргийн ЗД-д өөрсдийн байр сууриа илэрхийлэх
	57 дугаар зүйл. Ашигт малтмалтай холбоотой мэдээлэл, бүртгэлтэй танилцах - Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээ, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөө, тайлан, байгаль орчин, хүн амын эрүүл мэндэд хортой нөлөө үзүүлж болзошгүй химийн хорт болон бусад бодисын хэрэглээний талаарх мэдээллийг байгаль орчны болон геологи, уул уурхайн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нийтэд нээлттэй болгож, тухайн мэдээллийг цахим хэлбэрээр түгээнэ.	Иргэдийн мэдээлэл авах эрх болон төрийн байгууллагаас мэдээллийг нээлттэй байлгахыг шаардах эрхийг тусгасан.
Захиргааны ерөнхий хууль 2015.06.19	26 дугаар зүйл. Оролцогчийг сонсох Захиргааны акт, захиргааны гэрээг батлан гаргахын өмнө эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж болзошгүй этгээдэд захиргааны шийдвэр гаргахад ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлын талаар тайлбар, санал гаргах боломж олгоно.	Захиргааны байгууллага захиргааны акт гаргах, захиргааны гэрээ байгуулахын өмнө иргэдийн оролцоог хангах үйл ажиллагаа.

УИХ-аас 2014 онд баталсан Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлогын баримт бичигт (2014-2025)	Гурав. Эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлогын чиглэл Эрдэс баялгийн салбарын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох хүрээнд: -Тухайн нутаг дэвсгэрт уул уурхайн олборлолт эхлүүлэхийн өмнө хөрөнгө оруулагч, орон нутгийн иргэдийн хоорондын харилцан ойлголцох нөхцөлийг бүрдүүлэх, уул уурхайн төслийн нийгэм, эдийн засгийн ач холбогдлыг тайлбарлан таниулах ажилд орон нутгийн удирдлагын үүрэг, хариуцлагыг дээшлүүлэх;	Уул уурхайн компаниуд болон орон нутгийн оролцогч талуудын хооронд эерэг харилцааг бий болгоход аймаг, сумын удирдлага чухал үүрэгтэй байдаг.
--	--	---

4.5. ОУ-ын гэрээ, конвенци

Хууль тогтоомжийн нэр /Батлагдсан огноо/	Зүйл, заалт	Тайлбар: Судлаач яагаад ач холбогдолтой гэж үзсэн талаар
Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал 1946.12.10	22 дугаар зүйл. Хүн бүр нийгмийн гишүүний хувьд нийгмийн хангамж эдлэх, түүнчлэн нэр төрөө хадгалах, биеэ боловсруулж хөгжүүлэхэд зайлшгүй шаардлагатай эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхээ улс бүрийн бүтэц, нөөц бололцоотой уялдуулан үндэсний хүч чармайлт хийгээд олон улсын хамтын ажиллагааны замаар хэрэгжүүлэх эрхтэй.	Хүн бүрийн эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийг бататгасан заалт
Уур амьсгалын өөрчлөлтийн тухай НҮБ-ын суурь Конвенц 1992.03.02	2 дугаар зүйл. Энэхүү Конвенц болон түүнд оролцогч Талуудын Бага хурлаас батлан гаргаж болох эрх зүйн баримт бичгүүдийн эцсийн зорилго нь хийн мандал дахь хүлэмжийн хийн агууламжийг уур амьсгалын тогтолцоонд хүний үйл ажиллагааны улмаас нөлөөлж болох аюултай төвшинд хүрэхээргүйгээр тогтворжуулахад чиглэсэн Конвенцийн холбогдох заалтуудыг хэрэгжүүлэхэд оршино. Энэ төвшинд эдийн засгийн цаашдын тогтвортой хөгжлийг хангах, хүнс тэжээлийн үйлдвэрлэлийг аюулд учруулахгүй байх, уур амьсгалын өөрчлөлтөд экологийн тогтолцоо аяндаа дасан зохицоход хангалттай тийм хугацаанд хүрэх ёстой.	Уг олон улсын гэрээнд нэгдэн орсон улсууд уур амьсгалын өөрчлөлтөд хүргэх үйл ажиллагаа явуулахгүй байх, үүнийг зохицуулсан дотоодын хууль, тогтоомжийг иргэн бүр дагаж мөрдөхөөр зохицуулж өгсөн.

Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай Венийн конвенц 1985.03.22	1 дүгээр зүйлийн 1. Талууд нь энэхүү Конвенцийн холбогдох Протоколын заалтын дагуу озоны үе давхаргын төлөв байдлыг өөрчлөх юмуу өөрчлөхүйц үйл ажиллагааны улмаас буй болсон эсхүл буй болж болзошгүй сөрөг үр дагавраас хүний эрүүл мэнд, байгаль орчныг хамгаалах талаар зохих арга хэмжээ авна.	Конвенцид нэгдэн орсон улсад байгаль орчин, хүний эрүүл мэндийг хамгаалах талаар зохих арга хэмжээ авч ажиллахыг үүрэг болгосон.
	2 дугаар зүйлийн а) озоны үе давхаргын төлөв байдлын өөрчлөлтийн хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөлөл болон хүний үйл ажиллагаа озоны үе давхаргад нөлөөлөх байдлыг үнэлэх, тэдгээрийг улам гүнзгий танин мэдэх зорилгоор байнгын ажиглалт, судалгаа хийх, мэдээлэл солилцох, зэргээр хамтран ажиллана: 2 дугаар зүйлийн б) озоны үе давхаргын төлөв байдлыг өөрчилж байгаа эсхүл өөрчлөх боломж бүрдүүлж байгаа хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөлөл гарч байгаа эсхүл гарч болохоор байгаа, тэр нь эрх зүйн, хяналтын хүрээнд хамаарах бол уг үйл ажиллагааг хяналтандаа авах, хязгаарлах, бууруулах эсхүл урьдчилан сэргийлэхэд шаардагдах эрх зүйн хийгээд удирдлага зохион байгуулалтын арга хэмжээ авах, зохих арга хэмжээний хөтөлбөрийн дагуу уялдуулан зохицуулсан хамтын ажиллагааг явуулна;	Озоны үе давхаргын төлөв байдлын өөрчлөлтийн үр дүнд хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийн талаар мэдээллийг холбогдох байгууллагаас авч, хамтын ажиллагааг явуулахаар зохицуулсан тул үүнд иргэд хяналт тавих эрхтэй.

Аюултай хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх, зайлуулахад хяналт тавих тухай Базелийн конвенц 1989.03.22	4 дүгээр зүйл. Ерөнхий үүрэг Талууд дараах арга хэмжээг авна. Үүнд: -аюултай болон бусад хог хаягдлыг ашиглахад оролцож буй хүмүүсийг уг хаягдлаас үүсэх хортой нөлөөллөөс хамгаалах бүхий л арга хэмжээ авах ба хэрэв ямар нэг хэмжээгээр сөрөг нөлөө үзүүлэх тохиолдолд хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд учруулах хор уршгийг багасгах арга хэмжээ авах; -аюултай болон бусад хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх үйл ажиллагааг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах шаардлагын дагуу хязгаарлах тээвэрлэлтээс учирч болох сөрөг үр дагавраас хүний эрүүл мэнд, байгаль орчныг хамгаалсан нөхцөлд тээвэрлэх үйл ажиллагааг явуулж байх; -конвенцид Тал болж нэгдэн орсон улс төр болон эдийн засгийн хамтын ажиллагааны байгууллагад хамаарах улс буюу хэсэг бүлэг улсуудад, ялангуяа хөгжиж буй улсуудад хэрэв тэд өөрсдийн хуулийн хүрээнд импортлохыг хориглосон буюу Талуудын анхны хуралдаанаар тодорхойлсон шалгуураар хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах боломжгүй гэж үзсэн тохиолдолд аюултай болон бусад хог хаягдлыг тэдгээрт экспортлохыг хориглох; -аюултай болон бусад хог хаягдлыг тээвэрлэснээс хүний эрүүл мэнд, байгаль орчинд учирч болох хортой нөлөөллийн талаар тодорхой мэдээллийг хавсралт 5А-д заасны дагуу сонирхогч улсуудад хүргэхийг шаардах; -аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах боломжгүй бол түүнийг импортлохыг хориглох; -аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах аргыг боловсронгуй болгох, хууль бусаар тээвэрлэхээс сэргийлэх зорилгоор тийм хаягдлыг дамжуулан тээвэрлэхтэй холбогдсон мэдээлэл солилцох асуудлаар сонирхогч байгууллагууд болон бусад Талуудтай шууд буюу Нарийн бичгийн дарга нарын газраар дамжуулан хамтран ажиллах. • Аюултай болон бусад хог хаягдал гаргадаг улс нь түүнийг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглахыг энэ Конвенцийн хүрээнд шаардах үүрэгтэй бөгөөд харин ямар ч тохиолдолд импортлогч буюу дамжуулан өнгөрүүлэгч бусад хог хаягдал гаргах хүний эрүүл мэнд, байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээг сайжруулах зорилгоор Талууд энэхүү Конвенцийн заалт болон олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээнд нийцсэн нэмэлт шаардлага тавихад энэхүү Конвенц ямар нэг байдлаар саад болохгүй.	Аюултай хог хаягдлыг ашиглахад байгаль орчин, хүн амын эрүүл мэндэд хэрхэн нөлөө үзүүлж буй болон импортлох, экспортлох ажиллагаанд хяналт тавина.
--	--	---

	8 дугаар зүйл. Дахин импортлох үүрэг Энэхүү Конвенцийн заалтын дагуу сонирхогч улсууд зөвшөөрөл олгосон аюултай болон бусад хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх үйл ажиллагаа гэрээний нөхцөлийн дагуу хэрэгжих боломжгүй тохиолдолд импортлогч улс экспортлогч орон болон Нарийн бичгийн дарга нарын газарт мэдэгдсэнээс хойш 90 хоногийн дотор буюу мөн сонирхогч улсуудтай тохиролцсон хугацаанд уул хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулах өөр боломж буйг олж чадаагүй бол экспортлогч улс уг хаягдлыг экспортлогчид буцаах боломжийг бүрдүүлнэ. Үүнийг үндэслэн экспортлогч улс болон дамжуулан өнгөрүүлэгч аль ч Тал уг хаягдлыг экспортлогч улсад буцаахад ямар нэгэн саад болох ёсгүй. 9 дүгээр зүйл. Хууль бусаар тээвэрлэх - Аюултай болон бусад хог хаягдлын тээвэрлэлтийг импортлогч болон зайлуулагч этгээдээс шалтгаалан хууль бус гэж үзвэл импортлогч улс, импортлогч болон зайлуулах үүрэг бүхий этгээдээр уг хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулах ба шаардлагатай үед импортлогч улс өөрөө хууль бус тээвэрлэлтийн тухай мэдээлэл авснаас хойш 30 хоногийн дотор буюу эсхүл сонирхогч улсуудтай тохиролцож болох хугацааны дотор байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулах арга хэмжээ авна. Сонирхогч Талууд хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулах шаардлагатай арга хэмжээг хамтран авна. - Экспортлогч, хаягдал гаргагч этгээд эсхүл импортлогч болон зайлуулах үүрэг бүхий этгээдэд хууль бус тээвэрлэлтийн хариуцлага хүлээлгэх боломжгүй байх тохиолдолд сонирхогч Талууд болон Талууд хамтран экспортлогч, импортлогч улсуудад буюу өөр газарт уг хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулах арга хэмжээг яаралтай авна.	
--	---	--

	10 дугаар зүйл. Олон улсын хамтын ажиллагаа - Аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах ажлыг сайжруулах зорилгоор Талууд хамтран ажиллана. - аюултай болон бусад хог хаягдлыг ашигласнаас хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх хортой нөлөөлөлд хамтран хяналт тавина; - аюултай болон бусад хог хаягдлыг гаргадаг үйлдвэрийг аль болохоор устгах зорилгоор одоогийн технологийг экологид сөрөг нөлөөлөлгүй, хаягдал бага гаргадаг болгон шинэчлэн сайжруулах, хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах талаар илүү үр дүнтэй арга зүйг шинээр боловсруулан хэрэглэх, эдгээр шинэ болон шинэчилсэн техник, технологи нэвтрүүлснээс эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр дагаврыг судлах талаар тус орнууд өөрсдийн үндэснийхээ хууль дүрэм, бодлогын хүрээнд хамтран ажиллана. - аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах технологи дамжуулах, ялангуяа энэ талаар туслалцаа шаардлагатай Талуудын техникийн чадавхыг нэмэгдүүлэх талаар өөрсдийн хууль, дүрэм, бодлогын хүрээнд идэвхтэй хамтран ажиллана; - Хөгжиж буй орнуудын шаардлага, хэрэгцээг харгалзан үзсэний үндсэн дээр Талууд хоорондын болон олон улсын эрх бүхий байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, ялангуяа /inter alia/ энэ асуудлаарх олон нийтийн ойлголтыг идэвхжүүлэх, аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах үйл ажиллагааг өргөжүүлэх, хаягдал бага гаргадаг шинэ технологи нэвтрүүлэхэд нөлөөлөх зорилгоор хөхүүлэн дэмжинэ.	
	11 дүгээр зүйл. Хоёр болон олон тал, бүс нутгийн хэлэлцээр Хэлэлцэн тохирогч Талуудын хооронд, энэхүү Конвенцийн дагуу аюултай болон бусад хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх үйл ажиллагаанд хяналт тавих зорилгоор Талууд нэгдүгээр заалтад заасан хоёр болон олон тал, бүс нутгийн энэхүү Конвенцид нэгдэн орохоос өмнө байгуулсан аливаа хэлэлцээрийн талаар Нарийн бичгийн дарга нарын газарт мэдэгдэнэ. Гагцхүү эдгээр гэрээ, хэлэлцээрүүд аюултай болон бусад хог хаягдлыг байгаль орчинд халгүйгээр ашиглах талаар энэхүү Конвенцийн шаардлага хангасан байх шаардлагатай 13 дугаар зүйл. Мэдээлэл дамжуулах Талууд, аюултай болон бусад хог хаягдлыг тээвэрлэх, зайлуулах үед осол болон хүн амын эрүүл мэнд, байгаль орчинд аюул учруулах нөхцөл бий болсон тухай мэдээ авсан даруй холбогдох бусад улсуудад яаралтай мэдэгдэх ёстой.	

Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт 1966.12.16	1 дүгээр зүйл. Бүх ард түмэн зорилгодоо хүрэхийн тулд харилцан ашигтай байх зарчим дээр тулгуурласан олон улсын эдийн засгийн хамтын ажиллагаа болон олон улсын эрх зүйгээр хүлээсэн аливаа үүрэгт хохиролгүйгээр байгалийн баялаг, эх нөөцөө чөлөөтэй эзэмшинэ. Аливаа ард түмнийг ямар ч тохиолдолд оршин тогтнох хэрэглүүрээс нь салгаж үл болно. 3 дугаар зүйл. Энэхүү Пактад оролцогч улсууд түүнд заасан эдийн засаг, нийгэм, соёлын бүх эрхийг эрэгтэй, эмэгтэйчүүдэд тэгш эдлүүлэх нөхцөлийг хангах үүрэгтэй. 12 дугаар зүйл. Энэхүү Пактад оролцогч улсууд хүн бүрийн бие бялдрын болон сэтгэцийн эрүүл мэнд дээд төвшинд хүрсэн байх эрхийг хүлээн зөвшөөрнө. Энэхүү Пактад оролцогч улсууд энэ эрхийг бүрэн хэрэгжүүлэхэд шаардагдах дараах арга хэмжээг авна: -гадаад орчны болон үйлдвэрлэлийн эрүүл ахуйг бүх талаар сайжруулах;	Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийг хангаж байгаа эсэхэд хяналт тавих, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхээ хамгаалуулах талаар тусгасан.
Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц 1979.12.18	1 дүгээр зүйл. Энэхүү Конвенцийн зорилгоор “эмэгтэйчүүдийг алагчлах” гэсэн нэр томъёо нь гэрлэлтийн байдлаас үл хамаарч эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн үндсэн дээр улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёл, иргэний болон аливаа бусад салбарт эмэгтэйчүүдийн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хүлээн зөвшөөрөх, эдлүүлэх, хэрэгжүүлэхэд саад хийх, эсхүл үгүйсгэх үр дагавар, эсхүл зорилго бүхий хүйсээр ялгаварлах, үгүйсгэн гадуурхах буюу хязгаарлахыг хэлнэ. (е) аливаа хүн, байгууллага буюу аж ахуйн нэгжийн зүгээс эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийг устгахад чиглэсэн зохистой бүх арга хэмжээг авах; 7 дугаар зүйл. Оролцогч улсууд тухайн улсын улс төр, олон нийтийн амьдралд эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийг устгах үүднээс зохистой бүхий л арга хэмжээг авна, тухайлбал, эмэгтэйчүүдийг эрэгтэйчүүдтэй адил нөхцөлд дараах эрхээр хангана: (с) тухайн улсын олон нийтийн болон улс төрийн амьдралтай холбогдол бүхий төрийн бус байгууллага, нийгэмлэгэд оролцох. 14 дүгээр зүйл. 1. Оролцогч улсууд хөдөө нутгийн эмэгтэйчүүдийн өмнө тулгарч буй онцлог асуудал болон тэднээс гэр бүлийнхээ эдийн засгийн амьдралд гүйцэтгэж буй чухал үүрэг, түүний дотор аж ахуйн таваарын бус салбарт гүйцэтгэж буй ажлыг анхааран үзэж, хөдөө нутгийн эмэгтэйчүүдийн хувьд энэхүү Конвенцийн заалтуудыг хэрэгжүүлэх талаар зохистой бүх арга хэмжээг авна. 2. Оролцогч улсууд эрэгтэй, эмэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн үндсэн дээр хөдөө нутагт эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийг устгах үүднээс эмэгтэйчүүд хөдөө нутгийн хөгжилд оролцож, түүнээс ашиг хүртэх талаар зохистой бүх арга хэмжээг авч, тэднийг дараах эрхээр хангана (а) хөдөө нутгийг хөгжүүлэх төлөвлөгөөг боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд бүх төвшинд оролцох; (f) хамтын нийгэмлэгийн бүх үйл ажиллагаанд оролцох;	Улс төрийн, нийгэм эдийн засгийн бүхий л үйл ажиллагаанд эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдийн нэгэн адил эрх эдлэх, алагчлуулахгүй оролцох эрхтэй. Хөдөө нутгийн эмэгтэйчүүдийн өмнө тулгарч буй асуудлыг онцгойлон авч үзэх асуудлыг илүү сайн тусгаж өгсөн нь ач холбогдолтой. Эмэгтэйчүүд хамтын нийгэмлэгийн үйл ажиллагаа болон бүх бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох боломжтой байна.

Биологийн олон янз байдлын тухай конвенц 1992.06.05	Оршил, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тогтвортой ашиглах үйл хэрэгт эмэгтэйчүүд амин чухал үүрэг гүйцэтгэдгийг хүлээн зөвшөөрч, биологийн төрөл зүйлийг хамгаалахад чиглэгдсэн бодлогыг бүх төвшинд боловсруулж хэрэгжүүлэхэд эмэгтэйчүүдийг өргөн оролцуулах шаардлагатай байгааг баталсан.	Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тогтвортой ашиглах талаар энэхүү Монгол Улсын нэгдэн орсон конвенцид эмэгтэйчүүдийн оролцох эрхийн талаар цохон дурдаж өгсөн нь эмэгтэйчүүдэд энэ талаарх асуудалд оролцоход ач холбогдолтой байна.
	8 дугаар зүйл. Хэлэлцэн тохирогч Талууд аль болох боломжийнхоо хэрээр дараах зүйлсийг хэрэгжүүлнэ. Үүнд: - тэнцвэр нь алдагдсан экосистемийг нөхөн сэргээх, inter alia, зүй зохистой ашиглах төлөвлөгөө, бусад бодлого, хэтийн чиглэлийг боловсруулж, түүнийг хэрэгжүүлэх замаар устгах аюулд байгаа төрөл зүйлийг нөхөн сэргээхэд туслалцаа үзүүлэх; - хүний эрүүл мэнд, биологийн төрөл зүйлийг тогтвортой ашиглах, хамгаалахад экологийн хортой үр дагавар учруулж болзошгүй биотехнологиос шалтгаалан хувирч өөрчлөгдсөн амьд бие, махбодыг гарган авч ашиглахад хяналт, хязгаарлалт, зохицуулалтын арга хэрэгслийг бий болгон дэмжих; - экосистемүүд, төрөл зүйлүүд, тэдгээрийн амьдардаг орчинд аюул занал учруулж байгаа гаднын зүйлийн интродукцийг арилгах, тэдгээрт хяналт тавьж устгах;	Талуудын байгаль орчин, хүний эрүүл мэнд, биологийн төрөл зүйлийг тогтвортой ашиглах, хамгаалах талаар зүйлсийг хэрэгжүүлж байгаад хяналт тавина.
Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт 1966.12.16	1 дүгээр зүйл. Бүх ард түмэн өөрөө засан тохинох эрхтэй. Энэхүү эрхийнхээ дагуу тэд улс төрийн статусаа чөлөөтэй тогтоож, эдийн засаг, нийгэм, соёлоо чөлөөтэй хөгжүүлнэ. 3 дугаар зүйл. Энэхүү Пактад оролцогч улс түүнд заасан иргэний болон улс төрийн бүх эрхийг эрэгтэй, эмэгтэйчүүдэд тэгш эдлүүлэх үүрэгтэй.	Иргэний болон улс төрийн бүх эрхийг эмэгтэйчүүд тэгш эрхтэй эдлэх эрхтэй бөгөөд эдгээр эрх хэрэгжиж буйд хяналт тавих, эрхээ эдлэхээр холбогдох байгууллагад хүсэлтийг тавьж шийдвэрлүүлэх

Мөнгөн усны тухай минаматагийн конвенц	3 дугаар зүйл. Мөнгөн усны нийлүүлэлтийн эх үүсвэр болон худалдаа - Тал тус бүр түүний хувьд энэхүү конвенц хүчин төгөлдөр болсон өдөр түүний нутаг дэвсгэр дээр мөнгөн усны үндсэн олборлолт хийгдэж байгаагүй бол, энэ өдрөөс эхлэн ийм олборлолт явуулахыг зөвшөөрөхгүй. 10 дугаар зүйл. Мөнгөн ус агуулсан хаягдлаас бусад мөнгөн усыг байгаль орчинд аюулгүй аргаар түр хадгалах - Энэхүү зүйл нь 3 дугаар зүйлд заасан мөнгөн ус, түүний нэгдлийг түр хадгалахад хамаарах бөгөөд 11 дүгээр зүйлд заасан мөнгөн ус агуулсан хаягдалд хамаарахгүй. - Тал тус бүр түүнд энэхүү конвенцоор зөвшөөрсөн төрлийн хэрэглээний мөнгөн ус, түүний нэгдлийг түр хадгалахдаа доор дурдсан аливаа аргачлал болон шаардлагыг анхааралдаа авч, байгаль орчны аюулгүй байдлыг хангасан байх арга хэмжээг авна. Талуудын бага хурлаас мөнгөн ус, түүний нэгдлийг байгаль орчинд аюулгүй аргаар түр хадгалах талаарх зөвлөмжийг Аюултай хог хаягдлыг хил дамжуулан тээвэрлэх, зайлуулахад хяналт тавих тухай Базелийн конвенцийн дагуу гаргасан аргачлал болон бусад холбогдох аргачлал, заавартай уялдуулан гаргана. Талуудын бага хурлаас түр хадгалахад тавигдах шаардлагыг хавсралтаар мөн баталж болно. - Мөнгөн ус, түүний нэгдлийг байгаль орчинд аюулгүй аргаар түр хадгалах чадавхыг бэхжүүлэх зорилгоор шаардлагатай тохиолдолд Талууд хоорондоо болон холбогдох засгийн газар хоорондын байгууллага, бусад аж ахуйн нэгжтэй хамтран ажиллана.	Мөнгөн ус нь хүний биед маш их хор хөнөөлтэй химийн нэгдэл юм. Ийм учраас ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь мөнгөн ус ашиглаж олборлолт хийж байгаа тохиолдолд энэхүү конвенцийг дагаж мөрдөж байгаа эсэхэд хяналт тавина.
--	--	--

11 дүгээр зүйл. Мөнгөн ус агуулсан хаягдал

Энэхүү конвенцийн зорилгоор “мөнгөн ус агуулсан хаягдал” гэж Талуудын бага хурлаас Базелийн конвенцийн холбогдох байгууллагатай хамтран тогтоож өгсөн босго хэмжээнээс дээш байгаа, энэхүү конвенцийн болон тухайн улсын хууль тогтоомжийн дагуу устгасан, устгах гэж байгаа, устгах шаардлагатайг тодорхойлсон дор дурдсан бодис эсхүл биетийг хэлнэ. Үүнд:

-Мөнгөн ус эсхүл түүний нэгдлээс бүрэлдэн тогтсон;

-Мөнгөн ус эсхүл түүний нэгдлийг агуулсан; эсхүл

-Мөнгөн ус эсхүл түүний нэгдлээр бохирдсон.

Дээрх тодорхойлолт нь мөнгөн усны үндсэн олборлолтоос бусад олборлолтын хаягдал хүдэр, чулуулгаас бусад эрдсийн хүдэр, уул уурхайн хаягдал чулуулаг нь Талууд бага хурлаас тогтоож өгсөн босго хэмжээнээс бага агуулгатай байвал хамаарахгүй.

- Тал тус бүр мөнгөн ус агуулсан хаягдалтай холбогдох дараах арга хэмжээг авна:

-Базелийн конвенцийн дагуу гаргасан аргачлал, Талуудын бага хурлаас тусгай хавсралтаар гаргах шаардлагыг үндэслэж мөнгөн ус агуулсан хаягдлыг байгаль орчинд аюулгүй байдлаар зохицуулна. Талуудын бага хурал шаардлага бүхий баримт бичгийг боловсруулахдаа Талуудын хог хаягдлын зохицуулалтын хууль, тогтоомж, хөтөлбөрийг харгалзан үзнэ;

-Талууд дахиж сэргээсэн, дахин боловсруулсан, цэвэрлэж авсан, шууд дахин ашигласан хаягдлыг зөвхөн конвенцоор зөвшөөрсөн хэрэглээнд ашиглана эсхүл байгаль орчинд аюулгүй аргаар устгана;

-Базелийн конвенцийн Талуудын хувьд зөвхөн энэхүү заалт болон Базелийн конвенцид нийцүүлэн байгаль орчинд халгүйгээр зайлуулахаас бусад шалтгаанаар олон улсын хил дамнуулан тээвэрлэхгүй байна. Базелийн конвенц үйлчлэхгүй олон улсын хил дамнуулан тээвэрлэх тохиолдолд Талууд тухайн тээвэрлэлтийг зөвхөн холбогдох олон улсын хэм хэмжээ, стандарт болон аргачлалыг харгалзан зөвшөөрнө.

- Талууд дэлхийн, бүс нутгийн болон үндэсний хэмжээнд мөнгөн ус агуулсан хаягдлыг байгаль орчинд аюулгүй аргаар зохицуулах чадавхыг бий болгох, хөгжүүлэх зорилгоор шаардлагатай тохиолдолд хоорондоо болон холбогдох засгийн газар хоорондын байгууллага, бусад аж ахуйн нэгжтэй хамтран ажиллана.

	12 дугаар зүйл.Бохирдсон газар - Тал тус бүр мөнгөн ус эсхүл түүний нэгдлээр бохирдсон газрыг олж тогтоох, үнэлгээ хийхэд шаардлагатай стратеги боловсруулахад хүчин чармайлт гаргана. - Бохирдсон газраас үүсч болох аливаа эрсдэлийг бууруулах үйл ажиллагааг явуулахдаа байгаль орчинд аюулгүй аргыг ашиглан явуулах бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд бохирдсон газрын мөнгөн ус эсхүл түүний нэгдлээс байгаль орчин, хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх эрсдэлийн үнэлгээг хийнэ. - Талуудын бага хурлаас бохирдсон газрын асуудлыг зохицуулах талаар дараах арга зам, хэлбэрийг агуулсан зөвлөмж, аргачлал гаргана. Үүнд: -Бохирдсон газрыг олж тогтоох, шинж чанарыг тодорхойлох; - Олон нийтийн оролцоо; - Хүний эрүүл мэнд болон байгаль орчинд үзүүлэх эрсдэлийн үнэлгээ; - Бохирдсон газраас үүсч болох эрсдэлийн зохицуулалтын хэлбэрүүд; - Үр ашиг, зардлын тооцоо, дүгнэлт; болон - Гарах үр дүнгийн үнэлгээ. - Талууд бохирдсон газрыг олж тогтоох, үнэлэлт, дүгнэлт өгөх, эрэмбэлэх, зохицуулах, шаардлагатай тохиолдолд нөхөн сэргээх зорилгоор стратеги боловсруулах, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ хамтран ажиллана.	
--	---	--

	16 дугаар зүйл. Хүн амын эрүүл мэнд Талууд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ: - Эрсдэлд өртөөд буй, нэн ялангуяа эмзэг бүлгийн хүн амыг олж тогтоох, хамгаалах зорилгоор хүн амын мөнгөн ус, түүний нэгдэлд өртөх байдлыг бууруулах шинжлэх ухааны үндэслэлтэй эрүүл мэндийн зааварчилгаа гаргах асуудлыг тусгасан стратеги, хөтөлбөрийг боловсруулах, хэрэгжүүлэх, шаардлагатай тохиолдолд мөнгөн усны өртөлтийг бууруулах болон хүн амын эрүүл мэндийн болон бусад холбогдох салбарын оролцоотойгоор олон нийтийн боловсрол олгох зорилт тавих явдлыг урамшуулах; - Ажлын байранд мөнгөн ус, түүний нэгдэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх болон боловсрол олгох шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий хөтөлбөр боловсруулах, хэрэгжүүлэхийг дэмжих; - Мөнгөн ус, түүний нэгдэлд өртөж хордсон хүн амд зориулан урьдчилан сэргийлэх болон эмчлэх эрүүл мэндийн үйлчилгээг дэмжих; болон - Мөнгөн ус, түүний нэгдлийн өртөлтөөс эрүүл мэндэд үзүүлэх эрсдлээс урьдчилан сэргийлэх, оношлогоо хийх, эмчлэх, ажиглалт хийх бүтцийн болон эрүүл мэндийн мэргэжлийн чадавхыг бий болгох, шаардлагатай тохиолдолд бэхжүүлэх. Эрүүл мэндийн асуудлыг хэлэлцэхдээ Талуудын бага хурал дараах зүйлийг харгалзан үзэх ёстой. Үүнд: - Шаардлагатай тохиолдолд Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага, Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага болон бусад холбогдох засгийн газар хоорондын байгууллагатай зөвлөлдөх, хамтран ажиллах; болон - Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага, Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага болон бусад холбогдох засгийн газар хоорондын байгууллагатай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох явдлыг хөхүүлэн дэмжих	
--	---	--

4.6. Холбогдох дүрэм, журам

Шийдвэр	Шийдвэрийн нэр зорилго	Хялбаршуулсан тайлбар
УУХҮС-ын 2018 оны А/28 дугаар тушаал. Тусгай зөвшөөрөл олгох сонгон шалгаруулалтын журам	https://www.legalinfo.mn/law/details/13224?lawid=13224	Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу аж ахуйн нэгж нь ашигт малтмалын хайгуул үйл ажиллагаа явуулахын тулд хайгуулын тусгай зөвшөөрөл авдаг. Тусгай зөвшөөрөл авахын тулд сонгон шалгаруулалтад орох ёстой бөгөөд уг харилцааг зохицуулсан.
УУХҮС-ын 2018 оны А/20 дугаар тушаал. Ашигт малтмал, эрэх, хайх, ашиглах үйл ажиллагааны журам	https://www.legalinfo.mn/annex/details/8251?lawid=13184	Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь хайгуулын ажлын төлөвлөгөө, тайлан гаргаж ажиллах үүрэгтэй. Энэ үүргийн талаарх ерөнхий зохицуулалтыг энэ журамд тусгасан.
УУХҮС-ын 2018 оны А/46 дугаар тушаал. Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлийн дүрэм, аргачлал батлах тухай,	АМтХ 35.2.3	Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөл нь ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрлийн хайгуулын ажлын үр дүнгийн тайланг хэлэлцэж, тогтоогдсон нөөцийг бүртгэж авдаг. Энэ тайлан дүгнэлт нь АМГТГ болон МХЕГ-аар хянагддаг.

МЭДЭЭЛЭЛ АВАХ ЦАХИМ ХУУДАСНУУД

1. ЗГ- Засгийн газар - <https://zasag.mn/>
2. Иргэд, олон нийттэй харилцах төв -<https://www.11-11.mn/>
3. ХЭҮК- Хүний эрхийн үндэсний комисс- <https://nhrcm.gov.mn>
4. УУХҮЯ- Уул уурхайн яам - <http://www.mmhi.gov.mn/>
5. АМГТГ- Ашигт малтмал газрын тосны газар <https://mrpm.gov.mn/>
6. БОАЖЯ- Байгаль орчин аялал жуулчлалын яам- <http://www.mne.mn/>
7. МХЕГ- Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар- <http://inspection.gov.mn/>
8. ГЗБГЗЗГ- Газар зохион байгуулалт, геодези, зураг зүйн газар- <https://gazar.gov.mn/>
9. АТГ- Авилгатай тэмцэх газар –www.iaac.mn
- 10.ОҮИТБС- Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга www.eitimon-golia.mn
- 11.Уул уурхайн гэрээ- www.iltodgereee.mn
- 12.ШҮҮХ - www.shuukh.mn